

**CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA
BANKACILIK**

(1923-1929)

Utku Can ERDİNÇ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2021

**CUMHURİYETİN İLK
YILLARINDA BANKACILIK**

(1923-1929)

Utku Can ERDİNÇ

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2021

T.C

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Utku Can ERDİNÇ tarafından hazırlanan Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bankacılık (1923-1929) başlıklı bu çalışma 07.07.2021 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı/ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mesut ERŐAN

Üye: Prof. Dr. Zafer KOYLU

(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Murat BURGAÇ

ONAY

.../.../.....

(İmza)

(Prof. Dr. Mesut ERŐAN)

Enstitü Müdürü

...../...../.....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Utku Can ERDİNÇ

İmza

ÖZET

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA BANKACILIK (1923-1929)

ERDİNÇ, Utku Can

Yüksek Lisans-2021

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Zafer KOYLU

Bankacılık ile ilgili ilk bilgiler ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Bu dönemde kıymetli eşyalar ve mallar tapınaklara emanet edilmiş ve buralarda el değiştirmiştir. Tapınak bankacılığı olarak da adlandırılan bu süreç zamanla değişime uğramış ve 18.yüzyıldan itibaren alanında uzmanlaşan bankalar kurulmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde bankacılık işlemlerine ilk kez gayrimüslim bankerler girişmiştir. Faiz karşılığında borç para vermişlerdir. 1847 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk resmi bankası olan Dersaadet Bankası kurulmuştur. Bu bankayı 1856 yılında kurulan Bank-ı Osmani takip etmiştir. Fakat Bank-ı Osmani, Batı emperyalizminin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinden dolayı gerçek bir devlet bankası olamamıştır. 1888 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk milli bankası olan Ziraat Bankası kurulmuştur. II.Meşrutiyet Dönemi ise milli bankacılığın gelişim yıllarını oluşturmuştur. İttihad ve Terakki Hükümetleri'nin desteği ile birçok milli banka kurulmuştur. Fakat I. Dünya Savaşı nedeniyle milli bankacılığın gelişimi kesintiye uğramıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devleti'nden çoğunlukla yabancı sermayenin hâkim olduğu bir ekonomik yapı devralmıştır. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Cumhuriyet Hükümetleri tarafından ülkenin hızla kalkınmasını sağlamak için büyük bir çaba harcanmıştır. Ülkenin sanayileşmesine yardımcı olması için Cumhuriyet Hükümetleri'nin destek ve teşvikleriyle milli bankalar kurulmuştur. Bu

bankalar ülkenin sanayileşme sürecinde önemli görevler yüklenmişlerdir. Şeker, dokuma ve madencilik gibi alanlarda birçok projeye ortak olarak, ülkenin sanayileşme sürecine katkı sağlamışlardır. Özellikle Türkiye İş Bankası başlattığı-katıldığı projeler ile ülkenin kalkınmasında öncü bir rol oynamıştır.

Milli bankalar mevduat toplamada da oldukça başarılı olmuşlardır. Türk girişimcileri ve üreticileri açtıkları kredilerle desteklemişlerdir. Taşradaki kredi sorunları ise kurulan yerel bankalar aracılığıyla halledilmeye çalışılmıştır. Neredeyse her ilde bir yerel banka kurulmuştur.

1929 Dünya Ekonomik Krizi her ne kadar ülkenin finans sistemini olumsuz etkilese de milli bankalar ülkenin sanayileşmesine yardımcı olmaya devam etmişlerdir. Milli bankaların gelişimi ile birlikte ülkenin bankacılık alanındaki yabancı egemenliği de sona erdirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1923-1929, Milli Bankalar, Sanayileşme.

ABSTRACT

BANKING IN THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC

(1923-1929)

ERDİNÇ, Utku Can

Master Degree-2021

Department of History

History of Turkish Republic

Supervisor: Prof. Dr. Zafer KOYLU

The first information about banking dates back to the Antiquity. During this period, valuable goods and goods were entrusted to the temples and changed hands there. This process, also called temple banking, has changed over time and since the 18th century, banks that specialize in their field have been established.

Non-Muslim bankers were the first to engage in banking transactions in the Ottoman Empire. They lent money at interest. In 1847, Dersaadet Bankası, the first official bank of the Ottoman Empire, was established. This bank was followed by Bank-ı Osmani, which was established in 1856. However, Bank-ı Osmani could not become a real state bank because it acted in the interests of Western imperialism. Ziraat Bank, the first national bank of the Ottoman Empire, was established in 1888. The Second Constitutional Period constituted the development years of national banking. Many national banks were established with the support of the Union and Progress Governments. However, the development of national banking was interrupted due to the First World War.

The Republic of Turkey inherited an economic structure mostly dominated by foreign capital from the Ottoman Empire. Under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, a galat effort was made by the Governments of the Republic to ensure the rapid development of the country. National banks were established with the support and

incentives of the Governments of the Republic to help the industrialization of the country. These banks have undertaken important duties in the industrialization process of the country. They contributed to the industrialization process of the country by partnering with many projects in fields such as sugar, weaving and mining. In particular, Türkiye İş Bankası played a pioneering role in the development of the country with the projects it initiated and participated in.

National banks have also been quite successful in collecting deposits. Turkish entrepreneurs and producers with the loans they opened. The credit problems in the provinces were tried to be solved through the local banks established. A local bank has been established in almost every province.

Although the 1929 World Economic Crisis had a negative impact on the country's financial system, national banks continued to help the country's industrialization. With the development of national banks, the foreign dominance of the country in the field of banking was also ended.

Key Words: 1923-1929, National Banks, Industrialization.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	viii
ABSTRACT.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
EKLER LİSTESİ	xvii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xviii
ÖNSÖZ	xix
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE BANKACILIK

1.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK PARA ALIŞVERİŞLERİ.....	5
1.2. KURULAN İLK BANKALAR VE BANKACILIK	6
1.3. İLMEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE BANKACILIK.....	10
1.4. MÜTAREKE DÖNEMİ'NDE BANKACILIK	12
1.5. MİLLÎ MÜCADELE VE FİNANSAL KAYNAKLARI.....	14

2. BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA EKONOMİ

2.1. OSMANLI'DAN DEVRALINAN MİRAS	21
2.2. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE BANKACILIK.....	22
2.2.1. İzmir İktisat Kongresi'ne Katılan Grupların Bankacılık Hakkındaki Görüş ve Önerileri	24
2.3. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE EKONOMİYE ETKİLERİ	25

3. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA KURULAN ULUSAL BANKALAR

3.1. MİLLÎ BANKA KURMA ZORUNLULUĞU.....	28
---	----

3.2.	CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA BANKACILIK.....	29
3.2.1.	Türkiye İş Bankası	30
3.2.1.1.	Finansal Gelişimi	33
3.2.1.2.	İştirakleri.....	36
3.2.1.2.1.	Sigortacılık Sektörü.....	37
3.2.1.2.1.1.	Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	37
3.2.1.2.1.2.	Milli Reasürans T.A.Ş.	37
3.2.1.2.1.3.	Ankara Sigorta T.A.Ş.	38
3.2.1.2.2.	Madencilik Sektörü	38
3.2.1.2.2.1.	İş Bankası'nın Kurduğu Kömür Şirketleri.....	39
3.2.1.2.2.2.	Ergani Bakır T.A.Ş.	39
3.2.1.2.3.	Dokuma Sektörü	40
3.2.1.2.3.1.	Bursa Dokumacılık ve Trikotaj T.A.Ş.....	40
3.2.1.2.3.2.	Ankara Mensucat Fabrikası T.A.Ş.	41
3.2.1.2.3.3.	Malatya Bez ve İplik Fabrikası T.A.Ş.	41
3.2.1.2.4.	Şeker Sektörü	42
3.2.1.2.4.1.	İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları T.A.Ş.....	42
3.2.1.2.4.2.	Anadolu Şeker Fabrikaları T.A.Ş.	43
3.2.1.2.4.3.	Turhal Şeker Fabrikası T.A.Ş.....	44
3.2.1.2.4.4.	Şeker Fabrikaları'nın Birleştirilmesi: Türkiye Şeker Fabrikaları T.A.Ş.	45
3.2.1.2.5.	Cam Sektörü.....	45
3.2.1.2.5.1.	Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları T.A.Ş.	46
3.2.1.2.6.	Diğer Sektörler	46
3.2.1.3.	Toplumsal ve Siyasi Yaşam ile İlişkisi.....	47
3.2.2.	Ziraat Bankası'nın Yapılandırılması	49
3.2.2.1.	Finansal Gelişimi	51

3.2.3.	Sanayi ve Maadin Bankası.....	53
3.2.3.1.	İştirakleri.....	55
3.2.4.	Emlak ve Eytam Bankası.....	58

4. BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA YEREL BANKACILIK

4.1.	1923-1929 YILLARI ARASINDA AÇILAN YEREL BANKALAR.....	61
4.2.	1923-1929 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE ŞUBE AÇAN YABANCI BANKALAR.....	67
4.3.	1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİ VE EKONOMİYE ETKİLERİ.....	68
	SONUÇ.....	74
	KAYNAKÇA.....	77
	EKLER.....	96

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 1923-1929 Yılları Arasında Açılan Yerel Bankalar	65
--	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İş Bankası'nın Toplam Mevduatının Yıllara Göre Gelişimi	33
Şekil 2: İş Bankası'nın Açtığı Kredilerin Yıllara Göre Gelişimi	35
Şekil 3: Ziraat Bankası'nın Toplam Mevduatının Yıllara Göre Gelişimi	51
Şekil 4: Ziraat Bankası'nın Açtığı Kredilerin Yıllara Göre Gelişimi.....	52

EKLER LİSTESİ

EK-1: İş Bankası'nın Kurulması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararnamesi.	96
EK-2: Ereğli Kömür Havzasının 69'lu Kömür Madeni ile Kozlu Mevkiinde Bulunan Kömür Madeni Ocağı'nın 99 Yıl Süre ile Türkiye İş Bankası'na İhalesi.	97
EK-3: Şişe ve Cam Sanayisini Kurmak İçin Türkiye İş Bankası'na 25 Yıl Süreyle İmtiyaz Verilmesi.....	98
EK-4: Merkezi Ankara Olmak Üzere Türkiye Ziraat Bankası Anonim Şirketi'nin Kurulması.....	99
EK-5: Sanayi Maadin Bankasının İdare Meclisi Üyeleri Hakkında Çıkarılan Kararname.....	100
EK-6: Merkezi Ankara Olmak Üzere Emlak ve Eytam Bankası'nın Kurulması....	101
EK-7: Eskişehir Bankası T. A. Ş'nin Kurulmasına İzin Verilmesi.....	102
EK-8: Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası T.A. Ş'nin Kurulması.....	103
EK-9: İş Bankası'nın Açılış Töreni.....	104
EK-10: 1929 Dünya Ekonomik Krizi Nedeniyle Tasarruflarını Deutsche Orient Bank'dan Çeken Mevduat Sahipleri	105

KISALTMALAR LİSTESİ

- C.** : Cilt.
Çev. : Çeviren.
Ss. : Sayfa Sayısı
s. : Sayfa.
vb. : ve benzeri.
vd. : ve diğerleri.
S. : Sayı.
Haz. : Hazırlayan.
Ed. : Editör.
Der. : Derleyen.
BMM : Büyük Millet Meclisi.
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi.

ÖNSÖZ

Trablusgarp Savaşı ile başlayan ve Kurtuluş Savaşı ile noktalanın 12 yıllık savaşlar dönemi, Türkiye'yi her açıdan büyük bir tahribata uğratmıştır. Eğitimli kitlenin büyük bir çoğunluğunun savaşlarda kaybedilmesi ve ülke nüfusunun 12 milyona kadar gerilemesi, üretim süreçlerini de olumsuz etkilemiştir. Tarımsal üretim, birçok arazinin ekilememesi nedeniyle azalmıştır. Ülkenin sanayi, madencilik ve ticaret alanlarının daha çok yabancıların elinde olması nedeniyle de Türk girişimcilerin faaliyet alanları oldukça sınırlı kalmıştır. Bu nedenle ülkede bir sermaye birikimi oluşturulamamıştır. Ziraat Bankası gibi milli bankaların sermayelerinin kısıtlı olması ve yabancı bankaların sermayelerini daha çok kendi çıkarları doğrultusunda kullanması nedeniyle Türk girişimciler-üreticiler kredi imkanından da yoksun kalmışlardır. Yabancılarla eşit koşullarda rekabet edememişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve kurtarıcısı Mustafa Kemal (Atatürk)'ün önderliğinde Cumhuriyet Hükümetleri, ülkenin uğradığı tahribatı kısa bir sürede onarmak, hızla sanayileşmesini ve kalkınmasını sağlamak için yoğun çaba sarf etmiştir. Tespit edilen sorunlar yapılan aralıksız devrimlerle giderilmeye çalışılmıştır. Türk girişimcilerin desteklenmesi için kanunlar çıkartılmıştır. Ülkede bir sermaye birikiminin oluşturulması ve Türk girişimcilerine kredi imkanının sağlanması için milli bankalar kurulmuştur. Cumhuriyet Hükümetleri tarafından milli bankalara işlevsellik kazandırmak ve yabancı bankalarla rekabet edebilmelerini sağlamak için özel imtiyazlar tanınmıştır. Bunun yanısıra Osmanlı Devleti'nden devralınan Ziraat Bankası'nın hukuksal yapısında da değişiklikler yapılarak kredi olanakları genişletilmeye çalışılmıştır. Kurulan milli bankalar içerisinde özellikle Türkiye İş Bankası, ülkenin sanayileşme sürecine büyük bir katkı sağlayarak kalkınmada önemli bir mihenk taşıını oluşturmuştur. Taşradaki kredi sorunları ise kurulan yerel bankalar aracılığıyla kapatılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte neredeyse her ilde yerel bankalar kurulmuştur. Milli bankalar açtıkları krediler ve başlattıkları-katıldıkları kalkınma projeleri ile hem ülkenin üretimine, ticaretine ve sanayisine destek olmuşlar hem de bankacılık alanındaki yabancı sermaye egemenliğini sona erdirmişlerdir.

Tez konusu olarak cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan milli bankaları ele almamızın temel nedeni, emperyalizme karşı mücadele etmiş ve kazanmış bir ülkenin onun işbirlikçileri-uzantıları olan sermaye kuruluşları ile kalkınmasının mümkün

olmayacağıının cumhuriyet hükümetleri tarafından ortaya konmasını göz önüne sermektir.

Yaptığımız tüm araştırmalar boyunca kaynaklardan elde ettiğimiz banka mevduatları ve kredileri gibi istatistiki verileri başka kaynaklarla da karşılaştırarak doğrulamaya çalıştık. Araştırmayı sürdürürken karşılaştığımız en büyük problem Covid-19 Salgını nedeniyle kütüphanelerin kapalı olmasıydı. Bu yüzden bazı kaynaklara ulaşamadık. Bunun yanısıra Devlet Arşivleri'nde konu ile ilgili belgelerden bazılarının henüz tasnif edilmemiş olması nedeniyle bunlara çalışmamızda yer veremedik.

Olaylara herkesin baktığı açılardan değil farklı açılardan bakmamız gerektiğini söyleyen ve çalışmanın her aşamasında bu bakış açımı sürdürmemi isteyen, rutinleştüğimde rutinin dışına çıkmamı sağlayan danışman hocam sayın Prof. Dr. Zafer KOYLU 'ya çok teşekkür ederim. Ayrıca bu tez çalışmasının biçimsel olarak düzenlenmesinde yardımını esirgemeyen arkadaşım Berker YAMAN 'a minnettarım. Bu günlere gelmemde büyük emekleri olan sevgili anneme ve babama şükranlarımı sunuyorum.

GİRİŞ

Bankacılık ile ilgili ilk bilgiler, M.Ö. 4000-2000 yılları arasında hüküm süren Sümerlere kadar uzanmaktadır. İnsanlar bu dönemde, ellerinde bulunan kıymetli eşyaları ve malları güvenli bir biçimde koruyabilmek amacıyla tapınaklara emanet etmişlerdir.¹ Tapınaklardaki görevli rahiplerde ihtiyaç halindeki insanlara belirli karşılıkları ve güvenceleri olmak üzere bu mallardan ödünç vermişlerdir.² Bu nedenle ilk bankaların tapınaklar olduğu kabul edilmektedir.³ Antik Sümer şehri olan Uruk'ta yapılan kazılar sonucunda gün ışığına çıkarılan Kızıl Tapınak, bunun en güzel örneğidir. Dünyanın en eski bankası olarak da kabul edilmektedir.⁴

Orta Çağ'da denizciliğin gelişmesi ve kıymetli madenlerin Avrupa'ya taşınması bankacılığın gelişimini hızlandırmıştır. Banka olarak nitelendirebileceğimiz ilk kurum da 1157 tarihinde Venedik'te kurulmuştur. Devletin savaş giderlerini karşılamak için iç ve dış borçlanmalar yapmıştır.⁵

Avrupa'da feodalizmin yıkılmasına paralel olarak burjuvazi zenginleşmiş ve bir kapital birikim oluşmaya başlamıştır.⁶ Biriken sermayenin kullanılmasında yeni yatırım alanları önem kazanmıştır. 16. yüzyılda Avrupa'nın ekonomik yapısında yaşanan bu köklü değişiklikler, merkantilizm olarak adlandırılan yeni bir iktisadi politikanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dış ticarete yönelik üretimin yapılmasını⁷ ve ihracatın geliştirilmesini destekleyen merkantilizm⁸ politikası

---

¹ Filiz Yetiz, "Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:9, S:2, 2016, s.108.

² Gökhan Sümer, "Türk Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü ile Karşılaştırılması", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:18, S:2, 2016, s.487.

³ Selim Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1987, s.7.

⁴ Burhan Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, Doğuş Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1957, s.16. Bu bankalara Sümerlerin yanısıra Babil ve Asur uygarlıklarında da rastlanmaktadır; Yavuz Atlı, Atilla Yücel, İrem Tanyıldızı, "Türk Bankacılık Sisteminin Gelişimi ve Tunceli İlinde Bankacılık Sektörü", *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:6, S:12, 2018, s.89.

⁵ Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.20.

⁶ Kürşat Gökçaya, Cemil Cahit Yeşilbursa, *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s.108-109.

⁷ Eric Hobsbawn, *Devrim Çağı 1789-1848*, Çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s.165-168.

⁸ Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, Çev: Haldun Derin, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.4,698-705.

sonucunda dünyada sigortacılık ve bankacılık alanlarının önemi daha da artmıştır.⁹ Nitekim bu gelişmelerin de etkisiyle 1609 yılında dünyanın ilk modern bankası olarak kabul edilen Amsterdam Bankası kurulmuştur.¹⁰ Banka, kredi, para transferi ve mevduat kabulü gibi işlemlerinin yanısıra ‘banco-florin’ adı verilen ve sabit para değerini ifade eden bir banka parası uygulaması başlatmıştır.¹¹ Bu uygulama, ticari işlemlerde yaşanan para değerini hesaplama gibi problemlerin giderilmesine yardımcı olmuştur.¹² 1619 yılında kurulan Hamburg Bankası da banka parası uygulamasını sürdürmüştür. Banka parası uygulamasının 1656 yılında Stockholm Bankası’nın kurucusu Palmstruch tarafından daha da geliştirilmesi sonucunda ilk banknot oluşturulmuştur. Bu banknotlara kraliyet tarafından 30 yıllığına tedavül hakkı verilmiştir. Bu yüzden Stockholm Bankası dünyanın ilk merkez bankası olarak kabul edilmiştir.¹³ Merkez bankacılığında asıl ihtisaslaşma ise İngiltere’de yaşanmış ve 1694 yılında Bank of England kurulmuştur. Banknot ihraç izni de verilen banka, topladığı mevduat karşılığında mudilere muayyen bir miktarın ödeneceğini taahhüt eden senetler de vermiştir.¹⁴ Fransa’nın ilk merkez bankası ise La Banque Generale adı ile 1716 yılında kurulmuştur.¹⁵

İngiltere’de başlayan ve daha sonra tüm Avrupa kıtasını etkisi altına alan Sanayi Devrimi, para ve kredi piyasalarını olumlu yönde etkilemiştir.¹⁶ Bu dönemde özel sektörün büyük sermaye desteğine ihtiyaç duyması ve piyasalardan borç talep etmesi, bankaların işlevselliklerini arttırmıştır. Sanayi Devrimi’nin de etkisiyle 18.yüzyılda Avrupa’da tarım, ticaret ve sanayi alanlarında uzmanlaşan bankalar da kurulmaya başlanmıştır.¹⁷ Küçük esnafın ihtiyaçlarının karşılanması için halk bankaları, zirai işlerle meşgul olanlar için ise ziraat bankaları kurulmuştur.¹⁸ Sanayi sektöründeki girişimcilere kredi imkânı sağlamak içinde ticaret-iş bankaları faaliyete

---

⁹ Tüccarlar ve gemi sahipleri, mallarında meydana gelebilecek zararı gidermek için sigorta yaptırmışlardır; John Morris Roberts, *Avrupa Tarihi*, Çev: Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2015, s.301.

¹⁰ Yetiz, “Bankacılığın Doğuşu...”, s.109.

¹¹ İlker Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Ezgi Kitabevi, İstanbul, 2005, s.102.

¹² Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.44.

¹³ Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.23.

¹⁴ Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.50.

¹⁵ Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.33.

¹⁶ Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, C: 2, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Teori Yayınları, Ankara, 1985, s.202-206.

¹⁷ Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.38.

¹⁸ Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.41.

geçmiştir. Bu bankalar aracılığıyla girişimcilere uzun vadeli krediler sağlanmıştır.¹⁹ Avrupa’da kurulan bu bankalar, ülkelerin hem sermayelerinin ekonomiyeye kanalize edilmesini sağlamış hem de kalkınma süreçlerinde önemli rol oynamıştır.

Bu araştırmanın temel konusu da Türkiye’de cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan milli bankaların, ülkenin sanayileşme ve kalkınma sürecinde nasıl bir rol oynadığını saptamaktır. Bunun için de 1923-1929 yılları arasında kurulan milli bankaların finansal gelişimleri ve iştirak ettiği alanlar incelenmiştir.

Konunun bir bütün olarak anlaşılması için araştırmanın I. bölümünde Osmanlı Devleti’ndeki bankacılık yapısı dönemlere ayrılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal (Atatürk)’ün önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı döneminde, mücadelenin hangi kaynaklarla yürütüldüğü ve bankaların süreçle olan ilişkisi de incelenmiştir.

II. bölümde ise dönemin siyasi kadrosunun ekonomik açıdan karşılaştığı zorluklar ve bunlara yönelik çözüm arayışları incelenmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti’nden devralınan miras, İzmir İktisat Kongresi’ne katılan grupların talepleri ve Lozan Barış Antlaşması’nın Türkiye’nin ekonomisi üzerinde yarattığı etkiler açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın odak noktası olan III. bölümde ise öncelikle cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılı itibarıyla ülkenin bankacılık yapısı genel hatlarıyla açıklanmış ve milli bankaların neden gerekli olduğu üzerinde durulmuştur. Ardından Mustafa Kemal (Atatürk)’ün önderliğinde Cumhuriyet Hükümetleri’nin girişimleri ve destekleriyle kurulan milli bankalar ile bunların ülkenin iktisadi kalkınmasında ve sanayileşme sürecinde üstlendiği önemli görevler anlatılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye İş Bankası’nın, Ziraat Bankası’nın, Sanayi ve Maadin Bankası ile Emlak ve Eytam Bankası’nın sermayelerinin gelişimleri, girişimcilere sağladıkları kredileri ve başlattıkları-katıldıkları projeler incelenmiştir.

Araştırmanın son bölümü olan IV. Bölümde ise 1923-1929 yılları arasında kurulan yerel bankalar ile Türkiye’de şube açan yabancı bankalar incelenmiştir.

---

¹⁹ Feridun Ergin, *Kredi Sistemi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975, s.13,18,25.

Ardından 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'nin ekonomisine ve milli bankalarına olan etkileri ile bunlara yönelik alınan tedbirler açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın geçerliliğinin ve güvenilirliğinin yüksek olmasını sağlamak amacıyla Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Devlet Arşivleri'nden konu ile ilgili arşiv belgeleri ve TBMM'nin resmi internet sitesi üzerinden Zabıt Cerideleri titizlikle incelenmeye çalışılmıştır. Bankaların kuruluşlarının ve faaliyetlerinin toplumun ilgili kesimlerinin üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu incelemek adına Milli Kütüphane ve Atatürk Kitaplığı'nın resmi internet siteleri üzerinden Vakit, Akşam ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerine ulaşılmıştır. Bunun yanısıra konuyla ilgili olan telif ve tetkik eserler, araştırmalar, ansiklopedi maddeleri de çalışmada yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır.

Çalışmada araştırma konusu ile ilgili olarak daha önceden yapılmış ve erişime açık olan yüksek lisans-doktora tezleri de incelenmiştir. Literatüre ve ileride yapılacak olan araştırmalara katkı sağlamak adına söz konusu dönem içerisinde kurulan milli bankaların topladıkları mevduatlar ve açtıkları kredilerin gelişimi yıllara göre yorumlanarak grafikler halinde sunulmuştur. Böylece 1923-1929 yılları arasında kurulan milli bankaların toplumsal kalkınmaya nasıl bir etkisi olduğu bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE BANKACILIK

1.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK PARA ALIŞVERİŞLERİ

Osmanlı Devleti'nde para bozdurma ve borç para verme gibi işlemlere ilk defa gayrimüslim tüccarlar girişmişlerdir. Banker olarak da adlandırılan bu tüccarlar, çoğunlukla Galata bölgesinde örgütlenmişlerdir. Faiz karşılığında borç para vermişlerdir. Kambiyo işlemleri yapmışlardır. Zengin kimselerin mevduatlarını işletmişlerdir.¹ Osmanlı Devleti'nde bu işlemler ile uğraşan diğer bir kesim de sarraflardır.² 15. Yüzyıldan itibaren büyük bir gelişim göstermişlerdir. Devletin idare mekanizmasında yer alan kimselerin birikimlerini işletmişlerdir. Farklı para birimleri ile yapılan alım ve satım işlemlerinde öncü rol oynamışlardır.³ Devletin vergilerinin bir bölümünü belli bir bedel karşılığında almak (iltizam) ve bunları daha sonra tahsil etmekle de meşgul olmuşlardır.⁴ Taşrada ise kredi işlemleriyle ribahorlar ilgilenmişlerdir. Tüketicilere, devletin belirlediği %10 olan faiz oranını da aşarak %30 faizli krediler vermişlerdir. Merkezi otoritenin uzağındaki bölgelerde halk ribahorların insafına terk edilmiştir.⁵

---

¹ Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.760; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s.220.

² Parasız, *Para Banka...*, s.103.

³ Sarraflar o kadar gelişmişlerdir ki, neredeyse devletin mali işlemlerini yürütecek düzeye erişmişlerdir. Bu duruma örnek olarak III. Mustafa döneminden (1757-1774) itibaren Hazine-i Hassa ile Darphane sarraflığının Ermeni bir aile olan Düzoğullarına verilmesi gösterilebilir; Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, Orion Yayınevi, Ankara, 2005, s.14-18.

Sarraflar, piyasada dolaşan akçelerin kenarlarını kırparak bunları piyasaya sürmüşlerdir. Kırptıkları parçaları da kendilerine pay olarak almışlar ve sonra bunları birleştirip darp ederek piyasaya 'kırkık akçe' olarak sürmüşlerdir. Hem kendi iş olanaklarını geliştirmişler hem de kazançlarını arttırmışlardır; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celali İsyânları)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s.41.

⁴ 1842 yılında Uzunartinoğlu, Gelgeloğlu ve Bogos gibi sarraflar birleşerek Anadolu ve Rumeli Kumpanyasını kurarak devlet gelirlerini toplayıp, devlet adına ödemeler dahi yapmışlardır. Böylelikle mültezimlik yaparak geçinen ve bu işten de çıkar sağlayan bir sarraf grubu türemiştir; Toprak, "Osmanlı Devleti'nde...", s.760; Bu sarraflara-bankerlere Kamondo, Ralli ve Zarifi eklenebilir; Ali Akyıldız, "Sarraflık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C:36, İstanbul, 2009, s.163-165.

⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C: 2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979, s.249-254.

Osmanlı Devleti'nde özel kişilerin yanısıra para vakıfları⁶ da girişimcilere ve tüketicilere kredi sağlamışlardır. Bir malın rehin edilmesi ya da borca karşılık kefil gösterilmesi şartıyla devletin belirlediği faiz oranı üzerinden kredi kullandırmışlardır.⁷ Devlet de bu vakıflar aracılığı ile faiz oranlarına müdahalelerde bulunarak daha yüksek oranda faiz kullandıran ribahorların ve bankerlerin piyasaya olan etkilerini önlemeye çalışmıştır.⁸

1.2. KURULAN İLK BANKALAR VE BANKACILIK

İngiltere, Osmanlı Devleti'ne İstanbul'da bir banka kurulması için birçok öneri de bulunmuştur. 1836 yılında İngiltere Hükümeti adına David Urquhart, 1838 yılında ise Bursa Başkonsolosu Sandison, Bab-ı Ali'ye banka projeleri getirmişlerdir. Bankanın kurulmasına gerekçe olarak ise ithalat ve ihracat işlemlerinin daha düzenli bir yapıya kavuşması ve dış ticarete kurdan kaynaklı problemlerin ortadan kaldırılması gösterilmiştir. Fakat Osmanlı Hükümeti, bu önerileri dikkate almamıştır.⁹

Osmanlı Devleti'nde modern bankacılık, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndan sonra başlamıştır. Ferman, Osmanlı toplumuna can, mal ve namus güvenliği sağlamanın yanı sıra yeni vergi düzenlemeleri getirmiştir. Liberal ekonominin temelleri Tanzimat Fermanı ve İngiltere ile yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile atılmıştır.¹⁰

Balta Limanı Antlaşmasıyla İngilizlerin diledikleri miktarda hammadde satın almalarına izin verilmiş, tekel sistemi (Yed-i Vahid) kaldırılmış ve yurtiçi ticarete İngilizlerin de katılmalarına izin verilmiştir.¹¹ Bu dönemde başta İngiltere olmak üzere Batı ile artan iktisadi ilişkiler ve ticari faaliyetler, Osmanlı Devleti'ni ekonomik alanda daha fazla düzenlemeler yapmaya mecbur bırakmıştır. Çağdaş bir para sisteminin oluşturulması ve kredi kurumlarının kurulması kaçınılmaz bir hale gelmiştir.¹²

---

⁶ Murat Çizakça, "İktisat Tarihi Açısından Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, S:80.Yıl Özel Sayısı Ankara, 2019, s.75.

⁷ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın...*, s.88-89.

⁸ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s.256.

⁹ Erol Ortabağ, *Osmanlı Devleti'nde Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, 2018, s.17-18.

¹⁰ Tevfik Çavdar, *Küresel Kapitalizmin Girdabında Türkiye*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, s.14.

¹¹ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.85-86.

¹² Haydar Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, 1997, s.25; Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para...", s.760.

Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk banka, İzmir (Smyrna) Bankası'dır. Banka 1842 yılında yabancı tüccarlar tarafından İsveç Konsolosunun himayesi altında kurulmuştur.¹³ Fakat Osmanlı Devleti'nin izni olmadan kurulduğu için aynı yıl içerisinde kapatılmıştır.¹⁴

Osmanlı Devleti'nin ilk resmi bankası olan Dersaadet Bankası¹⁵, 1847 yılında hükümetin himayesi altında Alleon ve Baltazzi adlı bankerler tarafından kurulmuştur.¹⁶ Banka, yapacağı kredi verme ve mevduat kabul etme gibi hizmetlerinin yanında kambiyo işlemlerinde istikrarı sağlamakla görevlendirilmiştir. Banka, 1851 yılına kadar sterlin-kuruş paritesini sabit tutmuştur. Fakat Osmanlı Hükümeti'nin, Dersaadet Bankası'ndan aldığı 130 milyon¹⁷ kuruşluk kredinin vadelerini düzenli olarak ödememesi ve Avrupa'da yaşanan 1848 İhtilalleri bankayı ekonomik açıdan olumsuz etkilemiştir.¹⁸ Banka, 1852 yılında kapanmıştır.¹⁹

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda Avrupa'yla daha yakın ekonomik ilişkiler içine girilmesi ve dış ticaret hacminin genişlemesi sonucunda yeni bir bankaya ihtiyaç duymuştur.²⁰ Bu konuda İngilizler daha önceden olduğu gibi yine Osmanlı Devleti'ne bir banka projesi getirmişlerdir. Osmanlı Hükümeti'nin de projeyi kabul etmesiyle birlikte 24 Mayıs 1856 tarihinde İngiltere Kraliçesi'nin emirnamesiyle merkezi Londra olmak üzere 500 bin sterlin sermayeli Bank-ı Osmani kurulmuştur.²¹ Bankaya hükümet tarafından ülke sınırları dahilinde her yerde şube açma yetkisi tanınmıştır.²² 1863 yılında Bank-ı Osmani'ye Credit Mobilier, Comptoir d'Escompte de Paris gibi Fransız sermayeleri de katılmıştır.²³ Aynı yıl bankanın hukuki yapısında önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Banknot basma yetkisi sadece bu bankaya tanınmış

¹³ Zafer Toprak, *İttihat-Terakki ve Cihan Harbi*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s.51.

¹⁴ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın...*, s.229.

¹⁵ Banka, Banque de Constantinople ve İstanbul Bankası isimleri ile de bilinmektedir; Arslan Yüzgün, "Ziraat Bankası", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.771.

¹⁶ Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s.123; Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.141.

¹⁷ Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.62.

¹⁸ Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.141.

¹⁹ Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s.36.

²⁰ Parasız, *Para Banka...*, s.34; Jacques Thobie, "Osmanlı Bankası", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.775.

²¹ Tuncay Artun, *Türkiye'de Bankacılık*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1983, s.23; Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s.39.

²² Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.142; Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.63.

²³ Artun, *Türkiye'de Bankacılık*, s.26.

ve kurum bir devlet bankası niteliğini kazanmıştır.²⁴ İsmi de Bank-ı Osmani-i Şahane olarak değiştirilmiştir.²⁵ Dış borçların anapara ve faizlerini ödeme yetkisi yalnızca bu bankaya verilmiştir.²⁶ İngilizlerin bankadan sermayelerini çekmeleri üzerine Fransızların bankadaki payı %80'nin üzerine çıkmıştır. Banka, hükümetin yaptığı borçlanmalarda da öncü rol oynamış ve hükümete yüksek faizli krediler vererek daha fazla borçlanmasını sağlamıştır.²⁷

Osmanlı Devleti, giderek borç batağına saplanması nedeniyle borçlarını ödeyemez bir hale gelmiştir. Hükümet, 1881 yılında bu borçları ödeyemeyeceğini Muharrem Kararnamesi ile duyurmuştur.²⁸ Osmanlı Devleti'nden borçların ana para ve faizlerini düzenli olarak tahsil edebilmek amacıyla alacaklı devletlerin temsilcileri tarafından Duyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur.²⁹ Fransız emperyalizminin çıkarları doğrultusunda hareket eden Bank-ı Osmani-i Şahane, gerçek bir devlet bankası işlevini üstlenememiş ve Duyun-u Umumiye İdaresi ile koordineli olarak çalışmıştır.³⁰ Banka, Osmanlı Devleti'nin maliyesi üzerinde etkisini o kadar arttırmıştır ki, I. Dünya Savaşı öncesinde³¹ Tütün Rejisi, Toprak Kredisi, Ergani Bakır Madenleri, İstanbul Elektrik ve Tramvay Konsorsiyumu, Şam-Hama demiryolu hattı, İzmir-Kasaba demiryolu hattı, Bağdat Demiryolu, Karadeniz Demiryolu, Ereğli Madenleri, İstanbul Limanı ile Beyrut Limanı gibi kurum ve işletmelerde pay sahibi olmuştur.³²

²⁴ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın...*, s.230.

²⁵ Osmanlı Bankası'nın imtiyaznamesinde 'devlet-i aliyye-i memalik-i şahanede bir devlet bankası ihdas etmek imtiyazını müessisin-i mumaileyhime ita eder' yazılmış ve bu bankanın Osmanlı padişahının himayesi altında kurulduğu belirtilmiştir; Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para...", s.763; Parasız, *Para Banka...*, s.103; Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.117.

²⁶ Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para...", s.763.

²⁷ Paris Encümenininin 1923 tarihli bir raporunda Osmanlı Bankası'nın o güne değin karlarının en büyük bölümünü, devlet borçlanmalarına yaptığı katılımlardan elde ettiği belirtilmiştir; Thobie, "Osmanlı Bankası", s.775-777.

²⁸ Şevket Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.23.

²⁹ Jacques Thobie, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.726; İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü, Ankara, 1997, s.95.

³⁰ Yüzgün, "Ziraat Bankası", s.771; Toprak, *İttihat-Terakki...*, s.57.

³¹ I. Dünya Savaşı öncesinde bankanın Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde 80'i aşkın şubesi bulunmaktadır. Osmanlı Bankasının yanısıra, İstanbul'da Credit Lyonnais, Deutsche Bank, Deutsche Orient Bank, Wiener Bank Verein, Banque de Salonique, Banco di Roma gibi Avrupa Bankalarının şubeleri de bulunmaktadır; Thobie, "Osmanlı Bankası", s.779; Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.151-157; Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s.183-188.

³² Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.144-145; Thobie, "Osmanlı Bankası", s.780.

Osmanlı Devleti'nde yabancıların girişimleri ile açılan bankalar daha çok ticari alanda hizmet verdiklerinden dolayı tarımda finansman sorunu ile ilgilenmemişlerdir. Finansman sorununa bir de tımar sisteminin bozulması eklenince reayanın ekonomik durumu daha da kötüleşmiştir. Bu olumsuz gelişmelere Mithat Paşa kayıtsız kalamamış ve tarım kesiminin sorunlarını çözmek amacıyla 1864 yılında Niş Vilayeti'nde Memleket Sandıkları'nın temelini atmıştır.³³ Daha sonra bu sandıklar Silistre ve Vidin 'de de kurulmuştur. Sandıkların sermayesi, çiftçilerin devlete ait bir tarlanın imece yöntemi ile ekilip biçilmesi ve elde edilen ürünün satılmasıyla oluşturulmuştur. Bu sandıklardan sadece çiftçilere rehin veya kefil karşılığında kredi açılmıştır.³⁴

Sandıkların faaliyetlerinden olumlu sonuçlar alınması üzerine 1867 yılında ülke genelinde bu sandıkların teşkil edilmesini öngören Memleket Sandıkları Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir.³⁵ 1883 yılında ise sandıklar üzerinde daha etkin bir denetim kurulması için yeni bir düzenleme yapılmıştır. İmece usulü bırakılmış ve sandıkların ismi 'Menafi Sandıkları' olarak değiştirilmiştir.³⁶ Sandıkların sermayelerini daha verimli bir şekilde kullanırmak için tüm sandıklar ve sermayeleri, 15 Ağustos 1888 tarihinde kurulan Ziraat Bankası'na devredilmiştir.³⁷ Bankanın yönetim merkezi olarak da İstanbul seçilmiş, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin denetiminde çalışacağı açıklanmıştır.³⁸ Banka, kurulduğu tarihten itibaren çiftçi kesimine tarımsal krediler sağlama³⁹, mevduat kabul etme ve vadeli mevduatlara %4 oranında faiz verme gibi hizmetlerde bulunmuştur. Ayrıca Ziraat Bankası, bu fonksiyonlarının yanısıra ülkenin bulaşıcı hastalıklarla mücadelesinde de önemli rol

---

³³ Artun, *Türkiye'de Bankacılık*, s.31.

³⁴ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.61; Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.72.

³⁵ Mithat Paşa, 1868 yılına gelindiğinde İstanbul Emniyet Sandığını da kurmuştur. Fakat bu kuruluş 1907 yılında sermaye yetersizliği nedeniyle Ziraat Bankasına devredilmiştir; Parasız, *Para Banka...*, s.103; Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.164-165.

³⁶ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın...*, s.241; Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s.131; Artun, *Türkiye'de Bankacılık*, s.32.

³⁷ Devir işlemleri sırasında sandıkların ülke genelindeki şube sayısının 250 olduğu saptanmıştır. Edirne Vilayetinde 20, Ankara Vilayetinde 23 sandık olduğu bilinmektedir; Yüzcün, "Ziraat Bankası", s.771-772; Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.159-161.

³⁸ Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.73.

³⁹ Banka için en önemli amaç çiftçinin tarımsal kredi gereksinimine yanıt vermek olmuştur; Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın...*, s.241; Donald Quataert, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C:VI, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1562.

oynamıştır. Bu hastalıklardan birisi olan sıtmanın önlenmesi için banka aracılığıyla halka ücretsiz kinin dağıtılmıştır.⁴⁰

1.3. II.MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE BANKACILIK

II. Meşrutiyet döneminde İttihadçuların ulusal bir banka kurma meselesine özel bir önem vermesinde Fransız sermayesinin güdümünde olan Bank-ı Osmani-i Şahane'nin devletin çıkarları ile örtüşmeyen faaliyetleri önemli bir rol oynamıştır. Banka, Trablusgarb Savaşı sırasında fonlarını İtalya'da işletmiş, Balkan Savaşları sırasında ise Osmanlı Devleti'ne kredi açmamıştır. I. Dünya Savaşı döneminde de hükümetin aldığı kararları benimsememiştir. İttihadçılar bu olumsuz gelişmeleri fırsata çevirmeye çalışmışlar ve ekonomik alanda 'milli iktisat politikası' çerçevesinde bir dizi köklü reformlar yapmışlardır. Gayrimüslimlerin ticaretteki ağırlığının kırılması, milli finansal kuruluşların yaratılması ve kredi sorunlarının çözümlenmesi için Türk-Müslüman unsura ayrıcalıklar tanımışlardır.⁴¹

İttihad ve Terakki Hükümetleri'nin izlediği Türkçü politikalar doğrultusunda, 1917 yılında merkez bankası işlevini gören Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmani-i Şahane) 'nin yerini alması için İtibar-ı Milli Bankası kurulmuştur. Hükümet, bankaya işlevsellik kazandırmak için birtakım özel imtiyazlar tanımıştır. Bankanın sermayesi, ihtiyat akçesi, dağıtabileceği temettü, işlemlerini yürüteceği bina ve yapacağı yazışmalar her türlü resim ve vergiden muaf tutulmuştur.⁴² Bankadan ancak Osmanlı Devleti uyruklarının hisse senedi satın alabileceği açıklanmıştır. Bankaya yapacağı tüm işlemlerin yanısıra yol, geçit, kanal, demiryolu ve liman gibi bayındırlık alanındaki işlere de dahil olma hakkı tanınmıştır. Ticaret, sanayi ve tarım alanlarının gelişmesine yardımcı olacak milli şirketlerin sermayesine yardımda bulunabilmesine izin verilmiştir.⁴³ Bankaya tüm bu imtiyazları yanında personellerinin hepsinin

---

⁴⁰ Zafer Koylu, Nihal Doğan, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Sıtma Mücadelesi ve Bu Amaçla Yapılan Düzenlemeler", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, C:10, S:3, 2010, s.210-214; Metin Aydoğan, *Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye*, C:2, Umay Yayınları, İzmir, 2006, s.344.

⁴¹ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.10-16.

⁴² Toprak, *İttihat-Terakki...*, s.59.

⁴³ Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para...", s.768.

Osmanlı uyruğu olma zorunluluğu⁴⁴ ile yapacağı her türlü işlemde Türkçe kullanılması şartı getirilmiştir.⁴⁵

İttihadçuların Türk-Müslüman unsuru ve sermayesini desteklemesi gerek İstanbul'daki ve gerekse de Anadolu'daki tüccar ve eşrafın iktisadi gücünü arttırmıştır. İttihad ve Terakki Hükümetleri'nin izledikleri Türkçü politikalar, Türk-Müslüman unsurun bankerlik ve sarraflık gibi alanlarda gayrimüslimler ile rekabet edebilmelerine olanak tanımıştır. 1914-1918 yılları arasında İstanbul'da Milli İktisat Bankası, Ticaret ve İtibar-ı Umumi Milli Bankası, İstanbul Bankası, Emlak ve İkrazat Bankası, Osmanlı Anonim Şirketi, Asya Bankası Anonim Şirket-i Osmaniyyesi ve İktisat Anonim Şirketi gibi bankalar faaliyete geçmiştir. Anadolu'da ki esnaf ve tüccarlar da İttihad ve Terakki'ye bağlı olan kaymakamların ve belediye başkanlarının sağladıkları yardımlar sayesinde yerel milli bankalar kurmuşlardır. Konya'da 1909 yılında kurulan Şirket-i İktisadiye-i Milliye bu tür milli kuruluşların ilkidir. Komandit bir şirket yapılanması ile kurulan bu banka 1911 yılında anonim şirket haline dönüştürülmüştür. I.Dünya Savaşı yıllarında ise adı revize edilmiş ve Konya Milli İktisat Bankası olmuştur. Banka ayrıca ticaret şirketleri de kurmuştur.⁴⁶

Aydın'da ise 1913 yılında Aydın İncir ve Himaye-i Zürra Osmanlı Anonim Şirketi kurulmuştur. Şirket, üzüm üreticisine ve diğer çiftçilere avans ve kredi vermek gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Bir yıl sonra da İttihad ve Terakki'nin Aydın şehir örgütü ve Aydın İncir ve Himaye-i Zürra Osmanlı Anonim Şirketi'nin destekleri ile Aydın Milli Bankası kurulmuştur.⁴⁷ Adapazarı'nda da 1914 yılında İslam Ticaret Bankası teşekkül etmiştir.⁴⁸ 1915 yılında ise Karaman'da Karaman Milli Bankası kurulmuş ve kredi işlemlerinin yanısıra tahıl, manifatura, ticaret, sanayi ve maden gibi alanlarda da faaliyet göstermiştir. 1916 da ise Kayseri de Köy İktisat Bankası kurulmuştur. Diğer merkezlerde olduğu gibi Kayseri'de de İttihad ve Terakki'nin şehir örgütü, bankanın kurulmasında önemli rol oynamıştır.⁴⁹ Aynı yıl yine Kayseri'de Kayseri Milli İktisat Anonim Şirketi faaliyete geçmiş, köylülere ve tüccarlara

---

⁴⁴ Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.76; Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.166.

⁴⁵ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.143.

⁴⁶ Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat...*, s.227-232; Tekeli-İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.155.

⁴⁷ Aydın'da Vali Rahmi Bey, ayrıca Tütün Zürra-ı Bankasını kurmaya çalışarak tütün üreticisine düşük faizli kredi vermeyi amaçlamıştır; Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para...", s.769; Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.77; Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.157.

⁴⁸ Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.165.

⁴⁹ Toprak, *İttihat-Terakki...*, s.72.

mal(aynı) karşılığında nakdi avans vermek ve mallarını pazarlamak gibi işlemler yapmıştır. Manisa da 1917 yılında faaliyete geçen Manisa Bağcılar Bankası da yine İttihad ve Terakki'nin destekleri sonucunda kurulmuştur. Üzüm üreticilerine kredi temin etmiş ve yöre halkına yapay gübre dağıtmıştır.⁵⁰ 1919'da Eskişehir'de kurulan Çiftçiler Bankası ve yine aynı yıl Adapazarı'nda açılan Emniyet Bankası da yerel milli bankalara örnek olarak verilebilir.⁵¹

Anadolu'da kurulan bu bankaların yanısıra tüccarlara ve üreticilere kredi imkânı sağlayan birçok kredi kooperatifi de kurulmuştur. Bunlara örnek olarak Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi ve İzmit Sancağı-Düzce Kazası Tütün Müstahsilleri Anonim Şirket-i Osmaniyyesi verilebilir.⁵²

İttihad ve Terakki Hükümetleri, benimsedikleri ve işlevsellik kazandırdıkları milli iktisat politikası çerçevesinde milli bankaların kurulmasına hem zemin hazırlamış hem de destek olmuşlardır. Özellikle 1913 yılından itibaren Türk-Müslüman eşraf, tüccar ve çiftçiler, birçok milli yerel banka kurmuşlardır. Bu bankalar aracılığı ile üreticiye-girişimciye kredi imkânı sağlanmış ve yabancı bankaların tekeli kırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca milli bankaların faaliyet alanlarının oldukça geniş tutulması sonucunda 1914-1918 yılları arasında 123 milli şirket kurulmuştur.⁵³ 1913-1918 yılları, milli bankacılığın doğuş ve gelişim yıllarını oluşturmuştur.⁵⁴

1.4. MÜTAREKE DÖNEMİ'NDE BANKACILIK

Osmanlı Devleti I. Dünya savaşında bazı cephelerde başarılı olsa da savaştan yenilgi ile ayrılmıştır. 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında, Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Ateşkes antlaşması ile bir barış ortamının oluşacağı düşünülürken işgaller başlamış ve hızla tüm yurda yayılmıştır.⁵⁵

---

⁵⁰ Bağcılara kredi imkânı sağlamak mallarını gerek iç ve gerekse de dış piyasalarda pazarlamak üretim araçlarını temin etmek bankanın faaliyetleri arasındadır. Bundan başka her türlü komisyonculuk ve aracılık işlemlerine girişebilecektir; Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, s.77; Toprak, *İttihat-Terakki...*, s.76.

⁵¹ Ulutan, *Bankacılığın Tekamülü*, s.167.

⁵² Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para...", s.770.

⁵³ Zafer Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.113.

⁵⁴ Artun, *Türkiye'de Bankacılık*, s.35.

⁵⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, C:1 Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s.35-41.

I.Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük ekonomik problemler ve ülkede yaşanan işgaller, yerli sanayi üzerinde tam bir çöküntü yarattığı gibi tarımsal üretiminde düşmesine neden olmuştur. 1919 yılında devletin gelirleri 34 milyon, giderleri ise 92 milyon lira olarak saptanmıştır. Bütçe açığı 58 milyon lira olmuştur. Bütçe açıkları, işgal altındaki bölgelerden ağnam, arazi, bina ve aşar vergilerinin düzenli olarak toplanamaması nedeniyle büyümeye devam etmiştir. I.Dünya Savaşı'nın öncesinde 422 milyon kuruş olan gümrük vergileri de 1918 yılından itibaren sürekli düşüş göstermiş ve 100 milyon kuruşun altına inmiştir.⁵⁶ 1918-1919 yıllarında milli gelir de savaştan önceki düzeyine göre en az %30 oranında düşmüştür.⁵⁷ Bu dönemde halkın alım gücünün düşmesine paralel olarak işçi ücretleri de 1908 yılına göre yaklaşık %25 oranında azalmıştır.⁵⁸

1913-1918 yılları arasında Anadolu'da kurulan milli yerel bankalar, savaşın getirdiği ekonomik problemler nedeniyle üreticinin ve girişimcinin kredi talebini yeteri kadar karşılayamamışlardır. Anadolu tüccarı ve çiftçisi, Osmanlı Bankası'na yönelmek zorunda kalmıştır. Fakat bankanın faiz oranlarının yüksek olması nedeniyle buradan da yeteri kadar faydalanamamışlardır. Bu dönemde devletin dış ticareti de başta Osmanlı Bankası olmak üzere Selanik Bankası ve Credit Lyonnais, gibi yabancı bankalar tarafından finanse edilmiştir.⁵⁹ Ayrıca İtilaf Devletleri'nin baskılarıyla İtibar-ı Milli Bankası'nın yönetmeliğinde de değişiklik yapılmıştır. Bankanın yönetmeliğine 'bankanın genel müdürü veya çalışanlarının bir kısmı yabancı vatandaşlardan seçilebilir' maddesi eklenerek bankanın ulusal yapısı zedelenmiştir.⁶⁰

1918-1919 yıllarında tedavülde bulunan para miktarı da sabit tutulmaya çalışılmıştır. 1922 yılına kadar da para basılmamıştır. Mütareke döneminde yürürlükte bulunan vergi kanunları, Millî Mücadele döneminde de uygulanmıştır.⁶¹

---

⁵⁶ Necmettin Şahin, Akif Yılmaz, *Millî Mücadele Stratejisinin Mali İktisadi Boyutu ve Sosyo-Ekonomik Dinamikleri*, Ed: Necmettin Şahin, EPAMAT Basım Yayın, Ankara, 2015, s.67

⁵⁷ Osmanlı Devleti'nin 1918-1919 yıllarındaki bütçe açığı 88,5 milyon Osmanlı Lirası olarak kaydedilmiştir; Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme...*, s.159.

⁵⁸ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Yayınevi, Ankara, 2005, s.36.

⁵⁹ Öztin Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanındaki Gelişmeler*, Türk Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1975, s.64-65.

⁶⁰ Mehmet Çanlı, "İşgal ve Hukuk: İşgal Dönemi Osmanlı Hükümetlerinin Çıkardığı Hukuki Metinler ve Bu Metinlerde İşgal Güçlerinin Etkisi (1918-1922)", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C:5, S:3, 2016, s.1477.

⁶¹ Şahin, Yılmaz, *Millî Mücadele Stratejisinin...*, s.43.

1.5. MİLLÎ MÜCADELE VE FİNANSAL KAYNAKLARI

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın şartlarına aykırı olarak İtilaf Devletleri tarafından yapılan işgaller, asker ve sivil kesimde büyük tepkilere neden olmuştur. İzmir'in Yunanlılar tarafından Antep, Urfa ile Maraş'ın da İngilizler tarafından işgal edilmesi bu tepkilerin artmasına neden olmuştur. Yurdun birçok bölgesinde olası işgalleri engellemek için asker ve sivil aydınların öncülüğünde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur.⁶² İstanbul başta olmak üzere bu cemiyetlerin girişimleri ile birçok yerde işgalleri protesto eden mitingler düzenlenmiştir. İşgallere karşı sivil ve asker aydınların öncülüğünde, Kuvayı Milliye olarak da adlandırılan direniş başlamıştır.⁶³

19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa da İzmir'in işgaline duyulan öfkeyi raporla hükümete bildirmiş ve komutanlar ile temasa geçmiştir.⁶⁴ 25 Mayıs günü karargahını Havza'ya taşıyan Mustafa Kemal Paşa, buradan 28 Mayıs 1919 tarihinde valilere, bağımsız livalara ve 13-15-20. Kolordular ile Konya Ordu Müfettişliğine bir genelge göndermiştir. Genelgede İzmir'in işgal edilmesi nedeniyle İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti üyelerine işgali kınayan telgrafların çekilmesini, tüm yurttaki mitingler yapılmasını ve mitinglerde işgallerin protesto edilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁶⁵

Havza'dan Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Rauf Beyin de görüşlerini alarak bir bildiri hazırlamış ve bunu 21-22 Haziran 1919 gecesi Anadolu'daki tüm kolordulara, valiliklere ve kaymakamlıklara göndermiştir. Amasya Genelgesi olarak bilinen bu bildiri ile Millî Mücadele'nin amacı ve yöntemi belirlenmiş, Erzurum ve Sivas da kongreler yapılacağı açıklanmıştır.⁶⁶

⁶² Ahmet Emin Yaman, "Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C:3, S:12, 1993, s.418.

⁶³ Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C:1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987, s.118-119; Şahin, Yılmaz, *Millî Mücadele Stratejisinin...*, s.67; Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddî Kaynakları*, Maliye Bakanlığı 50.Yıl Yayınları, Ankara, 1974, s.184.

⁶⁴ Mustafa Kemal Paşa, 23 Mayıs 1919'da Ankara'da bulunan 20. Kolordu Kumandanlığına bir telgraf çekerek, Samsun'a geldiğini, daha sıkı temaslarda bulunmak istediğini ve İzmir havalisine dair malumatlardan haberdar olmak istediğini bildirmiştir; Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s.41

⁶⁵ Atatürk, *Nutuk*, s.44.

⁶⁶ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi: İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, 1.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.175-179.

Mustafa Kemal Paşa ve maiyetinin kongre için Amasya'dan Erzurum'a gidişi 800 lira ile yapılmıştır.⁶⁷ 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılan Erzurum Kongresi'nin tüm masrafları, halkın bağışları ile Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından karşılanmıştır.⁶⁸ Ayrıca kongrede Heyet-i Temsiliyye'nin 6 aylık giderleri için 4.890 liralık bir bütçe de kabul edilmiştir. Bütçenin çeşitli il ve ilçelerden toplanacak para ile oluşturulacağı kararlaştırılmıştır. Fakat söz konusu para hemen toplanamamış giderler çeşitli yerlerden yapılan bağışlarla karşılanmıştır.⁶⁹ Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi 4-11 Eylül tarihleri arasında yapılan Sivas Kongresi'nin masrafları da halkın yardımlarıyla karşılanmıştır. 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya ulaşan Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliyye üyelerinin masrafları da Büyük Millet Meclisi açılana kadar Ankara halkının yardımları ve Ali Fuat Paşa'nın desteği ile karşılanmıştır.⁷⁰

16 Mart 1920 günü İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiş ve Meclis-i Mebusan dağıtılmıştır.⁷¹ Bu gelişmeler karşısında Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920 tarihinde Vilayetlere, Bağımsız Livalara ve Kolordu Komutanlıklarına bir genelge göndererek milletin işlerini yürütmek ve denetlemek için Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin açılacağını duyurmuştur.⁷² 23 Nisan 1920 günü Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmış ve Anadolu'nun yönetim merkezi haline gelmiştir. Mebuslar, meclisin masraflarını karşılamışlar ve bütçe arttırılana kadar da maaş almamışlardır.⁷³

---

⁶⁷ Şahin, Yılmaz, *Millî Mücadele Stratejisinin...*, s.61.

⁶⁸ Toplam sermayesi 1500 lira olan Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sermayesi, kongre sona erdiğinde 80 liraya düşmüştür; Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddi...*, s.162; Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar için bakınız: Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Kültür Ofset Limited Şirketi Yayınları, Ankara, 1993, s. 243-246, 251-253.

⁶⁹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, 2.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.63.

⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliyye üyeleri, Sivas'tan Ankara giderlerken de para konusunda büyük problemler yaşanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bankalardan borç alınmasına karşı çıkmıştır. Fakat Mazhar Müfit (Kansu) Bey, Osmanlı Bankası'nın Sivas Şubesinden Yüzbaşı Bedri Bey'in kefil olması ile 1.000 lira tutarında bir borç almıştır; Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddi...*, s.170-171; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C:2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s.481.

⁷¹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.143-146; Can Erdem, "İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u Resmen İşgali ve Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C:21, S:62, 2005, s.679.

⁷² Atatürk, *Nutuk*, s.222-225.

⁷³ Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev: Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2018, s.260-269.

BMM, bir yandan ülkeyi işgal eden emperyalist devletlere karşı mücadele ederken diğer yandan İstanbul Hükümetleri-Saray-İtilaf Devletleri'nin çıkarttıkları iç isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.⁷⁴ İsyanların bastırılmasında Kuvayı Milliye birlikleri önemli bir oynamıştır. İstanbul Hükümeti'nin ve iç isyanlara katılanların vergilerin arttırılacağı yönündeki provokasyonlarını önlemek adına BMM'nde ağnam resminin eskiden olduğu gibi dört kat alınması kabul edilmiştir.⁷⁵ Ayrıca Millî Mücadele'ye yönelik olumsuz propagandalarının önlenmesi için yeni vergiler koymak yerine işgal edilmemiş olan bölgelerdeki bazı gelirlere el konulmuştur. Örneğin, Duyun-u Umumiye ile Tütün Rejisi 'nin faaliyetlerine devam etmelerine izin verilirken topladıkları vergilerin Ankara'daki Maliye Vekâletine aktarılması sağlanmıştır. Defterdarlıklar, mal sandıkları ve vergi daireleri Maliye Vekâleti'nin taşra örgütleri haline getirilmiştir. Ayrıca Ziraat Bankası'nın Anadolu'da ki şubeleri de BMM'nin kontrolüne geçmiştir. Böylece BMM Hükümeti, egemen olduğu bölgelerdeki tüm devlet gelirlerine sahip olmuştur. Fakat, BMM'nin topladığı tüm vergiler ve gelirler, bir bütçe oluşturabilecek kadar yeterli olmamış, harcamalar ek ödeneklerle yapılmıştır.⁷⁶

BMM Hükümeti, 1920 yılına gelindiğinde Kuvayı Milliye'den Düzenli Ordu'ya geçiş çalışmalarını başlatmıştır.⁷⁷ 9 Mayıs 1920 günü açıklanan İcra Vekilleri Heyeti'nin programında Kuvayı Milliye'nin Düzenli Ordu'ya katılarak resmi bir nitelik almasını sağlayacak tedbirlerin alınmaya başlandığı açıklanmıştır.⁷⁸ Ayrıca

---

⁷⁴ Kemal Çelik, “Millî Mücadele’de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C:10, S:40, 2007, s.583-589.

⁷⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İctima:2”, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001002.pdf> , 18 Mart 2021.

29 Nisan 1920 de ise BMM'nin otoritesi güçlendirmek ve iç isyanlara katılımın önüne geçmek için Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmıştır: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İctima:7”, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001007.pdf> , 18 Mart 2021.

⁷⁶ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddi...*, s.373.

⁷⁷ Turan, *Ulusal Direnişten...*, s.230-240.

⁷⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İctima:13”, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001013.pdf> , 19 Mart 2021.

askerlikten kaçışların önlenmesi için de 11 Eylül 1920 tarihinde Firariler Hakkında Kanun kabul edilmiştir.⁷⁹

BMM Hükümeti, Düzenli Ordu'nun kurulma sürecinde giderlerinin karşılanması için ihracat ve gelir vergilerine zam yapmış⁸⁰, mesai saatlerinin ve telgraf haberleşmelerinin kısıtlanması, yollukların azaltılması ve israfın önlenmesi gibi tasarruf tedbirleri de almıştır. 23-30 Eylül 1920 tarihleri arasında ise altı adet vergi kanunu çıkarılmıştır. Tuz, damga ve sigara kâğıdı vergileri arttırılmıştır.⁸¹ Yeni meclisin gelir arttırıcı tedbirleri bunlarla da sınırlı değildir.⁸² I. Dünya Savaşı döneminde çıkarılan Harp Kazançları Vergisi de 20 Ekim 1920 tarihinde tekrar yürürlüğe konulmuştur.⁸³

8 Kasım 1920 tarihine gelindiğinde BMM Hükümeti, aynı ve nakdi teberra toplanmasını yasaklayan kararnameyi çıkartarak Kuvayı Milliye'nin mali özerkliğine son vermiştir. Düzenli Ordu'nun kuruluş çalışmaları sırasında Kuvayı Milliye birliklerinin ve silahaltına alınan kişilerin tüm askeri gereksinimleri, cetveller halinde Maliye Vekaleti tarafından düzenlenmiştir.⁸⁴

6 Ocak 1921 tarihinde başlayan Yunan ileri harekâtında yeni oluşturulan Düzenli Ordu birlikleri, başarılı bir savunma yapmış ve Yunanlıları 11 Ocak günü geri çekilmeye mecbur etmiştir.⁸⁵ Yunanlıların 23 Mart 1921 tarihinde tekrar başlattıkları ileri hareket sırasında Eskişehir ve Kütahya yörelerinde Tekalif-i Milliye Emirleri'nin

⁷⁹ Aynı zamanda bu kanun İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluş yasası niteliğini de taşımaktadır; Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:4, İctima:63", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c004/tbmm01004063.pdf> , 19 Mart 2021.

⁸⁰ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddi...*, s.272.

⁸¹ Şahin, Yılmaz, *Millî Mücadele Stratejisinin...*, s.81.

⁸² Gelir arttırıcı tedbirlere Yol Vergisi Kanunu da eklenebilir: Kanun, Tarik Bedeli Nakdisi olarak da bilinmektedir. 18-60 yaş arası erkekler vergiyi ödemekle yükümlü kılınmıştır; Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:8, İctima:154", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c008/tbmm01008154.pdf> , 19 Mart 2021.

⁸³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:5, İctima:90", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c005/tbmm01005090.pdf> , 19 Mart 2021.

⁸⁴ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddi...*, s.305-306

⁸⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi*, C:2, Kısım:3, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s.161-187,216.

benzeri uygulamalar (un, saman, arpa ve buğday toplanması) gerçekleştirilmiştir.⁸⁶ Yunanlıların bu ileri harekâtı da 1 Nisan 1921 günü İnönü mevzilerinde Düzenli Ordu birlikleri tarafından durdurulmuştur.⁸⁷

Düzenli Ordu'nun artan giderlerinin karşılanabilmesi için 25 Nisan 1921 'de demiryolu tarifelerine altı kat zam yapılmıştır.⁸⁸ 7 Mayıs 1921'de ise ithaline izin verilen tüketim mallarından alınan gümrük vergileri arttırılmıştır.⁸⁹

İki kez İnönü mevzilerinde durdurulan Yunan Ordusu, 10 Temmuz 1921 tarihinde yeni bir ileri harekâta başlamıştır. 16 Temmuz günü cephenin sol kanadında ki Türk savunması kırılmıştır. Bu durum üzerine daha fazla zayıt verilmemesi için ordumuz Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmiştir.⁹⁰ Mihallıççık, Haymana ve Polatlı'daki tarım ürünleri, düşmanın eline geçmemesi için hemen hasat edilmiştir.⁹¹ Ordunun artan giderlerine ek kaynak sağlamak için 21 Temmuz 1921 tarihinde Askerlik Muafiyet Vergisi Kanunu kabul edilmiş ve Müslüman olmayanların belli bir bedel ödeyerek askerlikten muaf olmaları kararlaştırılmıştır.⁹²

Ordunun giderlerinin karşılanması için birbiri ardına kanunlar çıkarılırken 5 Ağustos 1921 günü BMM, Başkomutanlık Kanunu olarak da bilinen 144 numaralı kanunu kabul etmiş ve yetkilerini 3 aylığına Mustafa Kemal Paşa'ya vermiştir.⁹³ Artan ihtiyaçları karşılamak için para basılamadığından ve dış borçlanma yapılamadığından

---

⁸⁶ Zafer Koylu, Melis Birgün, *Eski bir Şehrin Hikayesi 1923-1938*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir, 2015, s.21.

⁸⁷ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddi...*, s.318.

⁸⁸Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:9, İctima:18", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c009/tbmm01009018.pdf> , 20 Mart 2021.

⁸⁹Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:10, İctima:30", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c010/tbmm01010030.pdf> , 20 Mart 2021.

⁹⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi*, C:2, Kısım:4, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s.551-553.

⁹¹ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddi...*, s.346.

⁹² Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:11, İctima:53", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c011/tbmm01011053.pdf> , 20 Mart 2021.

⁹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:12, İctima:62", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c012/tbmm01012062.pdf> , 20 Mart 2021.

dolayı zorunlu iç borçlanmaya gidilmiş ve 7 Ağustos 1921 tarihinde Tekalif-i Milliye Emirleri yayınlanmıştır. Tekalif-i Milliye Emirlerine göre halk mamul ve yarı mamul malların (buğday, un, arpa, saman) %40'ını devlete verecektir. Elinde bulunan taşıtlarla orduya ait malzemeleri parasız olarak taşıyacaktır. Ülkeyi terk edenlerin mallarına ve halkın elinde bulunan tüm silah ve cephanelere el konulacaktır. Her evden askerlerin giyimi için giysi toplanacaktır.⁹⁴

Tekalif-i Milliye Emirleri ile Türk Ordusu'nun gereksinimleri karşılanmaya çalışılırken Yunan Ordusu, 23 Ağustos 1921 günü son model silahlar ve teçhizatlar ile taarruza geçmiştir. 100 km'yi aşan cephe hattında 13 Eylül'e kadar süren çarpışmalarda tüm imkanlarını seferber eden Türk Ordusu büyük bir zafer kazanmış, Yunan Kuvvetleri'ni Sakarya Nehri'nin doğusuna atmıştır.⁹⁵

Sakarya Zaferi ile Büyük Taarruz arasındaki dönemde de ordunun eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır. Yaklaşık bir yıl süren hazırlık döneminde tüm ekonomik kaynaklar seferber edilmiştir. Ordunun silah, cephane ve malzeme gücü arttırılmıştır. 14/15 Eylül 1921 gecesi tüm yurttaki genel seferberlik ilan edilmiştir. Maliye Vekili Hasan Fehmi (Ataç) Bey'in girişimleri ile Osmanlı Bankası'ndan 1,5 milyon lira borç para alınmıştır.⁹⁶

1922 yılında da ordumuzun güçlendirilmesi için çalışmalar devam etmiştir. 15-18 Nisan 1922 tarihleri arasında çıkarılan kanunlarla yeni vergiler getirilirken var olan bazı vergiler de arttırılmıştır.⁹⁷ Ayrıca Sovyet Rusya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerden dış yardımlarda alınmıştır. Sovyet Rusya'dan cephane ve para yardımı sağlanmış,

---

⁹⁴ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddi...*, s.377-379.

⁹⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi*, C:2, Kısım:3, 2.Kitap, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, s.454-460.

⁹⁶ Borç olarak alınan bu meblağ, zaferden sonra Osmanlı Bankası'na ödenmiştir; Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddi...*, s.439.

⁹⁷Deniz Taşıtları Vergisi: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:19, İctima:27", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c019/tbmm01019027.pdf> , 21 Mart 2021.

Askeri Ulaştırma Yükümlülüğü Kanunu: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:19, İctima:30", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c019/tbmm01019030.pdf> , 21 Mart 2021.

Askerlikten Tecil Vergisiyle ise Sakatlar, hasta olanlar, doktorlar, mühendisler vb. kimseler vergiyi ödemekle yükümlü kılınmıştır: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:19, İctima:38", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c019/tbmm01019038.pdf> , 22 Mart 2021.

Fransa ve İtalya'dan ise Sovyet Rusya'nın gönderdiği para ile yeni silahlar satın alınmıştır. Bunlara İstanbul'daki silah depolarından kaçırılan silahlar ve Hint Müslümanlarının yardımları da eklenebilir.⁹⁸

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir gizlilikle sürdürdüğü hazırlıklar sonucunda 26 Ağustos 1922 tarihinde Büyük Taarruz başlatılmıştır.⁹⁹ 28 Ağustos günü Yunan direnişi kırılmış ve cephe hattı yarılmıştır. Bozguna uğrayan Yunan Kuvvetleri, 30 Ağustos günü Aslıhanlar yöresinde kuşatılmış ve çoğu esir alınmıştır. Türk Kuvvetleri'nin işgal altındaki bölgeleri kurtarmak için başlattığı ileri takip harekâtı, 9 Eylül 1922 günü İzmir'in kurtarılması ile sona ermiştir.¹⁰⁰

Büyük Taarruzun başarı ile sonuçlanması üzerine Mudanya'da 3 Ekim 1922 tarihinde BMM ile İtilaf Devletleri arasında mütareke görüşmeleri başlamıştır. 11 Ekim 1922 tarihinde sona eren görüşmeler sonucunda Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Yunan Kuvvetleri'nin 15 gün içerisinde Doğu Trakya'yı boşaltarak yerlerini Türk Ordusu'na teslim edilmek üzere İtilaf Devletleri'ne devretmeleri kararlaştırılmıştır. Böylece Millî Mücadele'nin askeri safhası sona ermiştir.¹⁰¹

---

⁹⁸ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddi...*, s.548-559.

⁹⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi*, C:2, Kısım:6, 2.Kitap, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.95.

¹⁰⁰ *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi*, 2.Cilt, 6.Kısım, 2.Kitap, s.279-283.

¹⁰¹ Turan, *Ulusal Direnişten...*, s.273-275.

2. BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA EKONOMİ

2.1. OSMANLI'DAN DEVRALINAN MİRAS

Trablusgarp Savaşı ile başlayan ve I. Dünya Savaşı ile sona eren aralıksız savaşlar dönemi, ülkenin demografik, ekonomik ve siyasi açıdan büyük değişiklikler geçirmesinde önemli bir rol oynamıştır. I.Dünya Savaşı öncesinde yaklaşık 17 milyon olan nüfusumuz savaş sonlarında 13 milyona düşerek¹ %17 oranında azalmıştır.² Demografik yapıdaki değişikliği sadece savaşlar ile açıklamak olanaksızdır. Savaş sürecinde yaşanan iç ve dış göçler ile salgın hastalıklar da demografik yapının değişmesini etkilemiştir. Sıtma, trahom, frengi, tüberküloz ve tifüs gibi salgın hastalıkların oldukça yaygın olarak görülmesi nüfusun azalmasına neden olmuştur.³

Demografik yapıdaki değişiklikler tarımsal üretime de yansımıştır. Ülkenin birçok bölgesinde üretim yapacak genç nüfus savaşlarda yitirildiğinden birçok arazi ekilememiş ve tarımsal üretim azalmıştır. Yapılan üretim, tarımsal araç-gereç açısından incelendiğinde ülkenin birçok bölgesinde çoğunlukla karasaban kullanıldığı görülmektedir. Pulluk ise daha çok ülkenin kıyı sahillerinde ve Kafkaslardan-Balkanlardan gelen insanların bulunduğu arazilerde kullanılmaktadır.⁴

Tarımsal alandaki bu geri kalmışlık sanayi alanında da kendisini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin kapitalist dünya pazarı ile bütünleşmesi sürecinde imalat sanayii alanında bazı işletmeler kurulduysa da bunlar yurtiçi talebi karşılamaktan oldukça uzaktır. 1921 yılında Ankara Hükümeti'nin işgal altındaki İstanbul ve Batı Anadolu dışında askerlik dairelerine yaptırdığı sanayi sayımında ülkede 16 bin dokuma tezgâhının olduğu tespit edilmiştir.⁵ Deri işleme alanında 5 bin, kimya alanında ise 337 işletme bulunduğu saptanmıştır. Toplam işletme sayısı ise 33 bin olarak belirlenmiştir.⁶Porselen, cam ve şeker gibi ürünler ithal edilmektedir. Zonguldak-Ereğli kömür havzasının dışında kömür madenlerinin ve diğer maden

¹ Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme...*, s.165.

² Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.114.

³ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.9.

⁴ Turan Yay, "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Devralınan Miras", *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, C:3, S:1, 2019, s.88; Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s.119.

⁵ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s.123.

⁶ Aytekin Altıparmak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:13, 1998, s.76.

yataklarının çoğu yabancı şirketlerin elindedir.⁷ Ülke içerisinde Fransızlar Societe d' Heraclee şirketi ile kömür, Societe de Balia Karaaydin şirketiyle ise çinko; İngilizler Borax Consolidated şirketiyle boraks, Almanlar ise Metallegesellschaft şirketi ile bakır madenlerimizi işletmektedir.⁸

Ulaşım açısından bakıldığında ise ülkede 4 bin kilometre demiryolu, 14 bin kilometre kara yolu mevcuttur. Yollar kesintisiz süren savaşlar ve bakımsızlıktan dolayı oldukça tahrip olmuştur. Var olan demiryolu hatları da yetersizdir. Deniz taşımacılığı da son derece cılız bir durumdadır. Limanlarda depolama imkanları yok denecek kadar azdır. Olanlar da yabancılar tarafından işletilmektedir.⁹

1920'lerin başında ülkemizde ekonomik anlamda yabancı şirketlerin maddi değeri 63 milyon sterlindir. Bu meblağın %45'i Alman, %26'sı Fransız, %17'si İngiliz, %4'ü Belçikalı ve %2'si de Amerikalı kapitalist sermayedarlara aittir.¹⁰ Banka sistemi de yabancı bankaların hakimiyeti altındadır. Merkez Bankası fonksiyonunu, Fransızlara ait Osmanlı Bankası olarak da bilinen Bank-ı Osmani-i Şahane sürdürmektedir ve para çıkarma yetkisine de sahiptir.¹¹ Millî Mücadele döneminde de bu bankanın çıkarttığı paralar kullanılmıştır.¹²

2.2. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE BANKACILIK

20 Kasım 1922 tarihinde başlayan Lozan Barış Konferansı, bazı konularda¹³ uzlaşa sağlanmasına rağmen kapitülasyonlar konusunda bir çözüm yolunun bulunamaması nedeniyle çıkmaza girmiştir. 4 Şubat 1923 tarihinde ise görüşmelere ara verilmiştir. Konferansın kesintiye uğradığı bu kritik evrede, Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, Türkiye'nin ekonomisine ilişkin problemlerin ve çözüm yollarının

---

⁷ Serdar Öztürk, Fatih Yıldırım, "Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:10, S:2, 2009, s.147.

⁸ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s.124.

⁹ Serpil Kahraman, Gizem Şişmanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Devralınan İktisadi Yapı", *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, S:2, 2019, s.44.

¹⁰ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s.126.

¹¹ Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık ...*, s.62.

¹² Bu dönemde Ankara Hükümeti, para basma hakkından ve imkanından yoksundur; Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyoekonomik Etkileri*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.205.

¹³ Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların imparatorluktan ayrılan ülkeler arasında paylaşılması ve Musul Meselesinin konferansın gündeminden çıkartılarak İngiltere ile Türkiye arasında yapılacak müzakerelere bırakılması kararlaştırılmıştır; Salahi Ramadan Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C:2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.311.

tartışılması için¹⁴ Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'de bir iktisat kongresi toplama önerisi sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa da kongre önerisini uygun bulmuş ve çalışmalara başlanmasını istemiştir. Mahmut Esat Bey başkanlığında bir çalışma heyeti oluşturulmuştur. Heyet, kongre öncesinde yapılması gereken hazırlıkları tamamlamış ve 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi açılmıştır.¹⁵

Kongreye Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Fevzi Paşa'nın yanısıra Azerbaycan Elçisi Abilof ve SSCB Elçisi Aralof da katılmıştır. 1135 delegenin katıldığı kongrenin başkanlığını Kazım Karabekir Paşa yapmıştır.¹⁶ Kongrenin açılış konuşmasını ise Mustafa Kemal Paşa yapmış ve şu beyanatta bulunmuştur:

'Efendiler! Aziz Türkiye'mizin iktisadî yükselme gereklerini aramak ve bulmak için vatanî, hayatî ve millî bir kutsal amaç için bugün burada toplanmış olan sizlerin, saygıdeğer halk temsilcilerinin karşısında bulunmak nedeniyle çok mutluym. Efendiler! Uzun gafletlerle ve derin ilgisizlik ile geçen yüzyılların bünye-i iktisadiyemizde açtığı yaraları tedavi etmek, tedavi çarelerini aramak; memleketi mamuriyete, milleti refah ve saadete ulaştırarak yolları bulmak için gerçekleşecek mesainizin başarı ile sonuçlanmasını dilerim. Sizler doğrudan doğruya milletimizi temsil eden halk sınıflarının içinden ve onlar tarafından seçilerek geliyorsunuz. Bu nedenle memleketin durumunu yakından ve herkesten iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler halkın lisanından söylenmiş kabul edilir. Çünkü halkın sesi, hakkın sesidir... Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla ilgili olan milletin iktisadiyatıdır. Yeni Türkiyemizi layık olduğu yere ulaştırabilmek için, mutlaka ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir... Kılıç kullanan kol yorulur, fakat saban kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir... İstiklal-i tam için şu düstur vardır; Hakimiyet-i Milliye, Hakimiyet-i İktisadiye ile tarsin edilmelidir. Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferle tecvid edilemezse semere, netice payidar olamaz. Efendiler! Dahil olduğumuz halk devrinin milli tarihini yazabilmek için kalemler, sabanlar olacaktır. Öyle bir iktisat devri ki memleketimiz mamur, milletimiz zengin olsun. Öyle bir iktisat devri ki milletimiz insanca yaşamasını bilsin. Arzumuz şudur: Bu memleketin efradı ziraat, ticaret, sanat ve sabanın mümessili olsun. Efendiler sanılmasın ki iktisat sahasında ecnebilere hasımız. Kanunlarımızı riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye hazırız... Memleketimizi artık esir

¹⁴ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye'nin Oluşumu*, 3.Kitap, 1.Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2013, s.254.

¹⁵ Arzu Varlı, Murat Koraltürk, 'II. Meşrutiyet 'ten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi'', *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C:9, S:20, 2010, s.132.

¹⁶ Serdar Şahinkaya, *Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, s.46.

*ülkesi yaptıramayız. İktisadiyat iktisadiyat diyoruz. Yeni devletimizin tüm programları iktisadiyat programından çıkmalıdır. Esaslı bir program tesbit etmek ve tüm milleti çalıştırmak lazımdır.*¹⁷

Mustafa Kemal Paşa bu uzun açılış konuşmasında ekonomimiz üzerinde çok önemli tespitlerde bulunmuştur. Aynı zamanda Gazi, Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğradığı bu kritik evrede kongre aracılığı ile İtilaf Devletleri'ne önemli mesajlar vermiştir. Kapitülasyonların asla kabul edilmeyeceği dile getirilmiş ve yabancı sermaye düşmanlığı yapılmayacağı açıklanmıştır.¹⁸

İktisat Bakanı Mahmut Esat Bey ise yaptığı konuşmasında yeni Türk Devleti'nin izlemesi gerektiği politikayı özetlemiş ve Türkiye'nin iktisadi kalkınmasında bankaların rolüne değinmiştir. Milli bankaların kurulmaması halinde ülkenin yabancı sermaye altında ezileceğini belirtmiştir. Özel teşebbüslerle büyük sermayeli bankaların oluşturulamayacağını, hükümetin de bu tür girişimlere yardımcı olması gerektiğini açıklamıştır. Kredi, ziraat, ticaret ve sanayi işlerinde devletin himaye ve yardımının zaruri olduğunu söylemiştir.¹⁹

Mahmut Esat Bey'in açılış konuşmasının ardından çiftçiler, tüccarlar ve sanayiciler de bankacılığa ilişkin görüş ve önerilerini sunmuşlardır.

2.2.1. İzmir İktisat Kongresi'ne Katılan Grupların Bankacılık Hakkındaki Görüş ve Önerileri

Mesleki temsil esasına göre örgütlenen kongrede, çiftçilerin bankacılık sektörüne ilişkin önerileri tarım ve kredi sorunlarının çözümlenmesi noktasında yoğunlaşmıştır. Ziraat Bankası'nın yeniden yapılandırılmasını ve çiftçilere daha fazla kredi vermesinin sağlanmasını istemişlerdir. Hükümetten hiçbir sebep ve bahane ile bankanın sermayesinden bir harcama yapmamasını da talep etmişlerdir.²⁰

---

¹⁷ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C:15, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.138-148; Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.58-69.

¹⁸ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, s.80.

¹⁹ Avni Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında Memleketimizde Bankacılık*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1974, s.18.

²⁰ Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler Belgeler Yorumlar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s.395; İnan, *İzmir İktisat Kongresi...*, s.25.

Tüccarlar ise kendilerine kredi sağlayacak bir ticaret bankasının kurulmasını, bankaya hükümetin de sermaye koyarak hissedar olmasını ve bankanın hisse senetlerinin Türk tebaasına ve Türk şirketlerine satılmasını istemişlerdir.²¹

Çiftçiler ve tüccarlar gibi sanayiciler de finansman sorunlarının çözümlenmesi için milli sermayeli bir sanayi bankasının kurulmasını ve hükümetin desteği ile sermayesinin arttırılmasını istemişlerdir.²²

İzmir İktisat Kongresi'nde meslek gruplarının sundukları görüş ve öneriler, milli bankaların kurulma süreçlerinde dikkate alınarak uygulamaya konulmuştur.

2.3. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE EKONOMİYE ETKİLERİ

Konferansın kesintiye uğraması üzerine yurda dönen Türk Heyeti, BMM'de icra edilen gizli celselerde konferansta yaşanan gelişmeleri, kendilerine dikte edilmeye çalışılan antlaşma tasarısını neden reddettiklerini ve görüşmelerin kesintiye uğramasının gerekçelerini açıklamışlardır.²³

7 Mart 1923 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu, İtilaf Devletleri'ne gönderilecek karşı bir antlaşma tasarısı niteliğinde nota kaleme almıştır. Notada Türkiye'nin istediği değişiklikler ile İtilaf Devletleri temsilcilerinin Türk Heyeti'ne dikte etmeye çalıştıkları antlaşma tasarısı karşılaştırılmıştır. Nota, 8 Mart 1923 tarihinde Adnan Bey tarafından İstanbul'da bulunan İşgal Komiserlerine verilmiştir.²⁴

İtilaf Devletleri temsilcileri, 21 Mart'ta Londra da bir araya gelerek İstanbul'daki işgal komiserlerine verilen notayı incelemeye başlamışlardır. Aralarında yaptıkları görüşmeler sonucunda 28 Mart 1923 tarihinde Türkiye'ye konferansta çözümlenemeyen meseleleri görüşmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir.²⁵ Büyük Millet Meclisi de görüşmelere tekrar başlanmasını kabul etmiştir.

---

²¹ İnan, *İzmir İktisat Kongresi...*, s.32.

²² Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye...*, s.146; Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi...*, s.426-429.

²³ İsmet Paşa'nın mecliste yaptığı konuşma için bakınız: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt:3, İctima:196", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT03/gcz01003196.pdf>, 15 Mart 2021.

²⁴ Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s.308.

²⁵ Salahi Ramadan Sonyel, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansının Perde Arkası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s.170-171.

Konferansın ikinci dönemi, 23 Nisan 1923 günü tekrar Lozan'da başlamış ve görüşülecek konular ile ilgili komisyonlar tekrar oluşturulmuştur.²⁶ 17 Temmuz'a değin süren oturumlarda sınırlar, savaş tazminatları, kapitülasyonlar ve Osmanlı borçları görüşülmüştür. Yapılan oturumlar sonucunda tartışılan tüm konularda uzlaşa sağlanmış ve 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaş tazminatı meselesi, Türkiye'ye Karaağaç'ın bırakılmasıyla çözüme kavuşturulmuş ve Meriç Nehri'nin Talveg Hattı sınır olarak kabul edilmiştir.²⁷ Türkiye-Suriye sınırı için Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması'nda çizilen sınırlar kabul edilmiştir. Türkiye-Irak sınırının ise Cemiyet-i Akvam'a havale edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁸ Boğazların her iki yakasının da askersizleştirilmesi ve serbest geçişi sağlamak için başkanı Türk olan bir uluslararası kurulun oluşturulması kabul edilmiştir.²⁹ İtilaf Devletleri ile Türkiye arasındaki savaş tazminatı meselesi ise İtilaf Devletleri'nin savaş tazminatından vazgeçmesi ile çözümlenmiştir.³⁰ Osmanlı Borçları konusunda ise borçların imparatorluktan ayrılar ülkeler arasında paylaştırılmasına ve Türkiye'ye düşen borcun da taksitlendirilerek Fransız Frangı ile ödenmesine karar verilmiştir. Azınlıklara verilen tüm imtiyazlar da antlaşma ile kaldırılmış ve kendilerine uluslararası hukuktaki genel azınlık hakları tanınmıştır. Batı Trakya'daki Türkler ile İstanbul'daki Rumlar hariç, Doğu Trakya ve Anadolu'daki Rumlar ile Yunanistan'daki Türklerin mübadele edilmeleri kabul edilmiştir.³¹ Antlaşmanın 28. Maddesi ile ise kapitülasyonların tümü kaldırılmıştır.³²

Sevr Antlaşması'ndan farklı olarak eşitler arasında müzakere yoluyla yapılan Lozan Barış Antlaşması, Türkiye'nin egemen bir devlet olarak tanınmasını sağlamıştır. Millî Mücadele ile elde edilen kazanımlar, bir diplomasi zaferi olan Lozan Barış Antlaşması ile taçlandırılmıştır.³³

---

²⁶ Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2017, s.195-196.

²⁷ Sonyel, *Gizli Belgelerle...*, s.177-178.

²⁸ Seha Lütfü Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, C:6, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.177.

²⁹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.314

³⁰ Sonyel, *Gizli Belgelerle...*, s.181-182.

³¹ Bilal Niyazi Şimşir, *Lozan Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014, s.404.

³² İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.101.

³³ Ali Ulvi Özdemir, "Lozan'da Başarıyı Ölçmek: Konular Bazında Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C:14, S:53, 2013, 196-199.

Türkiye, Lozan Barış Antlaşması ile çok önemli kazanımlar elde etse de iktisadi bağımsızlığını belli bir süreliğine kısıtlayan bazı hükümleri de kabul etmek zorunda kalmıştır. Antlaşma ile 1 Eylül 1916 tarihinde yürürlükte olan gümrük tarifesinin 5 yıl süre ile geçerli olması kabul edilmiştir. Gümrükleri üzerinde tam bir hakimiyet kuramayan Türkiye, 1929 yılına kadar korumacı bir dış ticaret politikası izleyememiş, gümrük tarifelerini yükseltememiştir.³⁴ Bu yüzden önemli bir gelir kaynağından mahrum kalmıştır.³⁵

---

³⁴ 1916 tarihli gümrük tarifesi, ulusal ekonominin sadece %12'lik bir kısmını korumaktadır: Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi...*, s.40-45.

³⁵ Mehmet Salih Mercan, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Gümrük Faaliyetleri”, *Journal Of Institute Of Economic Development and Social Researches*, C:5, S:16, 2019, s.1-4.

3. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA KURULAN ULUSAL BANKALAR

3.1. MİLLİ BANKA KURMA ZORUNLULUĞU

Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılında bankacılık sistemi büyük ölçüde yabancı sermayenin hakimiyeti altında bulunmaktaydı. Para çıkarma yetkisine sahip olan Osmanlı Bankası, yabancı bankalar içerisinde en geniş şube ağına sahipti. Bu dönemde Osmanlı Bankası dışında 13 yabancı banka daha faaliyet göstermekteydi. Bunlar şunlardı: Selanik Bankası, Credit Lyonnais, Deutsche Orient Bank, Deutsche Bank, Banco di Roma, Banco Commerciale İtalyana, Dersaadet Küçük İstikraz Sandığı, Bank Marmara Blank, Holantse Bank, American Express, İyoniyen Bank, Fransız Memaliki Şarkiyeye Bankası ve Şark-ı Karib Ticaret Bankası.¹ Yabancı bankalar gerek mevduatta ve gerekse de mudi sayısında milli bankalardan üstündüler.² Ülke içerisindeki toplam mevduatın %70'den fazlası yabancı bankalara aitti. Toplam krediler içerisindeki payları da %50'yi geçmekteydi. Ayrıca daha çok ticari alanlara kredi açmaktaydılar.³

Milli bankalar içerisinde ise en geniş şube ağına sahip olan banka Ziraat Bankasıydı. Ülke genelinde 320 şubesi bulunmaktaydı. Bankanın kaynaklarının Osmanlı Devleti tarafından kullanılması nedeniyle güçlü bir finansal altyapısı yoktu. Kredi imkanlarının oldukça daralmış olması nedeniyle ziraat alanında üreticilere ancak düşük miktarda krediler açabilmekteydi. Ziraat dışındaki alanlarla ilgilenmemekteydi.⁴ Ayrıca bu dönemde Ziraat Bankası dışında 14 milli banka daha faaliyet göstermekteydi. Bu bankalar şunlardı: İtibar-ı Milli Bankası, İstanbul Emniyet Sandığı, İstanbul Bankası, Adapazarı İslam Ticaret Bankası, Konya İktisadi Milli Bankası, Karaman Milli Bankası, Milli Aydın Bankası, Manisa Bağcılar Bankası, Konya Ahali Bankası, Adapazarı Emniyet Bankası, Konya Türk Ticaret Bankası, Çiftçiler Bankası, Bor Zürra-Tüccar Bankası ve İktisat Türk A.Ş.⁵

¹Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık...*, s.64-65.

² Artun, *Türkiye'de Bankacılık*, s.40.

³ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s.149-150.

⁴ Emine Kaya, Esra Kadanalı, "Geçmişten Günümüze Lider Tarımsal Kredi Kuruluşu: T.C. Ziraat Bankası", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S:19, 2020, s.143-144.

⁵ Oğuzhan Altay, "Türkiye'de Liberal Politikaların Bankacılık Sektörüne Etkileri (1847-1979)", *Ege Akademik Bakış*, S:1, 2010, s.329.

Sermayesi az ve kredi imkanları kısıtlı olan bu milli bankalar çiftçilere, tüccarlara ve girişimcilere ancak kısa vadeli krediler açıp destek olmaya çalışmaktaydılar.⁶

Bu dönemde girişimcilere uzun vadeli krediler açacak uzmanlaşmış yatırım bankaları da mevcut değildi. Kredi piyasasının yabancı bankaların egemenliğinde olması ve verilen kredilerin yetersizliği çözümlenmesi gereken temel ekonomik sorunlardan biriydi. Uzun süren savaşların ekonomide yarattığı çöküntünün ortadan kaldırılması ve sınai-ticari müesseselerin onarılıp geliştirilmesi oldukça önemliydi. Bunun için de gerekli finansmanı sağlayacak milli bankaların kurulması gerekiyordu.⁷

Cumhuriyet Hükümetleri de yabancı bankalarla ülke içerisinde rekabet edebilecek büyük milli bankaların kurulmasını arzuluyordu.⁸ Sanayi, madencilik, elektrifikasyon ve yapım-onarım alanlarında ki girişimler, yerli sermaye aracılığıyla finanse edilmek isteniyordu.⁹ Hızlı bir iktisadi kalkınma için milli bankalar kurulmalı ve bu bankalar aracılığıyla halkın tasarruflarının sanayi ve ticari alanlardaki yatırımlara aktarılması sağlanmalıydı.¹⁰

3.2. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA BANKACILIK

Cumhuriyetin ilk yıllarında bankacılık sektörü önemli bir gelişim göstermiştir. 1924 yılında Türkiye İş Bankası, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası, 1926 yılında ise Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Ziraat Bankası ise yeniden yapılandırılmıştır. Devlet, kurulmasına liderlik ettiği bu bankalar aracılığıyla bankacılık alanındaki yabancı egemenliğini sonlandırmaya ve İzmir İktisat Kongresine katılan meslek gruplarının taleplerini karşılamaya çalışmıştır. Cumhuriyet'in henüz kendisine ait bir merkez bankası bulunmadığından dolayı Hükümet ile Osmanlı Bankası arasında bir anlaşma yapılmış ve bankanın para basma imtiyazı 10 yıllığına uzatılmıştır.¹¹

⁶ Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık...*, 62.

⁷ Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.20.

⁸ Nitekim bunun en güzel örneklerinden birisi İş Bankası olacaktır: Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye...*, s.143.

⁹ Artun, *Türkiye'de Bankacılık...*, s.39.

¹⁰ Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.96.

¹¹ Ancak bu anlaşmaya hükümetin banknot ihraç edebilecek bir devlet bankası kurması halinde Osmanlı Bankası'nın itiraz hakkı olmayacağı hükmü de konulmuştur: Hamza Kazdağlı, "T.C. Merkez Bankasının Kuruluş Tarihçesi ve 1934-1938 Döneminde Para Politikasının Var Yöntemi ile Analizi", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:14, S:2, 1996, s.32-33; Ozan Bahar, "Türkiye'de Atatürk Dönemi'nde (1923-1938) Uygulanan Para Politikaları",

3.2.1. Türkiye İş Bankası

Mustafa Kemal Paşa, özel girişime kredi desteği sağlayacak ve ülkenin sanayileşmesine yardımcı olacak bir ulusal bankanın kurulmasına oldukça önem vermiştir. Gazi, bu konuda Mübadele-İmar ve İskân Bakanı olan Celal (Bayar) Bey'i görüşlerini ve önerilerini almak üzere Çankaya'ya davet etmiştir.¹² Görüşmeye Mahmut (Soydan) Bey'de katılmıştır. Celal Bey'in banka konusundaki görüşlerini ve önerilerini dikkatle dinleyen Gazi, kendisinden bankayı kurmak için hazırlıkların başlatılmasını istemiştir. Celal Bey Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti'nden istifa ederek çalışmalara başlamıştır. Milli bir bankanın kurulacağına dair haberler Mahmut Bey'in başyazarı olduğu Hakimiyet-i Milliye Gazetesi vasıtasıyla halka duyurulmuştur.¹³

Ulusal sermayeli bir banka kurma girişimi, Osmanlı Bankası'nın genel müdürü olan Henri Stegg'i oldukça rahatsız etmiş ve Paris Büyükelçisi olan Ali Fethi Bey'e giderek *'Bu girişim bir hatadır. Karşınıza Osmanlı Bankası da dahil olmak üzere dünya finans kuruluşlarını alıyorsunuz. Sizin yetişmiş bir kadronuz ve mali kaynaklarınız yok. Büyük ihtimal başarısızlığa uğrayacak bu teşebbüsünüzden bir yolunu bularak vazgeçmenizi istiyorum.'* demiştir.¹⁴ Mustafa Kemal Paşa ise konuyu kendisine aktaran Ali Fethi Bey'e şu yanıtı vermiştir: *'Osmanlı Bankası'nın Müdürü gibi düşünenler içerisinde Millet Meclisi üyeleri ve hükümet azaları da var. Tüm bu menfi tavırlar muvaffakiyete destek oluyor. Çok şeyde olduğu gibi... Sende tasarruf edebiliyorsan paranı bankaya yatırırın.'*¹⁵

Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:11, S:1, 2004, s.159.

30 Aralık 1925 tarihinde 'Mevcut Evrak-ı Nakdiye'nin Yenileriyle İstibdaline Dair Kanun'un kabul edilmesiyle Cumhuriyetin ilk banknotları basılmaya başlanmıştır. 1927 yılına kadar da mevcut banknotların kullanılmasına izin verilmiştir: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:20, İctima:33", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c020/tbmm02020033.pdf> , 24 Mart 2021.

4 Eylül 1928 tarihinde ise Osmanlı kaimeleri tedavülden tamamen kaldırılmıştır; Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyoekonomik Etkileri*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.209.

¹² Derya Bozoklu, "Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemi ve Gelişimine Genel Bir Bakış", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S:55 ,2003, s.280; Gültekin Kâmil Birlik, "Millî Mücadeleden Cumhurbaşkanlığına Kadar Celal Bayar (1919-1950)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2011, s.105-108; Mehmet Akif Tural, *Atatürk Devrinde İktisâdi Yapılaşma ve Celal Bayar (1920-1938)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.55-59.

¹³ Nejdet Bilgi (Haz.), *Ankaralı'nın Defteri Mahmut Soydan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. XIV- XV.

¹⁴ Deniz Güney, "Gelin Bir Milli Banka Kuralım", *Popüler Tarih Dergisi*, C:4, S:9, İstanbul, 2000, s.39.

¹⁵ Güney, "Gelin Bir Milli Banka Kuralım", s.40.

Türkiye İş Bankası'nın ana sözleşmesi, 20 Ağustos 1924 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Böylece cumhuriyetin ilk ulusal bankası olan Türkiye İş Bankası resmen kurulmuştur.¹⁶

Bankanın ana sözleşmesi uyarınca şu faaliyetlerde bulunabileceği belirtilmiştir; Her türlü banka işlemleri yapmak. Tarım, sanayi, madencilik, bayındırlık, nakliyecilik, sigortacılık, turizm ve ihracat alanlarında her türlü teşebbüste bulunmak veya iştirak etmek. Malların üretim ve tedarik edilmesi için ortaklıklar kurmak.¹⁷ Banka bu görev alanlarının yanısıra kuruluş amacına uygun olarak milli kuruluşların (şirket vb.) kredi ihtiyaçlarını temin etmek ve ülkede tasarrufun gelişmesine yardımcı olmak gibi görev ve sorumlulukları da üstlenmiştir.¹⁸

Anonim şirket olarak yapılandırılan bankanın sermayesi ise 1 milyon lira olarak belirlenmiş ve her biri 10'ar liralık 100 bin hisseye ayrılmıştır. Sermayenin 250 bin lirası Mustafa Kemal Paşa tarafından Hindistan'da ki Müslümanların Kurtuluş Savaşı esnasında gönderdiği paradan, kalan 750.000 lira ise sermayedarlar tarafından karşılanmıştır.¹⁹

İş Bankası'nın ilk şubesi olan Ankara şubesi, 26 Ağustos 1924 tarihinde Vakıflar İdaresi binasında faaliyete geçmiştir.²⁰ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 31 Ağustos 1924 tarihli sayısında, şubenin faaliyete geçiş zamanlamasını şu şekilde yorumlamıştır: '*Anadolu'nun düşman istilasından tahliyesini intaç eden Başkumandanlık Meydan Muharebesinin sene-i devriyesi bankanın faaliyete geçmesi için iyi bir mebde telakki edilerek işe başlanmıştır.*' Haberin devamında bankanın az bir zamanda bankacılık sahasında ve milli sermayenin işletilmesi hususunda büyük bir amil olacağına şüphe etmemek gerektiği yazılmıştır.²¹

---

¹⁶ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (BKDB) (1920-1928), Kutu No:10, Gömlek No:47, Sıra No:17, Yer Bilgisi:10-40-17.

Banka'nın kuruluşunda Fransa'daki İş Bankaları (banques d'affaire) örnek alınmıştır: İş Bankalarının ayırt edici özelliği hem ticaret işlemleri hem de belirli bir çerçevede sanayi tesis ve iştirakleri ile iktisadi faaliyetlerini tüm alanlara yaymalarıdır; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C:1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.452.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi de 21 Ağustos 1924 tarihli sayısında, İş Bankası nizamnamesinin Heyet-i Vekile'nin akdettiği toplantıda onaylandığını duyurmuştur: "İş Bankası", *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Ağustos 1924, s.1.

¹⁷ Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.21.

¹⁸ Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1980, s.468.

¹⁹ Tekeli-İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.187.

²⁰ Uluğ İğdemir, *Yılların İçinden Makaleler, Anılar, İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 126.

²¹ "İş Bankası", *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924, s.2.

Bankanın Ankara Şube Müdürlüğü'ne Fethi Halil Bey getirilmiştir. Ankara şubesine ilk para yatıranlar ise Mustafa Kemal Paşa ile TBMM veznedarı Hacı Mehmet Efendi olmuştur. Maliye, Bahriye ve Nafia Vekaletleri ve onlara bağlı bazı kurum ve kuruluşlarda 10 bin liradan yüksek rakamlar yatırmışlardır. Aynı zamanda hükümet, bankanın kısa zamanda işlevsellik kazanması için Maliye Vekâleti 'ne ait ödemelerin İş Bankası kanalıyla yapılmasına ve toplanan gümrük gelirlerinin yarısının bu bankaya yatırılmasına karar vermiştir.²²

Bankanın ilk idare meclisi toplantısı 20 Ekim 1924 tarihinde yapılmıştır. Meclis, genel müdür ile birlikte 10 üyeden oluşturulmuştur. Bankanın genel müdürlüğüne Celal Bey getirilmiştir. İdare Meclisi Başkanlığı'na ise Mahmut Bey seçilmiştir.²³

İş Bankası'nın ana sözleşmesi uyarınca, idare meclisi üyelerinin görev süresi 5 yıl olarak belirlenmiştir. Üye olmak için en az 100 hisseye sahip olma şartı getirilmiştir. İdare Meclisi'ne genel müdürün yetkisi dışında kalan her konuda karar alma hakkı tanınmıştır. İş Bankası'nın ilk idare meclisi ise şu kişilerden oluşmuştur: Siirt Mebusu Mahmut Bey, Cebelibereket Mebusu İhsan Bey, Ertuğrul Mebusu Fikret Bey, Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Bey, Rize Mebusu Fuat Bey, Sivas Mebusu Rasim Bey, İzmir Mebusu Rahmi Bey, Ankara Mebusu Şakir Bey ve Bozok Mebusu Salih Bey.²⁴

İş Bankası'nın ikinci şubesi ise 25 Aralık 1924 tarihinde İstanbul'da açılmıştır. Şube'nin müdürlüğüne Haydar Şekip Bey getirilmiştir. 1925 yılında ise bankanın İzmir ve Bursa şubeleri faaliyete geçmiştir.²⁵ 30 Haziran 1926 tarihinde bankanın hissedarlar genel kurulunda yapılan toplantıda 1926 yılı içerisinde şube açılmamasına ama bankanın sermayesinin 2 milyon liraya çıkarılmasına karar verilmiştir.

1927 yılında ise bankanın Samsun ve Adana şubeleri açılmıştır. ²⁶Aynı yıl gerçekleşen diğer bir önemli gelişme ise İş Bankası'nın İtibar-ı Milli Bankası ile birleşmesidir. Bu işlemde Trabzon Mebusu Hasan Bey büyük çaba sarf etmiştir. 29 Haziran 1927 tarihinde bankalar arasında bir sözleşme imzalanmış ve birleşme işlemi

---

²²Uygur Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Ed: Uygur Kocabaşoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s.85,147.

²³ Bilgi, *Ankaralı 'nın Defteri...*, s. XV.

²⁴ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.187.

²⁵ Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası...*, s.99-109.

²⁶ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.188.

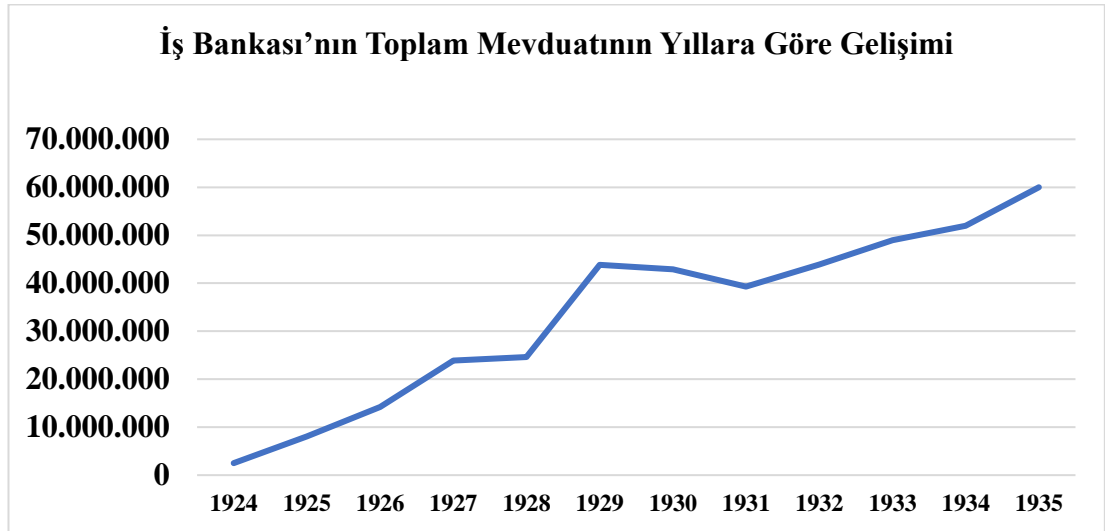
tamamlanmıştır. Bu işlemde İş Bankası oldukça kazançlı çıkmış ve sermayesi 4 milyon liraya yükselmiştir. Bununla beraber İş Bankası'nın İttihad-ı Milli Bankası ile birleşmesi, Ankara Hükümeti'nin İttihad ve Terakki'nin ekonomideki son izlerini silme hareketi olarak da yorumlanmıştır.²⁷

İş Bankası, 1928 yılında Trabzon, Balıkesir, Ayvalık, Edremit, Giresun, Zonguldak, Kayseri ve Mersin'de, 1929 yılında ise Bergama, Tarsus, Nazilli, Akhisar, Ödemiş, Zile, Polatlı, Erzurum, Ordu, Isparta, Milas, Konya ve Uşak da olmak üzere toplamda 21 şube daha açarak ve toplam şube sayısını 27'ye yükselmiştir. Bankanın kurulduğu yıl çalışanlarının sayısı 37 iken bu sayı 1929 yılına gelindiğinde artan şube sayısına paralel olarak 829 kişiye yükselmiştir. Bankada çalışanların dil bilme ve bankacılık tecrübeleri olmasına özellikle dikkat edilmiştir.²⁸

3.2.1.1. Finansal Gelişimi

İş Bankası, faiz oranları ile kredi alma şartlarını düzenleyerek ticari firmaları ve bireysel girişimcileri çok yüksek faizle borç veren tefecilerden kurtarmaya çalışmıştır.²⁹ Kısa zamanda halkın tasarrufunu yatırdığı ve girişimcilerin kredi için başvurdukları bir kurum olmuştur.

Şekil 1: İş Bankası'nın Toplam Mevduatının Yıllara Göre Gelişimi

30

²⁷ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye...*, s.144.

²⁸ Arslan Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi (1923-1981)*, Der Yayınları, İstanbul, 1982, s.34; Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası...*, s.120-125.

²⁹ Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.21.

³⁰ Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.82; Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası...*, s.170-171.

İş Bankası, başta Mustafa Kemal (Atatürk) olmak üzere Cumhuriyet Hükümetleri'nden aldığı destek sonucunda mevduatını arttırmıştır. Bankanın 1924 yılında mevduatı 2,5 milyon lira iken, bu rakam 1925 yılında 8,1 milyon liraya yükselmiştir. Bankanın mevduatındaki artış oranı, %224 olmuştur. 1926 yılında ise mevduatı 14,2 milyon liraya çıkmış ve 1925 yılına göre %75,3 oranında bir gelişim göstermiştir. 1927 yılında ise 9,7 milyon lira daha toplayarak mevduatını 23,9 milyon liraya çıkartmıştır. 1927 yılında bankanın mevduatında, 1926 yılına göre %68,3 oranında bir artış gözlemlenmiştir. 1928 yılında ise bankanın toplam mevduatı, 34,6 milyon liraya ulaşarak 1927 yılına göre %44,7 oranında artmıştır. 1929 yılında gelindiğinde ise bankanın toplam mevduatı 43,8 milyon liraya yükselerek bir önceki yıla göre %26,5 oranında artmıştır. Ayrıca aynı yıl bankanın ihtiyat akçesi, 900 bin liraya çıkarılmıştır.³¹ İş Bankası, 1924-1929 yılları arasında %30'un üzerinde bir karlılık oranı göstermiştir.³²

İş Bankası'nın mevduatındaki bu gelişim, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden etkilenerek kesintiye uğramıştır. Bankanın toplam mevduatında 1930 ve 1931 yıllarında düşüşler görülmüştür.

Bankanın toplam mevduatı, 1930 yılında 43,8 milyon liradan 42,9 milyon liraya, 1931 yılında ise 39,3 milyon liraya gerilemiştir. Bankanın 1931 yılındaki mevduatı, 1929 yılına göre %10,2 oranında düşüş göstermiştir. Banka, 1929 yılındaki toplam mevduatına ancak 1932 yılında 43,9 milyon lira toplayarak ulaşabilmiştir. 1933 yılında ise bu meblağ 49 milyon liraya ulaşarak bir önceki yıla göre %11,6 oranında artmıştır. 1934 yılına gelindiğinde ise bankanın toplam mevduatı 52 milyon liraya yükselmiş bir önceki yıla göre %6,1 oranında artmıştır. 1935 yılında ise bankanın toplam mevduatı 60 milyon liraya ulaşarak 1934 yılına göre %15,3 oranında artmıştır.³³

İş Bankası, toplam mevduatının gelişimine paralel olarak daha fazla kredi açmaya başlamıştır. Ziraat Bankası'nın ardından en çok kredi veren ikinci ulusal banka olarak kayıtlara geçmiştir.³⁴

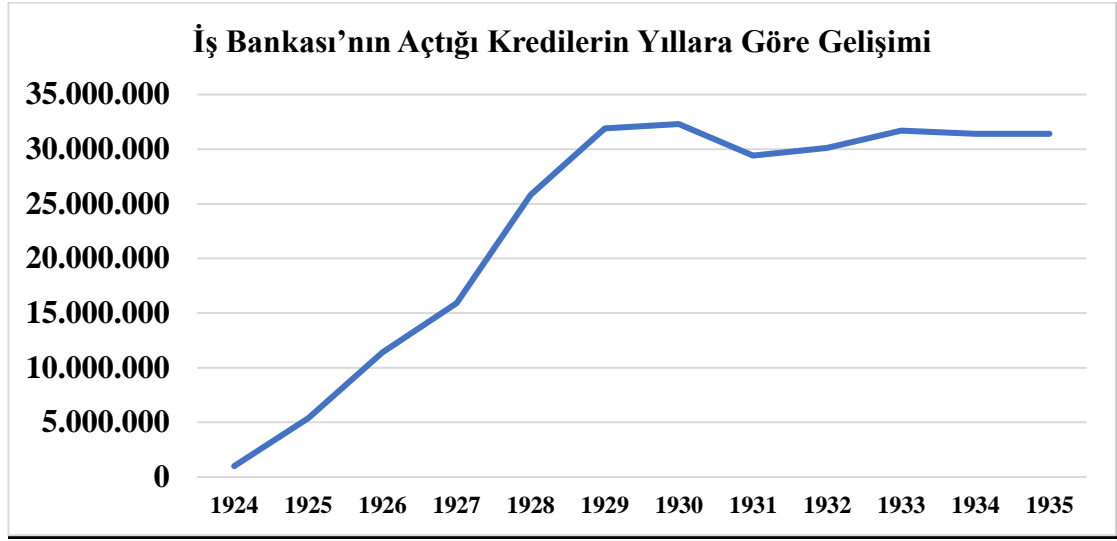
³¹ Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.195.

³² Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası...*, s.171; Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye...*, s.143.

³³ Ayrıca belirtmek gerekir ki İş Bankası, 1924-1935 yılları arasında toplamda 9.287.000 lira kar etmiştir: Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.82,348.

³⁴ Ziraat Bankası ile İş Bankası'nın açtığı kredilerin tutarları hakkında detaylı bilgi almak için bakınız: Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.226-227.

Şekil 2: İş Bankası'nın Açtığı Kredilerin Yıllara Göre Gelişimi

35

1924 yılında toplamda 1 milyon lira kredi kullandıran İş Bankası, 1925 yılında bu rakamı 5,4 milyon liraya yükseltmiştir. Açılan kredi tutarı %440 oranında artış göstermiştir. 1926 yılında ise açılan kredi tutarı, toplam 11,4 milyon lira olmuş ve bir önceki yıla göre %111,1 oranında artış göstermiştir.

Banka, 1927 yılına gelindiğinde ise açtığı kredi tutarını 15,9 milyon lira yükseltmiştir. 1928 yılında ise bu rakam, 25,8 milyon liraya ulaşarak bir önceki yıla göre %62,2 oranında artmış göstermiştir. 1929 yılına gelindiğinde ise açılan kredi tutarı 31,9 milyon liraya çıkmış ve 1928 yılına göre de %23,6 oranında artmıştır. Bankanın toplam krediler içerisindeki payı da 1929 yılında %32'ye yükselmiştir.³⁶

1930 yılında da bankanın açtığı kredi tutarındaki artış devam etmiş ve 32,3 milyon liraya ulaşmıştır. Fakat Dünya Ekonomik Krizi, bankanın açtığı kredilerde de etkilerini göstermiştir. Bankanın açtığı kredi tutarı, 1931 yılında 29,4 milyon liraya gerileyerek 1930 yılına göre %8,9 oranında düşüş göstermiştir.

1932 yılına gelindiğinde ise bankanın açtığı kredi tutarı 30,1 milyon liraya yükselmiştir. 1933 yılında ise 31,7 milyon liraya ulaşmış ve 1931 yılına göre %7,8 oranında artmıştır. Fakat 1934 yılında bankanın açtığı kredi tutarı tekrar düşüşe

³⁵ Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.226.

³⁶ Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.234; Özgür Öztürk, *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları-Finans Kapitalinin Oluşumu ve Gelişimi*, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.193.

geçerek 31,4 milyon liraya gerilemiştir. 1935 yılında ise açılan kredi tutarı sabit kalmış ve 31,4 milyon lira olarak saptanmıştır.

İş Bankası, gerek mevduat toplamada oldukça başarılı olması ve gerekse de daha fazla kredi vermeye başlaması nedeniyle mudi sayısını da kısa bir sürede arttırmıştır. Buna paralel olarak yabancı bankaların mudi sayısında düşüşler yaşanmıştır. 1924 yılında milli bankalarda 5.000, yabancı bankalarda ise 5.500 mudi varken, 1929 yılında yabancı bankalardaki mudi sayısı yalnızca 6.400'e milli bankalardaki mudi sayısı ise 53.000'e çıkmıştır. Milli bankalardaki mudi sayısının büyük bir çoğunluğu da İş Bankasına aittir. Bankanın tek başına 1930 yılında ulaştığı mudi sayısı 33.000'in üzerindedir.³⁷

İş Bankası, Türkiye'de ulusal bankacılığın gelişiminde önemli bir rol oynadığı gibi halkı tasarrufa da teşvik etmiştir. Bu amaçla 1928 yılından itibaren kumbara kampanyaları düzenlemiş ve halka yaklaşık 10 bin kumbara dağıtmıştır.³⁸ Dağıtılan bu kumbaralar ulusal tasarruf oranlarının artmasında, ebeveyn ve çocukların tasarruf bilinci edinmesinde önemli rol oynamıştır.³⁹

Mustafa Kemal Paşa, İş Bankası'nın kuruluşunun 10. yıldönümünde bir beyanat vermiş ve şunları söylemiştir; *'İş Bankası kurumu, cumhuriyet tarihinde ekonomi bakımından başlı başına yer alacaktır. Bu kurum naçiz bir servetin bile ekonomik hayatta fert menfaatlerine hasrolunmayıp ulus menfaatine hasredilmesinden çıkabilecek olan büyük neticeleri, az bir zamanda ve bahusus yepyeni bir devlet kuruluşunun türlü inkılâp güçlükleri içinde âlemşümül bir surette fiilen göstermiştir.'*⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa verdiği beyanatta, ufak bir birikimin bile ulus çıkarları için kullanıldığında önemli sonuçlar elde edilebileceğini belirtmiştir.

3.2.1.2. İştirakleri

İş Bankası bir anonim şirket olarak kurulmakla birlikte cumhuriyet rejiminin milli iktisat politikası çerçevesinde benimsediği kalkınma projelerine de katılarak faaliyet alanını oldukça genişletmiştir. Bu kapsamda sanayi, ticaret, sigortacılık ve madencilik alanlarında birçok girişime iştirak etmiştir.

³⁷ Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye...*, s.151; Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s.233-235.

³⁸ Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası...*, s.154.

³⁹ Özlem Özdemir, "Stratejik İletişim Açısından Türkiye İş Bankası'nın Tasarruf Kumbarası Temalı İlk Kurumsal Reklamları", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C:8, S:1, 2018, s.30.

⁴⁰ Sadi Borak ve Utkan Kocatürk (der.), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, C:2, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.324.

3.2.1.2.1. Sigortacılık Sektörü

Ulusal bankaların kuruluşunda olduğu gibi sigorta şirketlerinin kuruluşuna da milli iktisat politikası damga vurmuştur. Sigorta işlemlerinden yurtdışına para çıkmasını engellemek ve bu alandaki yabancı egemenliğini sonlandırmak amacıyla İş Bankası'nın iştirakleriyle milli sigorta şirketleri kurulmuştur.⁴¹

3.2.1.2.1.1. Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi

Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi, İş Bankası ve Fransa menşeli Ünyon Sigorta Grubu (Union de Paris)'nin çalışmaları sonucunda 1925 yılında kurulmuştur.⁴² Ankara merkezli şirketin kurucuları İş Bankası Genel Müdürü Celal Bey, İş Bankası İdare Meclisi Başkanı Mahmut Bey ve Trabzon Milletvekili Hasan Beydir. Sermayesi 500 bin liradır. Şirketin ilk hissedarları ise Celal Bey, Mahmut Bey, Hasan Hüsnü Bey, Fuat Bey, Salih Bey ve Vefik Beydir.⁴³

Şirketin İdare Meclisi ise aşağıdaki üyelere oluşmuştur: Fuat Bey, Salih Bey, Nedim Servet Bey, Hamdi Bey, Muammer Bey, İhsan Abidin Bey, Ali Bey, Sabit Bey, Nusret Bey. İş Bankası'nın tüm şubeleri Anadolu Sigorta'nın bayiliğini de üstlenmiştir. Anadolu Sigorta, net gelirlerinin %25'ini devlete verme karşılığında çok önemli ayrıcalıklar elde etmiştir. Bunlardan birisi devlet kurumlarının (belediyeler vb.) sigorta işlerini yapma hakkının kendisine verilmesidir.⁴⁴

Anadolu Sigorta, yaptığı sigorta işlemleri ile yurtdışına para çıkışını engellediği gibi, devlet kurumları ve şirketler arasındaki sermaye akışının düzenlenmesine de önemli katkı sağlamıştır.⁴⁵

3.2.1.2.1.2. Milli Reasürans T.A.Ş.

25 Haziran 1927 tarihinde TBMM'ne Sigorta Şirketleri'nin Teftiş ve Murakabesi hakkında kanun layihası gelmiştir. Kanunun gerekçesinde sigorta alanındaki yabancı şirketlerin üstünlüğüne dikkat çekilmiştir. Kanun layihası, aynı gün yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir. Kanuna göre 1 milyon lira sermayeli bir

⁴¹ Zafer Toprak, *Geçmişten Geleceğe Anadolu Sigorta Türkiye'nin Sigortası*, Ofset Yapımevi, İstanbul, 2010, s.24-26.

⁴² BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:13, Gömlek No:13, Sıra No:1, Yer Bilgisi:13-13-1; Şerafettin Okan Yayla, "Sigortacılık ve Türkiye'de Sigorta Sektörünün Durumu" *Liberal Düşünce Dergisi*, C:24, S:94, 2019, s.111; Ebubekir Ayan, "Türkiye'de Sigortacılık Tarihinde Kamusal Bir Pranga: Reasürans Tekelinin Eleştirel Analizi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:23, S:44, 2020, s.1007.

⁴³ Toprak, *Geçmişten Geleceğe...*, s.34,42.

⁴⁴ Toprak, *Geçmişten Geleceğe...*, s.35-44.

⁴⁵ Toprak, *Geçmişten Geleceğe...*, s.42-46.

sigorta şirketinin kurulması kararlaştırılmıştır.⁴⁶ Maliye Vekaleti ile İş Bankası arasında⁴⁷ yapılan çalışmalar sonucunda 1929 yılında Milli Reasürans T.A.Ş. kurulmuştur.⁴⁸

İş Bankası şirkete hisselerinin %75'ini(750.000 lira) alarak iştirak etmiştir. Diğer hissedarlar ise şunlardır: Erzurumlu Nafiz Bey, Ekrem Bey, Hüsnü Bey ve Mehmet Şevket Bey.⁴⁹Şirketin 1933 yılına kadar mali müşavirliğini de Celal Bey yapmıştır.⁵⁰

Milli Reasürans Şirketi, Anadolu Sigorta gibi yabancı şirketlerin hakimiyetinde bulunan sigortacılığın ulusallaştırılmasında ve sigorta işlemlerinden yurtdışına sermaye kaçışının önlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

3.2.1.2.1.3. Ankara Sigorta T.A.Ş.

Ankara Sigorta, 16.05.1936 tarihinde Bakanlar Kurulu kararnamesi ile kurulmuştur. Sermayesi 500 bin liradır. Merkezi Ankara'dır. Şirkete her çeşit sigorta yapma hakkı tanınmıştır.⁵¹ Şirketin sermayesinin %20'si Etibank'a, %19'u İş Bankası'na, %30'u Milli Reasürans T.A.Ş.'ne, %16'sı Anadolu Anonim T.A.Ş.'ne ve %15'i Türk Ticaret Bankası'na aittir. Şirketin İdare Meclisi ise Muammer Bey, Refi Celal Bey, Halil Mirat Bey vd. oluşmuştur. ⁵² Ankara Sigorta T.A.Ş. de diğer ulusal sigorta şirketleri gibi sigorta işlemlerinden yurtdışına para çıkışını engellemiş ve sigortacılığın ulusallaşmasında önemli rol oynamıştır.

3.2.1.2.2. Madencilik Sektörü

İş Bankası'nın iştirak ettiği alanlardan birisi de madencilik sektörüdür. Bu alandaki ilk iştirakine, Maden Kömür İşleri T.A.Ş.'ni kurarak başlamıştır. Zonguldak-

---

⁴⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:33, İctima:82", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c033/tbmm02033082.pdf> , 1 Nisan 2021.

⁴⁷ Ayan, "Türkiye'de Sigortacılık Tarihinde..." , s.1012.

⁴⁸ Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası...*, s.292.

⁴⁹ Ayan, "Türkiye'de Sigortacılık Tarihinde..." , s.1013.

⁵⁰ Zafer Toprak, *Ulusal'dan Küresel'e Milli Reasürans T.A.Ş ve Türkiye'de Reasürans'ın Evrimi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s.29-31.

⁵¹ BCA, BKDB (1928-), Kutu No:64, Gömlek No:39, Sıra No:20, Yer Bilgisi:64-39-20.

⁵² Özgür Çetiner, "Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin Oluşumunda Türkiye İş Bankası'nın Rolü 1924-1938", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) Kütahya, 2014, s.161.

Ereğli-Kozlu havzasında bulunan zengin kömür yataklarının işletilmesiyle de ilgilenmiştir.⁵³

3.2.1.2.2.1. İş Bankası'nın Kurduğu Kömür Şirketleri

İş Bankası, 1926 yılında Kömürleş olarak da bilinen 1 milyon lira sermayeli Maden İşleri T.A.Ş.'ni kurmuştur. Şirketin hisselerinin %75'i de kendisine aittir. İş Bankası'nın girişimleri ile aynı yıl Kozlu Kömür İşleri T.A.Ş. de kurulmuştur. Bu şirketin sermayesi ise 500 bin liradır. Şirkete 99 yıllığına işletme imtiyazı da tanınmıştır.⁵⁴ Şirketin hisselerinin %51'i de İş Bankası'na aittir.⁵⁵

1929 yılına gelindiğinde Ereğli Şirketi'ne ait 232 ve 348 numaralı ocaklar İş Bankası'nın girişimleri ile kurulan Kozlu Kömür İşleri T.A.Ş.'ne satılmıştır. Ayrıca 1926 yılında kurulmuş olan Kilimli Kömür Madenleri T.A.Ş.'nin⁵⁶ sahip olduğu tüm hisselerde 1929 yılında İş Bankası'na devredilmiştir.⁵⁷

Aynı zamanda İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası tarafından 1927 yılında kurulan Kireçlik Kömür Madenleri T.A.Ş.'ne de 1934 yılında icra yolu ile ortak olmuştur. Şirketin hisselerinin büyük bir bölümü İş Bankası tarafından satın alınmıştır.⁵⁸

3.2.1.2.2.2. Ergani Bakır T.A.Ş.

1914 yılında Ergani'deki bakır madenleri Almanlar ve Fransızlar tarafından çıkarılmaktaydı.⁵⁹ 1918 yılına gelindiğinde ise Ergani bakır madenlerinin imtiyazı İtibar-ı Milli Bankası'na verilmiştir. Fakat maden üzerindeki Alman hisselerinin tamamı satın alınamamıştır. İtibar-ı Milli Bankası'nın 1927 yılında İş Bankası ile birleşmesi sonucunda maden yatağı üzerindeki işletme imtiyazı da İş Bankası'na geçmiştir. Devlet, 1936 yılında maden yatağı üzerindeki Alman hisselerinin tamamını satın almıştır.⁶⁰

⁵³ BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:17, Gömlek No:83, Sıra No:7, Yer Bilgisi:17-83-7.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:15, Gömlek No:60, Sıra No:5, Yer Bilgisi:15-60-5.

⁵⁴ BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:19, Gömlek No:30, Sıra No:1, Yer Bilgisi:19-30-1.

⁵⁵ Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası...*, s.294.

⁵⁶ BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:17, Gömlek No:83, Sıra No:20, Yer Bilgisi:17-83-20.

⁵⁷ Sinan Sönmez, "Türkiye İş Bankası'nın Misyonu ve İştirakçilik Politikası", *Mülkiye Dergisi*, C:25, S:231, 2014, s.137.

⁵⁸ Sönmez, "Türkiye İş Bankası'nın Misyonu...", s.138.

⁵⁹ Jacques Thobie, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.738.

⁶⁰ Söhrab Mustafayev, "Ergani Bakır Madenleri İşletmesi'nin Etibank'a Devredilmesi ve Sonrasındaki Bazı Gelişmeler", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C:7, S:2, 2020, s.1212

Ergani Bakır T.A.Ş.'nin sermayesi, 1936 yılında 4,5 milyon liraya çıkarılmıştır. Etibank'ın da Ergani'deki bakır madenleri ile ilgilenmeye başlaması sonucunda İş Bankası'nın buradaki faaliyet alanı daralmıştır. Nitekim 1938 yılına gelindiğinde şirket sermayesinin 4 milyon lirasının Etibank'a, 492 bin lirasının İş Bankası'na ait olduğu belirlenmiştir.⁶¹

3.2.1.2.3. Dokuma Sektörü

Türkiye'de ipekli kumaş üretiminin modern tekniklerle yapılamaması ve daha çok kol gücüne dayalı dokuma tezgâhları ile kumaşların işlenmesi, İş Bankası'nın bu alana da yönelmesinde etkili olmuştur. Banka gerek iştirak ettiği işletmeler ve gerekse de kendi kurduğu şirketler ile Türkiye'nin dokumacılık sektörünün gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.

3.2.1.2.3.1. Bursa Dokumacılık ve Trikotaj T.A.Ş.

İş Bankası, dokumacılık alanındaki ilk iştirakini 1925 yılında kurulan Bursa Dokumacılık T. A. Ş.'nin 20 bin liralık hissesini satın alarak gerçekleştirmiştir. 4 Haziran 1930 tarihinde ise İş Bankası tarafından Bursa Dokumacılık ve Trikotaj T.A.Ş. kurulmuştur. Şirketin sermayesi 400 bin liradır. Bu meblağın 150 bin lirası İş Bankası tarafından karşılanmıştır.⁶² Şirketin kuruluş amacı, dokumacılık sanayisini geliştirmek ve benzeri işler için yeni fabrikalar kurmaktır.⁶³

Şirketin kurucuları ise İş Bankası Bursa Şubesi Müdürü Saffet Bey, Tüccar Hüsnü Bey, Tüccar Hafız Halit Bey ve Antuan Pios'tur. İdare Heyeti'nde ise Celal Bey, Hüsnü Bey, Saffet Bey, Halit Bey, Ahmet Vefik Bey ve Antuan Pios bulunmaktadır. Şirketin gerekli makine ve teçhizatı yurtdışından ithal edilmiştir. Bu işlemlerle uğraşmak için Hobstrater ve Ortakları Limited Şirketi'ne vekalet verildiği bilinmektedir. Şirket, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin ipekçilik üzerinde yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle ilk yıllarında kar edememiştir. 1934 yılına gelindiğinde ise şirketin genel merkezi Ankara'dan İstanbul'a taşınmıştır.⁶⁴

⁶¹ Çetiner, “Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin...”, s.150.

⁶² Şirket İpekçi olarak da bilinmektedir. İş Bankası bir süre sonra şirketin tüm hisselerini satın almıştır; Sönmez, “Türkiye İş Bankası'nın Misyonu...”, s.140.

⁶³ BCA, BKDB (1928-), Kutu No:13, Gömlek No:59, Sıra No:10, Yer Bilgisi:13-59-10; Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası...*, s.296.

⁶⁴ Çetiner, “Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin...”, s.165-166.

3.2.1.2.3.2. Ankara Mensucat Fabrikası T.A.Ş.

Ankara Milli Mensucat Anonim Şirketi, 8 Kasım 1917 tarihinde faaliyete geçmiştir.⁶⁵ Fakat şirket, I. Dünya Savaşı döneminde iyi işletilememiştir. Şirket, 1930 yılına gelindiğinde 150 bin liraya İş Bankası tarafından satın alınmıştır. Şirket yeniden yapılandırılmış ve adı Ankara Mensucat Fabrikası T.A.Ş. olarak değiştirilmiştir.⁶⁶

Şirketin kurucuları ise şu isimlerdir: İş Bankası Genel Sekreteri Hamit Bey, İş Bankası Ankara Merkez Müdürü Fethi Bey, İş Bankası Mali Tetkikat Şefi Süreyya Bey, Bekir Vehbi Bey ve İlhami Nafiz Bey.⁶⁷

Şirketin amacı, kuruluş sözleşmesinde her çeşit mensucat ve mensucata ilişkin sınai kurumlar oluşturmak olarak tanımlanmıştır.⁶⁸ 1933 yılına gelindiğinde şirketin sermayesi 600 bin liraya çıkartılmıştır. Aynı yıl fabrikanın genişletilmesi amacıyla Avrupa'dan gümrük vergisinden muaf olarak makineler getirilmiştir.⁶⁹ Ordunun ihtiyacı olan kaputluk kumaşlar da genellikle fabrikadan temin edilmiştir.⁷⁰ Ayrıca fabrikanın üretim fazlası sonucu elinde kalan kumaşlar da çoğu kez devlet tarafından satın alınmıştır.⁷¹ Böylece devlet, milli kurumların varlıklarını sürdürebilmesi için gerektiğinde ellerinde kalan ürünleri de satın alarak kendilerini desteklemiştir.

3.2.1.2.3.3. Malatya Bez ve İplik Fabrikası T.A.Ş.

1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda⁷² Malatya'da bir Bez ve İplik Fabrikası'nın kurulması da bulunmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak 26 Eylül 1936 tarihinde Malatya Bez ve İplik Fabrikası T.A.Ş. kurulmuştur. Şirketin kurucuları İş Bankası, Ziraat Bankası ve Sümerbank'tır. Sermayesi 3 milyon liradır. Şirketin ana sözleşmesinde pamuktan iplik ve bez imal edeceği ve 99 yıllık işletme imtiyazının bulunduğu belirtilmiştir.⁷³ İş Bankası, sermayesinin 1 milyon lirasını ödeyerek şirkete ortak olmuştur.⁷⁴

⁶⁵ Bülent Varlık, "Ankara Milli Mensucat Türk Anonim Şirketi (1916-1930)", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C:2, S:1, 2014, s.75.

⁶⁶ Şirket, Yüniş olarak da bilinmektedir; Varlık, "Ankara Milli Mensucat...", s.81.

⁶⁷ Çetiner, "Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin...", s.170.

⁶⁸ BCA, BKDB (1928-), Kutu No:19, Gömlek No:21, Sıra No:4, Yer Bilgisi:19-21-4.

⁶⁹ BCA, BKDB (1928-), Kutu No:38, Gömlek No:53, Sıra No:20, Yer Bilgisi:38-53-20.

⁷⁰ BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:20, Gömlek No:53, Sıra No:6, Yer Bilgisi:20-53-6.

⁷¹ BCA, BKDB (1928-), Kutu No:24, Gömlek No:82, Sıra No:2, Yer Bilgisi:24-82-2.

⁷² Ferruh Özder, "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C:15, S:60, 2017, s.157.

⁷³ BCA, BKDB (1928-), Kutu No:68, Gömlek No:78, Sıra No:5, Yer Bilgisi:68-78-5.

⁷⁴ Çetiner, "Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin...", s.167.

Fabrikanın temeli 1936 yılında atılmıştır. Bursa'daki dokumacılık fabrikalarının inşası için yurtdışından gümrük vergisinden muaf olarak getirilen aletler, Malatya Bez ve İplik Fabrikası'nın da inşaatında kullanılmıştır.⁷⁵ Fabrikanın montaj işlerinde çalıştırılmak üzere Fransa ve Almanya'dan teknisyenler de getirilmiştir.⁷⁶ Fabrika, 14 Aralık 1939 tarihinde üretime başlamıştır.⁷⁷

Fabrikanın üretime geçmesi ile birlikte hem yüzlerce kişiye istihdam sağlanmış hem de ülkenin ihracat gelirleri artmıştır. 1946 yılına gelindiğinde İş Bankası'nın ve Ziraat Bankası'nın hisseleri 9 milyon liraya Sümerbank tarafından satın alınmıştır.⁷⁸

3.2.1.2.4. Şeker Sektörü

Türkiye'de ilk şeker fabrikası kurma teşebbüsü Nuri Şeker'e aittir. Nuri Şeker ve diğer girişimciler, 19 Nisan 1923 tarihinde 600 bin lira sermayeli⁷⁹ Uşak Terakki Ziraat Ticaret Anonim Şirketini kurmuşlardır.⁸⁰ TBMM de ülkenin şeker sanayisinin geliştirilmesi için 5 Nisan 1925 tarihinde 601 sayılı kanunu çıkartmıştır. Kanun, şeker fabrikası kurmak isteyen girişimcilere geniş imtiyazlar tanımıştır.⁸¹ Böylece devlet çıkardığı kanunlarla girişimcileri şeker fabrikaları kurmaya teşvik ederek ithal edilen şeker miktarını azaltmaya çalışmıştır.

3.2.1.2.4.1. İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları T.A.Ş.

İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları T.A.Ş., İş Bankası'nın girişimleri sonucunda 1925 yılında kurulmuştur.⁸² Şirketin kurucuları Edirne Milletvekili Faik

⁷⁵ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:83, Gömlek No:45, Sıra No:11, Yer Bilgisi:83-45-11; **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:84, Gömlek No:67, Sıra No:15, Yer Bilgisi:84-67-15.

⁷⁶ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:88, Gömlek No:88, Sıra No:4, Yer Bilgisi:88-88-4; **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:85, Gömlek No:111, Sıra No:4, Yer Bilgisi:85-111-4.

⁷⁷ Sezen Karabulut, Umut Karabulut, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Doğu Anadolu Bölgesini Kalkındırmaya Yönelik Bir Girişim: Malatya Bez ve İplik Fabrikası TAŞ'ın Kuruluşu", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C:5, S:1, 2016, s.73-74.

⁷⁸ Çetiner, "Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin...", s.169.

⁷⁹ Merter Mert, "Kuruluş Yıllarında Şeker Sanayi ve Devletin Amaç Fonksiyonu", *TESAM Akademi Dergisi*, C:5, S:2, 2018, s.187.

⁸⁰ Oktay Güvemli, Mehmet Karayaman, "Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu ve Gelişmesi", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S:13, 2017, s.6-8.

⁸¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:17, İctima:94", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c017/tbmm02017094.pdf> , 2 Nisan 2021.

⁸² **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:14, Gömlek No:40, Sıra No:13, Yer Bilgisi:14-40-13.

Bey, Tekirdağ Milletvekili Faik Bey, Çatalca Milletvekili Mehmet Şakir Bey vd. oluşmaktadır.⁸³

İş Bankası, bu şirket üzerinden Sanayi ve Maadin Bankasıyla beraber Kırklareli-Alpullu'da bir şeker fabrikası kurmak için çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaların sonucu olarak 26 Kasım 1926 tarihinde Alpullu'da Türkiye'nin ilk şeker fabrikasını açılmış ve yüzlerce insana istihdam sağlanmıştır. Fabrikanın hisselerinin yaklaşık %80'i İş Bankası tarafından satın alınmıştır.⁸⁴

Vakit Gazetesi 27 Kasım 1926 tarihli sayısında fabrikanın açıldığını şu şekilde duyurmuştur: *'Trakya da (Alpullu da) ilk şeker fabrikamızın merasim küşadiyesi yapıldı. Birkaç yıl evvel Alpullu düşman elindeydi. Korkulu ve acı günler geçirdiler. Bugün Alpullu mesuddur. Etrafındaki bütün tarlalar sürülmüş ve bunların ortasında fabrika işliyor.'*⁸⁵

3.2.1.2.4.2. Anadolu Şeker Fabrikaları T.A.Ş.

Alpullu Şeker Fabrikası'nın gösterdiği başarılı performans, İş Bankası'nı yeni bir şeker fabrikası daha kurmaya yönlendirmiştir. Bankanın 1 Ekim 1932 tarihli toplantısında söz konusu fabrikanın Eskişehir'de kurulmasına karar verilmiştir. 15 Nisan 1933 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesinde de Eskişehir, Bilecik, İzmit, Bursa ve Kütahya'nın şeker ihtiyacını karşılayacak bir şeker fabrikasının İş Bankası tarafından kurulması onaylanmıştır. Ayrıca kararnamede bankanın 601 sayılı kanun ile Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun⁸⁶ sunduğu muafiyetlerden de yararlanabileceği belirtilmiştir.⁸⁷ Aynı yıl İş Bankası tarafından merkezi Ankara olmak üzere Anadolu Şeker Fabrikaları T.A.Ş. kurulmuştur.⁸⁸ Şirketin hisselerinin %51'i İş Bankası tarafından, %24,5'i ise Ziraat Bankası tarafından satın alınmıştır.⁸⁹ Şirketin İdare Meclisi, Siirt Milletvekili ve İş Bankası İdare Meclisi Başkanı Mahmut Bey, İş

⁸³ Çetiner, "Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin...", s.144.

⁸⁴ Sönmez, "Türkiye İş Bankası'nın Misyonu...", s.141.

⁸⁵ "Alpullu Şeker Fabrikasının Küşadında", *Vakit*, 27 Teşrin-i Sani 1927, s.1.

⁸⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:32, İctima:73", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c032/tbmm02032073.pdf> , 2 Nisan 2021.

Teşvik-i Sanayi Kanunu, özel sanayi teşebbüslerine ve maden işletmelerine çok geniş imtiyazlar sağlamıştır. Kanun uyarınca belediye sınırları dışında işletme kuracaklara devlet tarafından bedelsiz arazi sağlanacaktır. Eğer işletme, belediye sınırları içerisinde kurulacaksa arazi bedeli ise 10 yıl içerisinde ödenecektir. Teşebbüsler arazi, kazanç vb. vergilerden muaf tutulacaktır. İşletmelerde kullanılacak olan makine vs. gümrük vergisinden muaf olacaktır; Kadir Kasalak, "Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:27,2012, s.73

⁸⁷ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:35, Gömlek No:25, Sıra No:5, Yer Bilgisi:35-25-5.

⁸⁸ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:40, Gömlek No:75, Sıra No:19, Yer Bilgisi:40-75-19.

⁸⁹ Sönmez, "Türkiye İş Bankası'nın Misyonu...", s.141.

Bankası İdare Meclisi Üyesi Recep Zühtü Bey, İş Bankası Genel Müdür Yardımcısı Muammer Bey vd. oluşmuştur.⁹⁰

Eskişehir’de kurulacak olan yeni şeker fabrikasına makine tedarik etmek için şirketin idare meclisi üyelerinden Recep Zühtü Bey, Almanya’ya gönderilmiştir. Yapımına başlanan fabrikanın montaj işlemlerinde kullanılacak olan alet ve edevatlardan gümrük vergisi alınmamıştır.⁹¹ Fabrika, inşaatının tamamlanmasının ardından 5 Aralık 1933 tarihinde Anadolu Şeker Fabrikaları T.A.Ş. adı altında faaliyete geçmiştir. Akşam Gazetesi, 6 Aralık 1933 tarihli sayısında fabrikanın İstiklal Marşı okunarak açıldığını, Başvekil İsmet Paşa’nın mühim bir konuşma yaptığını ve konuşmasında yakında Turhal Şeker Fabrikasının da açılacağını müjdelediğini yazmıştır.⁹²

3.2.1.2.4.3. Turhal Şeker Fabrikası T.A.Ş.

Eskişehir örneğinde olduğu gibi Turhal Şeker Fabrikası’nın da kurulmasına gerekçe olarak çevre illerin şeker ihtiyacı gösterilmiştir. Bu kapsamda yine İş Bankası görevlendirilmiştir.⁹³

Şirketin ana sözleşmesi Bakanlar Kurulu tarafından 17 Şubat 1934 tarihinde onaylanmış ve böylece Ankara merkezli Turhal Şeker Fabrikası T.A.Ş resmen kurulmuştur.⁹⁴ Şirketin kurucuları Türkiye İş Bankası Şubeler Müdürü Adnan Bey, Türkiye İş Bankası Şirketler ve İştirakler Müdürü Hamit Bey, Türkiye İş Bankası Hukuk Müşaviri Mehmet Ali Bey ve Gaziantep Milletvekili Nuri Beydir. Şirketin İdare Heyeti’nde ise İş Bankası İdare Meclisi Başkanı Mahmut Bey, İş Bankası İdare Meclisi üyesi Recep Zühtü Bey, Salih Bey, Nuri Bey vd. bulunmaktadır.⁹⁵

Cumhuriyet’in dördüncü şeker fabrikası olan Turhal Şeker Fabrikası, inşa çalışmalarının⁹⁶ tamamlanmasının ardından 19 Ekim 1934 tarihinde açılmıştır. Akşam Gazetesi, 20 Ekim 1934 tarihli sayısında fabrikanın açılışını manşetten duyurmuştur. Haberin devamında Başvekil İsmet Paşa’nın Sivas, Tokat, Merzifon ve Havza’dan gelen heyetler, askeri müfrezeler, mektepler, işçiler ve tüm Turhal halkı tarafından

⁹⁰ Çetiner, “Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin...”, 145.

⁹¹ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:34, Gömlek No:16, Sıra No:13, Yer Bilgisi:34-16-13.

⁹² “Eskişehir Şeker Fabrikası Dün Merasimle Açıldı”, *Akşam*, 6 Kanun-u Evvel 1933, s.1

⁹³ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:40, Gömlek No:80, Sıra No:11, Yer Bilgisi:40-80-11.

⁹⁴ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:42, Gömlek No:7, Sıra No:14, Yer Bilgisi:42-7-14.

⁹⁵ Çetiner, “Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin...”, s.145-146.

⁹⁶ Eskişehir Şeker Fabrikası’nda olduğu gibi Turhal Şeker Fabrikası’nın da yapımında kullanılan aletler vs. gümrük vergisinden muaf tutulmuştur; **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:65, Gömlek No:45, Sıra No:6, Yer Bilgisi:65-45-6.

tezahüratla karşılandığı; Başvekil 'in milli sanayi olmadıkça refaha kavuşamayız dediği ve halkı fabrikayı gezmeye davet ettiği yazılmıştır.⁹⁷

3.2.1.2.4.4. Şeker Fabrikaları'nın Birleştirilmesi: Türkiye Şeker Fabrikaları T.A.Ş.

Açılan şeker fabrikaları, ülke içi talebi karşılamada oldukça başarılı olmuştur. Buna rağmen şeker fiyatlarındaki yükseliş düşürülemedi. Soruna çözüm bulmak amacıyla İktisat Vekaleti tarafından 1934 yılında Şeker Rasyonalizasyon Komitesi kurulmuştur. Komite, İş Bankası Genel Müdür yardımcısı Muammer Bey, Ziraat Bankası Genel Müdürü Kemal Zaim Bey, Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esat Bey, Hasan Bey vd. oluşmuştur.⁹⁸ Komite, hükümete mevcut dört şeker şirketinin tasfiyesini, İş Bankası, Ziraat Bankası ve Sümerbank'ın eşit hisselerle katılacağı 22 milyon lira sermayeli yeni bir şirketin kurulmasını ve şeker üretiminde maliyetlerin düşürülmesini önermiştir.⁹⁹

Komitenin sunduğu öneri 6 Temmuz 1935 yılında yapılan bir düzenleme ile hayata geçirilmiştir. Ülkedeki tüm şeker fabrikaları, Türkiye Şeker Fabrikaları T.A. Ş.¹⁰⁰ adı altında birleştirilmiştir.¹⁰¹ İş Bankası, Ziraat Bankası ve Sümerbank eşit hisselerle şirkete iştirak etmişlerdir. Aynı zamanda şirkete %9 oranında kar garantisi de verilmiştir. Üretilen şeker miktarının 50 bin ton olması ve ithal edilecek miktarın hükümet tarafından belirlenmesi kararlaştırılmıştır. 1936 yılında yeni bir düzenleme daha yapılmış ve şeker üretiminin 1936,1937 ve 1938 yıllarında 65 bin ton olarak ayarlanması kabul edilmiştir.¹⁰² Nitekim 1938 yılında üretilen şeker miktarı da alınan karar doğrultusunda 62 bin tona yükselmiştir.¹⁰³ Böylece devlet, yaptığı düzenlemelerle şeker üretimine bir kota getirerek fabrikaların fazla üretim yapmalarından doğan zararı en aza indirmeye çalışmıştır.

3.2.1.2.5. Cam Sektörü

Türkiye'de cumhuriyetin ilk yıllarında şişe ve cam sanayisi alanında üretim yapan bir fabrika bulunmamaktadır. Bu nedenle Birinci Beş Yıllık Sanayi Planında

⁹⁷ "Turhal Şeker Fabrikası Açıldı", *Akşam*, 20 Teşrin-i Evvel 1934, s.2.

⁹⁸ Mert, "Kuruluş Yıllarında Şeker Sanayi", s.206-207.

⁹⁹ Sönmez, "Türkiye İş Bankası'nın Misyonu...", s.142.

¹⁰⁰ Türkiye Şeker Fabrikaları T.A. Ş'nin ana sözleşmesi, 8 Haziran 1935 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir; **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:56, Gömlek No:53, Sıra No:6, Yer Bilgisi:56-53-6.

¹⁰¹ Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası...*, s.297.

¹⁰² Mert, "Kuruluş Yıllarında Şeker Sanayi", s.213.

¹⁰³ Sönmez, "Türkiye İş Bankası'nın Misyonu...", s.142.

Şişe ve Cam Sanayisi de öncelik tanınan sektörler arasında yer almıştır. İş Bankası'nın cam sanayisi ile ilişkisi de Birinci Beş Yıllık Sanayi Planına dayanmaktadır.¹⁰⁴

3.2.1.2.5.1. Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları T.A.Ş.

17 Şubat 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesinde Balıkesir, Bursa, İstanbul, İzmit, İzmir, Tekirdağ, Zonguldak ve Bolu illerinin cam ve şişe ihtiyaçlarını temin edecek bir fabrikanın kurulmasına karar verilmiştir. Fabrikayı kurması için İş Bankası görevlendirilmiştir.¹⁰⁵

25 Eylül 1935 tarihinde bir milyon lira sermayeli Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları T.A.Ş. kurulmuştur.¹⁰⁶ İş Bankası, şirkete sermayesinin %25'ini karşılayarak ortak olmuştur. Şirketin İdare Meclisi, İş Bankası Genel Müdürü Muammer Bey, Ankara Milletvekili Falih Rıfki Bey, Gaziantep Milletvekili Ali Bey vd. oluşmuştur.¹⁰⁷

Fabrikanın İstanbul-Beykoz'a bağlı Paşabahçe'de kurulmasına karar verilmiş ve inşasına 1934 yılında başlanmıştır. Yapımı kısa bir sürede tamamlanan Paşabahçe Cam Fabrikası, 4 Temmuz 1935 tarihinde 400 çalışanı ile faaliyete geçmiştir.¹⁰⁸ Böylece ülkenin şişe ve cam eşyası talebinin bir kısmı tamamen milli bir fabrika ile karşılanmaya başlanmıştır.

3.2.1.2.6. Diğer Sektörler

İş Bankası, madencilik, sigortacılık, dokumacılık ve cam sektörlerinin yanısıra basın, iletişim, ulaşım, hizmet ve ticaret sektörleri ile de ilgilenmiştir. Basın sektöründe Karagöz ve Milliyet gazetelerine, iletişim sektöründe, Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi ile Türk Telsiz Pazarı'na, ulaşım sektöründe ise İstanbul Liman Şirketi ile Memleketlerarası Nakliyat Şirketi'ne hisse satın alarak ortak olmuştur. Hizmet sektöründe de Arslan Fresko, Maçella Grubu, Kibrit İnhisarı, Ankara Palas Otelcilik ve Bursa Kaplıcaları T.A.Ş gibi kurum ve kuruluşlara iştirak ederek yatırım alanlarını

¹⁰⁴ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1972, s.16.

¹⁰⁵ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:42, Gömlek No:9, Sıra No:2, Yer Bilgisi:42-9-2.

¹⁰⁶ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:58, Gömlek No:80, Sıra No:13, Yer Bilgisi:58-80-13.

¹⁰⁷ Çetiner, "Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin...", s.163.

¹⁰⁸ Fabrikanın gerekli alet ve edevatı için Almanya'dan siparişler verilmiştir: **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:81, Gömlek No:104, Sıra No:2, Yer Bilgisi:81-104-2; **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:68, Gömlek No:71, Sıra No:11, Yer Bilgisi:68-71-11; Sönmez, "Türkiye İş Bankası'nın Misyonu...", s.143.

oldukça genişletmiştir.¹⁰⁹ Ticaret alanında ise Türk Tecim Anonim Sosyetesini¹¹⁰ ve İş Limited Şirketini kurmuştur. Bu şirketler ithalat ve ihracat işlemleriyle ilgilenmişlerdir. Ayrıca banka, Birinci Sanayi Planı kapsamında Isparta’da kurulan gül yağı tesislerinin ve Keçiborlu Kükürt Fabrikası’nın yapımında da görev almıştır.¹¹¹

3.2.1.3. Toplumsal ve Siyasi Yaşam ile İlişkisi

Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde kurulan İş Bankası, Cumhuriyet Devrimlerine en başta uyum sağlayan kurumlardan birisi olmuştur. Harf İnkılabı yapılmadan yaklaşık üç ay önce 18 Ağustos 1928 tarihinde İş Bankası Genel Müdürlüğü bir beyanname yayınlamak üzere şu hususları duyurmuştur; ‘*Yeni Türk harflerinin uygulanmaya başlanması hükümet tarafından bildirildiğinde tüm yazışmalar yeni harflere uygun olarak yapılacaktır. Tüm memurlar, yeni harfleri öğrenecekler ve ilki 15 Eylül, ikincisi ise 7 Ekim 1928’de yapılacak olan imla sınavları ile değerlendirmeye alınacaklardır. İmla hatası yapanların sicillerine not düşülecektir.*’ İş Bankası aynı zamanda bir yasal zorunluluk olmadan önce İstanbul şubesinin tabelasını da yeni harflerle yazdırarak inkılaba destek olmuştur. Banka, kadın istihdamını özendirdiği gibi şubelerinde çalışacak memurları da Türklerden seçmeye gayret etmiştir. Celal Bey bankanın istihdam politikasına yönelik şu açıklamayı yapmıştır; ‘*Müsabakaya ve yarışmaya önem vermedim. İnandığım aile çocuklarını seçtim. Özellikle de Türk çocuklarını seçtim. Türkler banka kuramaz kompleksini yenmek için Türk çocuklarını seçtim.*’¹¹²

İş Bankası, ülkeyi kalkındırmak için üstlendiği misyonların yanısıra gerek hükümetten bazı kişilerle ve gerekse de Mustafa Kemal Paşa’nın yakın çevresiyle sıkı bir iletişim halinde olması nedeniyle eleştirilere de maruz kalmıştır. Bankaya, bazı bürokratlara ve politikacılara iktisadi işletme kurmaları ya da bunlara ortak olmaları için onları desteklediği yönünde eleştiriler yapılmıştır. Özel çıkarların, kamu çıkarlarına üstün gelmeye başladığı iddia edilmiştir. Aynı zamanda bazı şirketlerin bankanın ayrıcalıklarından ve kolaylıklarından yararlanmak için devletin önde gelen bürokratlarını şirketlerine ortak olarak aldıkları söylenmiştir.¹¹³ İş Bankası’nın devleti saf dışı bırakmaya çalışarak kâğıt sanayisini de kurmaya giriştiği, bankanın iştiraklerinden bazı özel kişilerin maddi çıkarlar sağladığı ve rantçılık yapıldığı da

¹⁰⁹ Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası...*, s.698-699.

¹¹⁰ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:60, Gömlek No:96, Sıra No:13, Yer Bilgisi:60-96-13.

¹¹¹ Sönmez, “Türkiye İş Bankası’nın Misyonu...”, s.126.

¹¹² Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası...*, s.143, 73.

¹¹³ Hamit Emrah Beriş, *Tek Parti Döneminde Devletçilik-Türkiye’de Otoritarizmin Siyasal ve Ekonomik Temelleri*, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2014, s. 165-166.

iddia edilmiştir. Bankanın faaliyetlerinden maddi çıkar sağladığı iddia edilen kişiler, iş bitirici (aferist) olarak nitelendirilmişlerdir.¹¹⁴

Milletvekillerinin ve üst düzey bürokratların iş hayatına atılması, şirketlerde hisse sahibi olması ya da yönetim kurulu üyeliğinde bulunmaları kamuoyunu oldukça rahatsız etmiştir. Buna karşın Başbakan İsmet Paşa, siyasi nüfuz kullanımını sınırlamaya çalışmış ve bundan dolayı çıkarıcı çevreler tarafından sık sık eleştirilere maruz kalmıştır.¹¹⁵

İsmet Paşa ile çıkarıcı kimselerin arasında yaşanan çatışmaya örnek olarak Yavuz-Havuz Davası verilebilir.¹¹⁶ Bahriye Vekili İhsan Bey'in Yavuz adlı zırhlı geminin havuza alınıp onarılması işleminde rüşvet aldığı iddia edilmiştir. İhsan Bey ve diğer sanıklar TBMM tarafından oluşturulan Yüce Divana sevk edilmiş ve yargılanmışlardır. Vakit Gazetesi, 10 Şubat 1928 tarihli sayısında yargılamayı manşetten şu şekilde duyurmuştur: '*Suistimal Maznunları: Sabık Bahriye Vekili ile Arkadaşları Cumhuriyetin Yüksek ve Büyük Muhakemesi Huzurunda*'. Haberin devamında Divan-ı Ali'nin tarihi muhakemesine başladığı, salonun dolup taşıdığı, maznunların hüviyetlerinin tespitinden sonra muhtelit tahkikat mazbatasının ve iddianamenin okunduğu yazılmıştır.¹¹⁷

İhsan Bey yaptığı savunmasında bu tür işlere girişen başkalarının da bulunduğunu ima ederek şunları söylemiştir: '*Bana niçin soruyorsunuz? Zenginleşmek lazımdır, demokrasi zenginliğe dayanır demiyor muydunuz? Hepiniz aynı şekilde işlere girmediniz mi?*'¹¹⁸ Yapılan tahkikatlar sonucunda Yüce Divan, 16 Nisan 1928 günü İhsan Bey'i 2 yıl ağır hapse mahkûm etmiştir.¹¹⁹

---

¹¹⁴ Sönmez, "Türkiye İş Bankası'nın Misyonu...", s.128.

Falih Rıfki Atay Çankaya adlı eserinde banka nezdinde sürdürüldüğü iddia edilen şahsi çıkar ilişkilerini şu şekilde değerlendirmiştir: İş Bankası'nı kuranlar ve onun genel müdürü dürüst insanlardı. Ama bankayı yürütebilmek ve işletebilmek devlet otoritesini kullanmaya bağlı kalmıştır. Kolay kazanç elde etmeye çalışan kimseler Ankara'da ki nüfuz tüccarlarını kullanarak bankayı kendi teşebbüslerine sürüklemekteydiler. Ortaya bir teşebbüs atarak bankanın sermayesini tehlikeye atmak, para kazanmanın en kestirme yollarından birisi olarak görülüyordu; Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004, s.527.

¹¹⁵ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s.282.

¹¹⁶ Aydemir, *İkinci Adam*, s.454.

¹¹⁷ "Suistimal maznunları: Sabık Bahriye Vekili ile Arkadaşları Cumhuriyetin Yüksek ve Büyük Muhakemesi Huzurunda" *Vakit*, 10 Şubat 1928, s.1.

¹¹⁸ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s.283.

¹¹⁹ Ahmet Mehmetefendioğlu, Cemal Necip Gürel, "Yavuz-Havuz Davası", *Tarih Okulu Dergisi*, S:19, 2014, s.256.

Vakit Gazetesi, İhsan Bey'in 2 yıl ağır hapisle cezalandırıldığını manşetten şu şekilde duyurmuştur: 'Cumhuriyetin bir vekil ile bir çobanı aynı safta gören yüksek adaleti dün tecelli etti'.¹²⁰

Türkiye'nin ilk siyasi yolsuzluk olayları arasında yer alan bu davada, devletin vatandaşları arasında hiçbir ayırım yapmadığı, yolsuzluk yapan kişinin bir milletvekili bile olsa adalet karşısına çıkartılarak cezalandırılabileceği görülmüştür.

3.2.2. Ziraat Bankası'nın Yapılandırılması

BMM Hükümeti, Ziraat Bankası'nı Osmanlı Devleti'nden oldukça zayıf bir halde devralmıştır. Hükümet, halktan toplanan vergilerin bir kısmını Ziraat Bankası'na yatırarak bankaya işlevsellik kazandırmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1923 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada Ziraat Bankası'nın güçlendirilmesi için yapılan çalışmaları şu şekilde özetlemiştir: 'Tarımda çalışanlara muavenet etmekle görevli olan Ziraat Bankasının şube ve sandıkları dört ay önce 110 iken bugün 300'den fazla bir sayıya çıkmış bulunuyor. Bankaya son iki ay içerisinde 2 milyon liraya yakın sermaye tedarik edilmiştir. Banka düşmandan kurtarılan bölgelerde borç vermeye başlamıştır. Alınan borcun üretimde kullanılması, bankanın idare heyetlerinin iyi bir şekilde sokulması ile bankanın ekonomik hayatımızdaki yeri ve etkisi yükselecektir.'¹²¹

Fethi Bey de 5 Eylül 1923 tarihinde BMM'nde hükümetinin programı hakkında yaptığı açıklamalarda Türkiye'nin bankacılık sektörüne de değinmiştir. Fethi Bey yaptığı açıklamada Türkiye'de bankacılığın pek geri kalmış olduğunu ve bu eksikliğin giderilmesi için Avrupa'ya stajyerler gönderileceğini söylemiştir. Konuşmasının devamında Ziraat Bankası için yapılacak olan çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Bankanın çiftçilere daha fazla kredi vermesi için kanunlarının yeniden düzenleneceğini ve daha iyi yönetilmesi için Avrupa'dan bir uzman getirileceğini açıklamıştır.¹²² Fethi Bey'in açıklamalarının doğrultusunda 1924 yılında Deutsche Bank'ın eski müdürlerinden Mösyö Faost bankanın genel müdürlüğüne atanmıştır.¹²³

¹²⁰ "Cumhuriyetin bir vekil ile bir çobanı aynı safta gören yüksek adaleti dün tecelli etti", *Vakit*, 17 Nisan 1928, s.1; Sabık Bahriye Vekili İhsan Bey 2 sene ağır hapse mahkûm edildi.

¹²¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:28, İctima:1", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c028/tbmm01028001.pdf> , 15 Nisan 2021.

¹²² Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:1, İctima:14", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c001/tbmm02001014.pdf> , 28 Nisan 2021.

¹²³ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:8, Gömlek No:39, Sıra No:20, Yer Bilgisi:8-39-20; Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye...*, s.141.

Ankara’da ki Fransız diplomatlar her ne kadar bu atamaya karşı çıksalar da bir sonuç elde edememişlerdir. Bankanın kanunlarında öngörülen değişiklikler de 1924 yılında gerçekleştirilmiştir. 19 Mart 1924 tarihinde çıkartılan 444 sayılı Bütçe Kanunu ile Ziraat Bankası’nın yapısında önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Banka, kanun uyarınca, yalnızca tarımsal kredi veren bir kurum olmaktan çıkarılarak her çeşit bankacılık işlemini yapabilecek bir anonim şirket haline dönüştürülmüştür. Böylece bankanın faaliyet alanı genişletilmiştir.¹²⁴ Bankanın genel kurul tarafından seçilecek bir yönetim kurulu tarafından idare edilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁵

28 Temmuz 1924 tarihinde de merkezi Ankara olmak üzere Ziraat Bankası Anonim Şirketi kurulmuştur.¹²⁶ Bankanın sermayesi 30 milyon liraya çıkarılmıştır. Bu meblağ ise 100’er liralık hisse senetlerine ayrılmıştır.¹²⁷

Banka, faaliyet alanı genişledikten sonra tarım sektörünün yanısıra ticaret vb. sektörlerle de kredi vermeye başlamıştır. Aynı zamanda şeker fabrikaları ve yağ fabrikaları gibi tarımsal ürünleri işleyen şirketlere de hisse satın alarak ortak olmuştur.¹²⁸ Banka, 1933 yılında kurulan Anadolu Şeker Fabrikaları’nın hisselerinin %24,5’ini satın almıştır. 1935 yılında yapılan düzenleme sonucunda kurulan Türkiye Şeker Fabrikaları T.A.Ş.’ne de hisse satın alarak iştirak etmiştir.¹²⁹

Başvekalet, yaşanan kuraklıklar nedeniyle mahsulleri zarar gören çiftçilerin Ziraat Bankası’na olan borçlarını çoğu kez çıkardığı kararnameler aracılığıyla ertelemiştir.¹³⁰ Kuraklığın yanısıra 1937 ve 1938 yıllarında mahsulleri soğuktan ve şiddetli yağışlardan dolayı zarar gören binlerce çiftçinin borçları da yine Başvekalet tarafından çıkarılan kararnamelerle ertelenmiştir.¹³¹ Başvekâlet, çiftçilere destek olmak için ürünleri banka aracılığı ile piyasa fiyatının üzerinde olan bir fiyattan satın

---

¹²⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:7/1, İctima:16”, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007016.pdf> , 30 Nisan 2021.

¹²⁵ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.189.

¹²⁶ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:20, Gömlek No:46, Sıra No:6, Yer Bilgisi:20-46-6.

¹²⁷ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.189.

¹²⁸ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.190.

¹²⁹ Sönmez, “Türkiye İş Bankası’nın Misyonu...”, s.142.

¹³⁰ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:1, Gömlek No:6, Sıra No:8, Yer Bilgisi:1-6-8.

¹³¹ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:84, Gömlek No:65, Sıra No:15, Yer Bilgisi:84-65-15.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:80, Gömlek No:94, Sıra No:19, Yer Bilgisi:80-94-19.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:71, Gömlek No:10, Sıra No:20, Yer Bilgisi:71-10-20.

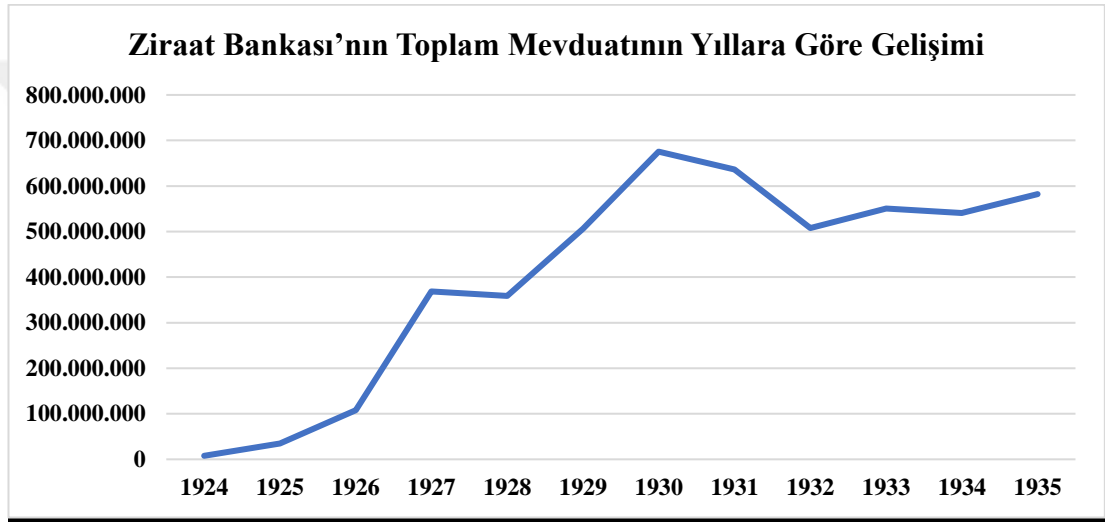
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:71, Gömlek No:5, Sıra No:11, Yer Bilgisi:71-5-11.

almıştır.¹³² Banka ayrıca elinde tohumluğu bulunmayan çiftçilere de bedeli sonradan ödenmek üzere tohumluk dağıtmıştır.¹³³

3.2.2.1. Finansal Gelişimi

Ziraat Bankası'nın, her çeşit bankacılık işlemini yapabilecek bir anonim şirket olarak düzenlenmesi, yatırımcıların ve girişimcilerin bankaya olan ilgisini arttırmıştır. Buna paralel olarak bankanın toplam mevduatı, 1928 yılı hariç olmak üzere 1930 yılına kadar düzenli olarak artmıştır. 1931 yılından itibaren ise bankanın mevduatı dalgalı bir seyir izlemiştir.

Şekil 3: Ziraat Bankası'nın Toplam Mevduatının Yıllara Göre Gelişimi

134

Ziraat Bankası'nın 1924 yılında 7,7 milyon lira olan mevduatı 1925 yılında büyük bir artış göstererek 34,9 milyon liraya ulaşmıştır. Mevduatındaki artış oranı %353 olarak belirlenmiştir. 1926 yılında ise mevduatını 108 milyon liraya çıkartmıştır. Mevduatındaki artış oranı bir önceki yıla göre %209 olmuştur. Bankanın mevduatında görülen bu gelişim 1927 yılında da devam etmiş ve bu meblağ 368,5 milyon liraya yükselmiştir. Mevduatının 1926 yılına göre artış oranı da %241 olarak saptanmıştır. 1928 yılında ise mevduatı 358,6 milyon liraya gerilemiştir. Mevduattaki azalış oranı bir önceki yıla göre %2,7 olmuştur.

¹³² BCA, BKDB (1928-), Kutu No:37, Gömlek No:49, Sıra No:20, Yer Bilgisi:37-49-20.

¹³³ BCA, BKDB (1928-), Kutu No:59, Gömlek No:87, Sıra No:18, Yer Bilgisi:59-87-18.

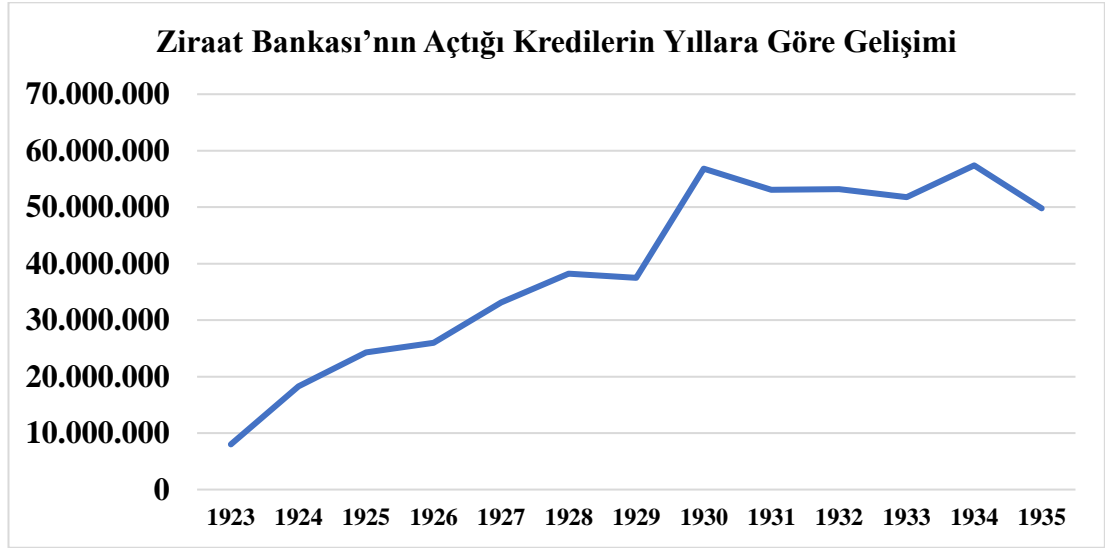
¹³⁴ Vadeli, Vadesiz ve Tasarruf Mevduatlarından oluşan toplam mevduat verileri için bakınız: Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.176.

1929 yılına gelindiğinde¹³⁵bankanın toplam mevduatı 506,2 milyon liraya yükselerek 1928 yılına göre %41 oranında artış göstermiştir. Bu meblağ 1930 yılına gelindiğinde ise 675,5 milyon liraya ulaşmıştır. Mevduattaki artış oranı bir önceki yıla göre %33 olmuştur.

Dünya Ekonomik Krizi, 1931 yılında tarım alanında da etkilerini göstermeye başlamıştır. Buna paralel olarak bankanın 1931 yılındaki mevduatı 636,5 milyona düşmüştür. 1932 yılında ise 508 milyona gerilemiştir. Bankanın 1932 yılındaki toplam mevduatı, 1930 yılına göre yaklaşık %25 oranında düşmüştür.

1933 yılına gelindiğinde ise toplam mevduat 550,4 milyon liraya yükselmiştir. Bir önceki yıla göre mevduattaki artış oranı %8 olarak saptanmıştır. Fakat 1934 yılında bankanın mevduatı tekrar düşüşe geçerek 540,5 milyon liraya gerilemiştir. 1935 yılına gelindiğinde ise 582,4 milyon liraya yükselmiştir. Bankanın 1935 yılındaki toplam mevduatı, 1934 yılına göre yaklaşık %7,7 oranında artış göstermiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Ziraat Bankası yeniden yapılandırıldığı yıl olan 1924 yılından 1936 yılına kadar toplamda 12.200.000 lira kar etmiştir.¹³⁶ Ziraat Bankası, toplam mevduatında görülen gelişime paralel olarak açtığı kredileri de 1929 yılına kadar düzenli olarak arttırmıştır. Bankanın açtığı krediler 1930 yılından itibaren dalgalı bir seyir izlemiştir.

Şekil 4: Ziraat Bankası'nın Açtığı Kredilerin Yıllara Göre Gelişimi

137

¹³⁵ Ayrıca 1929 yılında Ziraat Bankası'nın ihtiyat akçesi 1 milyon liraya çıkarılmıştır: Zarakolu, *Cumhuriyetin 50. Yılında...*, s.195.

¹³⁶ Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.348.

¹³⁷ Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.226.

1923 yılında toplamda 8 milyon lira kredi açan Ziraat Bankası, 1924 yılında bu rakamı 18,3 milyon liraya yükseltmiştir. Bankanın açtığı kredi tutarında %128,7 oranında artış gerçekleşmiştir. 1925 yılında ise açılan kredi tutarı toplamda 24,3 milyon lira olmuştur. Bankanın açtığı kredi tutarında bir önceki yıla göre %32,7 oranında artış gözlemlenmiştir.

Bankanın açtığı kredi tutarı 1926 yılında 26 milyon liraya, 1927 yılında ise 33,1 milyon liraya yükselmiştir. 1928 yılında ise bu meblağ, 38,2 milyon liraya ulaşmış ve bir önceki yıla göre %15,4 oranında artmıştır.

1929 yılına gelindiğinde bankanın açtığı kredi tutarı, 37,5 milyon liraya gerilemiştir. Fakat 1930 yılında bu meblağ, 56,8 milyon liraya yükselerek bir önceki yıla göre 51,4 oranında artmıştır. 1931 yılında ise bankanın açtığı kredi tutarı tekrar azalarak 53,1 milyon liraya gerilemiştir.

Banka, 1932 yılına gelindiğinde toplamda 53,2 milyon lira kredi açmıştır. Fakat 1933 yılında bu meblağ 51,8 milyon liraya gerilemiştir. 1934 yılında ise bankanın açtığı kredi tutarı 57,4 milyon liraya yükselmiş ve bir önceki yıla göre %10,8 oranında artmıştır. Fakat 1935 yılına gelindiğinde bankanın açtığı kredi tutarı 49,8 milyon liraya gerileyerek 1934 yılına göre %13,2 oranında azalmıştır.

Bankanın açtığı krediler 1930-1935 yılları arasında düşüşler gösterse bile Ziraat Bankası, ulusal bankalar içerisinde en çok kredi veren banka olarak ilk sırada yer almıştır. Ulusal bankaların toplam krediler içerisindeki payına bakıldığında da Ziraat Bankası'nın ilk sırada yer aldığı görülmektedir.¹³⁸

Ziraat Bankası'nın üreticilere açtığı kredi sayesinde 1923 yılında 4,8 milyon lira olan tarımdaki gayrisafi milli hasıla, 1925 yılında 6,5 milyon liraya, 1930 yılında ise 9,9 milyon liraya yükselmiştir. Fakat Dünya Ekonomik Krizi'nin etkisiyle bu rakam 1935 yılında 9,3 milyon liraya gerilemiştir.¹³⁹

3.2.3. Sanayi ve Maadin Bankası

İzmir İktisat Kongresi'ne katılan sanayiciler, kendilerine kredi tahsis edebilecek bir sanayi bankasının kurulmasını ve devletin özel girişimi desteklemesini istemişlerdir. Bu isteğin haklılığına inanan Cumhuriyet Hükümetleri, sanayiciler için nelerin yapılabileceğiyle ilgili çalışmalar yapmış ve konu meclise getirilmiştir.

¹³⁸ Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.226, 234, 284.

¹³⁹ Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi...*, s.46-47.

Mecliste yapılan tartışmalarda milletvekilleri de sanayicilerin desteklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Sanayicileri destekleyecek ve onlara kredi tahsis edecek bir bankanın kurulması için ilk adım 18 Nisan 1925 tarihinde atılmıştır. Başvekalet, Türk Sanayi ve Maadin Bankası Hakkında kanun layihasını hazırlamış ve TBMM'ne sunmuştur. Kanunun gerekçesi ise şu şekilde açıklanmıştır; *'Memleketimizde son zamanlarda halk arasında sınai, ticari ve iktisadi teşebbüsata karşı pek hayırlı temayüller vücuda gelmiştir. Kapitülasyonların ilgasıyla şuurlu bir surette başlayan ve Lozan muahede-i sulhuyesiyle kazandığımız istiklali iktisadiden sonra daha ziyade tebellür eden teşebbüsati milliyeye karşısında hükümetin bütçe ile ve kavanini mahsusa ile muayyen olan teşvikat ve tergibatı kâfi gelmemeye başlamıştır. Ancak halkın vücuda getirmek istediği müessesati sinaiyenin gerek tesisi, gerek işletilmesi her şeyden evvel bir vukufu fen ve ihtisas meselesi olduğu ve millî sermayedarlarımızın bazen vukuf ve ihtisasın fikdânından bazen de hesabatın yanlış esaslara ibtinâ ettirilmiş olmasından dolayı bu kabil tesisati yaşatamadıkları veya hüsnü niyetle başlanılanların da ikmal edilemediği ve hükümetin müzaheret ve muaveneti talep olunan bu kabil müesseselerin heder olmaması hakkında bütün hulûs ve samimiyetlere rağmen bunlara lâyıkı veçhile muavenet edilemediği vaki olan halattandır. Memleketimizde sanayiî inkişaf ve terakkisi için tevessül edilecek tedabirin en mühimi mütmerkiz sermayeler vücuda getirmek ve halkı teşebbüsat-ı iktisadiyeye hazırlamak meselesidir. Halk arasında millî sanayimizin, millî müessesatımızın saha-i husule çıkması hususundaki emel ve rağbet milletçe ve hükümetçe geçirilen bu kadar acı ve felâketimiz tecrübelerden sonra denilebilir ki umum için bir umde-i iktisadiye olmuştur. Büyük millî servetlerin harice akıp gitmesinin önüne geçilmesi bugün artık bir zarureti iktisadiye haline girmiştir. Avrupa'da ve Amerika'da tesisati sinaiye vücuda getirilmek için fennî, idarî, mâli ve iktisadî her türlü vesail ve tedabir ve malzeme mevcut olup, en ince teferruatına kadar birer teşkilâtı mahsusa altına vaz edilmiştir. Bu meyanda sanayi bankaları cesim sermayeleri ve pek esaslı vazifeleri ile birinci derecede âmil olmuşlardır. Bizde ise müessese vücuda getirmek isteyenlere muavenet ve müzaheret için hükümetten başka bir bab-ı müracaat yoktur. Diğer taraftan memleketimizde mebzulen mevcut hazain-i madeniyenin vukuf ve sermayesizlik yüzünden asırlardan beri mühmel bırakılmış olması memleketimizi en mühim bir istihsali servet vasıtasından mahrum bırakmıştır. Maden mıntıklarının istihsalata müsait hale getirilmesi ile serveti milliyemizi izdiyâdına ve halkın refah ve maişetine hizmet edilmiş olacağı azade-i ıstıbahtır. İşte balâda esbap ve sevaiki mufassalan arz ve izah edilen zaruret ve ihtiyaca binaen memleketimizde bu işlerle meşgul olmak üzere bir bankanın tesisi elzem görülmüştür. İşbu banka bizzat veyahut iştirak suretiyle tesisati sinaiyede bulunmak ve müessesati sinaiyeyi işletmek, maden işletmek tesisat suretiyle tesisati sinaiyeye müteallik levazım ve makineler celb ile fûruht eylemek Türk sanayii ve maden şirketlerine ve maden mültezimlerine ikrazatta bulunmak suretiyle icab eden muamelâtı ticariye ve itibariyeyi icra eyleyeceği cihetle sanayi ve teşebbüsati milliyemizin inkişafına pek ziyade hizmet eyleyeceği ümit olunmaktadır... Balâda arz olunan esasata nazaran kaleme alınmış olan Türk Sanayii ve Maadin Bankası lâyiha-i kanuniyesi bittanzim takdim olunur.'*¹⁴⁰

¹⁴⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:18, İctima:105", (Çevrimiçi),

Kanun gerekçesinde, sanayici ile madencilere destek olunması ve yeraltı zenginliklerinin açığa çıkarılması için bir sanayi bankasının kurulma gerekliliği vurgulanmıştır.

Başvekalet tarafından hazırlanan kanun layihası, 18 Nisan 1925 tarihinde mecliste görüşüldükten sonra Ticaret ve Muvazene-i Maliye Encümenlerine gönderilmiştir. Layiha, encümenlerde de incelendikten sonra 19 Nisan 1925 tarihinde tekrar TBMM'ne gelmiş ve görüşülmeye başlanmıştır. Kanun layihası, maddeler üzerinde tek tek yapılan oylamaların ardından 135 oy ile kabul edilerek kanunlaşmıştır.¹⁴¹ Böylece İzmir İktisat Kongresi'nde sanayiciler tarafından gündeme getirilen sanayi ve maden alanlarında üretim yapacak kuruluşlara kredi sağlayacak bir banka kurulmuştur. Bankanın sermayesi, 2 milyon lirası nakit, 4 milyon lirası ise taşınmaz emlaklardan oluşmak üzere 6 milyon lira olarak belirlenmiştir.¹⁴²

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kalkınma bankası olarak da nitelendirilen bankanın görevleri ise şunlardır: İştirak suretiyle sınaî teşebbüsler kurmak ve bunları işletmek. Bizzat ya da iştirak suretiyle maden imtiyazı almak ve işletmek. Türk sanayi ve madencilerine kredi vermek.¹⁴³

3.2.3.1. İştirakleri

Sanayi ve Maadin Bankası, 1 Mayıs 1925 tarihinde çalışmalarına sanayi alanındaki küçük girişimcilere ve işe yeni başlayan sanayi işletmelerine kredi vererek başlamıştır.¹⁴⁴ Bankanın genel müdür yardımcılığına Ticaret ve İskân Vekaleti Sanayi ve Mesai Müdürü Hayrettin Bey getirilmiştir. Bankanın İdare Meclisi ise Ticaret Vekaleti Maadin Müdürü Abdullah Hüsrev Bey, Maliye Müfettişi İhsan Bey, İstanbul Ticaret Odası İstihbarat Kısmi Müdürü Ali Sami Bey, İzmir Harbiye Reisi Muavini Selahattin Nevzat Bey ve İzmirli Emin Efendiden oluşturulmuştur.¹⁴⁵ Emin Efendiye

---

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c018/tbmm02018105.pdf> , 2 Mayıs 2021.

¹⁴¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:18, İctima:106”, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c018/tbmm02018106.pdf> , 2 Mayıs 2021.

¹⁴² Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık...*, s.17; Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye...*, s.144; Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.22.

¹⁴³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:18, İctima:105”, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c018/tbmm02018105.pdf> , 2 Mayıs 2021.

¹⁴⁴ Bozoklu, “Atatürk Döneminde Bankacılık...”, s.284.

¹⁴⁵ BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:13, Gömlek No:24, Sıra No:19, Yer Bilgisi:13-24-19.

bankayı ilgilendiren konularda Avrupa'ya yapacağı seyahatler için diplomatik pasaport da verilmiştir.¹⁴⁶

1925 yılında bankaya, İzmir limanında yükleme ve boşaltma işlemleri yapan vapurlara tatlı su dağıtım tekeli verilmiştir.¹⁴⁷ 1926 yılında ise Ergani Bakır Madeni Şirketi'ndeki devlet hisseleri, Sanayi ve Maadin Bankası'na devredilerek bankaya işlevsellik kazandırılmaya çalışılmıştır.¹⁴⁸ Aynı yıl Malatya Dermesih Deresi'nden elektrik üretim ve dağıtım imtiyazı da Sanayi ve Maadin Bankası'na verilmiştir.¹⁴⁹

Bankaya devlet işletmeleri olan Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası, Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikası ve Tosya Çelik Fabrikası da devredilmiştir.¹⁵⁰

Sanayi ve Maadin Bankası, 1926 yılında İş Bankası ile birlikte Kırklareli-Alpullu Şeker Fabrikası'nın da temelini atmıştır. Aynı yıl Belçika uyruklu Kayfas, bankanın genel müdürlüğüne atanmıştır.¹⁵¹ Aynı zamanda banka, Türkiye'nin ikinci şeker fabrikası olan Uşak Şeker Fabrikası T.A.Ş.'nin sermayesinin 3 milyon lirasını da ödeyerek şirkete ortak olmuştur. Fabrika, Alpullu Şeker Fabrikası'nın hemen ardından 17 Aralık 1926 tarihinde açılmıştır.¹⁵²

Sanayi ve Maadin Bankası, 1927 yılında ise Kireçlik Kömür Madenleri Ticaret Anonim Şirketi'ni kurmuştur. Şirketin hisselerinin büyük bir bölümü daha sonra İş Bankası tarafından satın alınmıştır.¹⁵³ 1929 yılına gelindiğinde ise bankanın sermayesi 6,5 milyon liraya ulaşmıştır. Aynı yıl bankanın ihtiyat akçesi de 95.800 liraya çıkarılmıştır.¹⁵⁴ 1930 yılında bankaya bağlı olan fabrikaların imalat ve faaliyetlerinin

¹⁴⁶ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:13, Gömlek No:26, Sıra No:6, Yer Bilgisi:13-26-6.

¹⁴⁷ Tatlı su dağıtım tekeli, Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi'ne ve Türkiye İş Bankası'na da verilmiştir; **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:13, Gömlek No:24, Sıra No:10, Yer Bilgisi:13-24-10.

¹⁴⁸ Mehmet Gökhan Polatoğlu, "Atatürk Döneminde Maden ve Enerji Alanında Kurulan ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadi Devlet Teşekkülü: Etibank", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C:38, S:66, 2019, s.447.

¹⁴⁹ İmtiyaz, Malatya Teşebbüsat-ı Sınaiyye T.A.Ş.'ne de verilmiştir; **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:19, Gömlek No:29, Sıra No:19, Yer Bilgisi:19-29-19.

¹⁵⁰ Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.23.

¹⁵¹ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:17, Gömlek No:82, Sıra No:4, Yer Bilgisi:17-82-4.

¹⁵² Fabrikanın temeli 6 Kasım 1925 tarihinde Uşak Terakki Ziraat Ticaret Anonim Şirketi tarafından atılmıştır; Güvemli, Karayaman, "Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu ve Gelişmesi", s.9; "Uşak Fabrikasının Küşad Resmi", *Vakit*, 19 Kanun-u Evvel 1927, s.1.

¹⁵³ Sönmez, "Türkiye İş Bankası'nın Misyonu...", s.138.

¹⁵⁴ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.191; Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.195.

geliştirilmesi amacıyla Paris Üniversitesi'nde mühendislik ve fen müşavirliği yapmış olan M. Bottin getirilmiştir.¹⁵⁵

Bankaya bağlı olan Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikası'nın motor tesisatlarının kurulması için 1930 yılında Almanya'dan Otto Linke ve See Lander getirilmiştir.¹⁵⁶ 1931 yılında ise Hereke Fabrikası'nın dokuma tezgahlarının montaj işleminde Alman Konrad Reichel çalıştırılmıştır.¹⁵⁷ Aynı yıl bankaya alacakları karşılığında Uşak Şeker Fabrikası devredilmiştir.¹⁵⁸

Sanayi ve Maadin Bankası, 1925-1932 yılları arasında Kayseri Bünyan Halı ve İplik Fabrikası'na, Isparta İplik Fabrikası'na, Maraş Çeltik Fabrikası'na, Kütahya Çini Fabrikaları'na, Malatya Teşebbüsat-ı Sanayi T.A.Ş.'ne, Ankara Milli Mensucat T.A.Ş.'ne, Eskişehir Lületaşı T.A.Ş.'ne, Trabzon Elektrik T.A.Ş.'ne İstanbul ve İzmir Liman İşleri Şirketi'ne, Yalvaç Ticaret ve Sanayi Şirketi'ne ve Kilimli Kömür Madenleri T.A.Ş.'ne ortak olmuştur. Banka, bu işletmelere toplam 1.173.000 milyon lira ile iştirak etmiştir.¹⁵⁹ İşletmelerdeki sahip olduğu hisse oranları ise %10 ile %30 arasında değişmektedir.¹⁶⁰ Banka, yedi yıllık çalışma süresince toplamda 4,8 milyon liralık kredi kullanmıştır. Aynı zamanda özel sektöre sanayi ve madencilik gelişmesi için herhangi bir ücret almadan arazi de tahsis etmiştir.¹⁶¹

Sanayi ve Maadin Bankası'nın sermayesi, Ticaret Vekaleti'nden devraldığı işletmelerin modernizasyonu ile makine ve diğer araç-gereçlerin teminine yaptığı harcamalardan dolayı gittikçe azalmıştır. Banka, kaynaklarının çok üzerinde olan harcamalar gerçekleştirdiği için daha çok özel girişimciliği ön planda tutmak zorunda kalmıştır. 1932 yılına gelindiğinde, bankanın elinde bulunan işletmeler, Devlet Sanayi Ofisine devredilmiştir.¹⁶² Bankanın kalan mevduatları da aynı yıl kurulan Türkiye

¹⁵⁵ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:15, Gömlek No:72, Sıra No:19, Yer Bilgisi:15-72-19.

¹⁵⁶ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:11, Gömlek No:34, Sıra No:12, Yer Bilgisi:11-34-12.

¹⁵⁷ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:18, Gömlek No:17, Sıra No:7, Yer Bilgisi:18-17-7.

¹⁵⁸ Çetiner, "Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin...", s.143.

¹⁵⁹ Selahaddin Babüroğlu, "Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara, 1982, s.155.

¹⁶⁰ Gülendam Cengiz, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kurulan Sanayi ve Maadin Bankası", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2019, s.46.

¹⁶¹ Babüroğlu, "Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu...", s.155.

¹⁶² Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi...*, s.468.

Sanayi ve Kredi Bankası'na devredilmiştir.¹⁶³ Devlet Sanayi Ofisi'nin elinde bulunan işletmelerin yönetimi ise 1933 yılında kurulan Sümerbank'a verilmiştir.¹⁶⁴

3.2.4. Emlak ve Eytam Bankası

Ulusal bankacılığın gelişim gösterdiği 1920'li yıllarda devlet girişimi ile kurulan son banka Emlak ve Eytam Bankası'dır. 20 Mayıs 1926 tarihinde Başvekalet, Emlak ve Eytam Bankası hakkında kanun layihasını TBMM'ne sunmuştur. Kanun layihasının gerekçesinde vefat eden vatandaşların emlağını, yetimlerinin koruma gücünden yoksun olduğu ve Osmanlı döneminde eytam sandıklarının iyi yönetilemediği belirtilmiş ve sandıkların memurlar aracılığıyla idare edilmesinin de olumlu sonuçlar vermediği açıklanmıştır. Gerekçenin devamında ise Eytam sandıklarında¹⁶⁵ bulunan paranın yardımıyla ülkenin muhtaç olduğu Emlak Bankası'nın kurabileceği ve bu bankada yetim paralarının toplanıp işletilebileceği belirtilmiştir.¹⁶⁶ Kanun layihası, mecliste görüşüldükten sonra Maliye, Adliye, Ticaret ve Muvazenei Maliye Encümenlerine gönderilmiştir. 22 Mayıs 1926 tarihinde tekrar meclise gelen kanun layihası, maddeleri üzerinde yapılan oylamanın ardından kabul edilerek yasalaşmıştır.¹⁶⁷ 27 maddeden oluşan kanun, 3 Haziran 1926 tarihinde resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁶⁸

Emlak ve Eytam Bankası, merkezi Ankara olmak üzere, 11 Temmuz 1926 tarihinde kurulmuştur. Sermayesi 20 milyon lira olarak belirlenmiştir. Sermaye, her biri 50 lira olmak üzere 400 bin hisseye ayrılmıştır. Bankaya İdare Meclisi'nin izni

¹⁶³ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:34, Gömlek No:20, Sıra No:10, Yer Bilgisi:34-20-10.

¹⁶⁴ Bozoklu, "Atatürk Döneminde Bankacılık...", s.285; Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.24.

¹⁶⁵ Osmanlı Devleti, çeşitli vakıflar aracılığıyla kimsesiz çocukların ve yetimlerin ihtiyaçlarının karşılanması için Eytam Sandıkları adında fonlar oluşturmuştur. Fonlarda toplanan paralar işletilerek elde edilen gelir, bu çocukların masraflarına harcanmıştır. Aynı zamanda yetimlerin babalarından kalan mallar da eytam sandıklarına aktarılarak koruma altına alınmıştır. Detaylar için bakınız; Tahsin Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:14, 2006, s.104-113.

¹⁶⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:25, İctima:104", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c025/tbmm02025104.pdf> , 8 Mayıs 2021.

¹⁶⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:25, İctima:105", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c025/tbmm02025105.pdf> , 8 Mayıs 2021.

¹⁶⁸ Emlak ve Eytam Bankası Kanunu; **Türkiye Cumhuriyeti Resmî Ceridesi**, 3 Haziran 1926, Sayı:389, No:844, s.707.

karşılığında 10 milyon liraya kadar tahvilat (borç senedi) çıkarma yetkisi tanınmıştır. Aynı zamanda banka, tüm iletişim ücretlerinden de muaf tutulmuştur.¹⁶⁹

Hükümet, banka kurulduktan sonra, eytam sandıklarında bulunan 6 milyon lirayı sandıklardan toplayarak¹⁷⁰ %7,5 faiz karşılığında Emlak ve Eytam Bankası'na yatırmıştır.¹⁷¹ Böylece bankaya gerek duyduğu uzun vadeli bir fon sağlamıştır.¹⁷² Maliye Vekaleti de bankaya 10 milyon liralık emlağını devrederek iştirak etmiştir.¹⁷³ Bankaya rehinli olan bir malın satılması konusunda mahkemelere başvurmadan işlem yapabilme imtiyazı da tanınmıştır.¹⁷⁴

Emlak ve Eytam Bankası, çalışmalarına belediyelerin sınırları içerisinde yer alan bina ve arsalar ile onların üzerine yapılacak binaların banka lehine ipotek edilmeleri karşılığında krediler vererek başlamıştır.¹⁷⁵ Aynı zamanda banka, Kurtuluş Savaşı esnasında yanan ve yıkılan merkezlerin imar ve islahı için inşaat sektörüne krediler de vermiştir. İkinci şubesini 16 Temmuz 1927 tarihinde İzmir'de açmıştır.¹⁷⁶

Hükümet, aynı zamanda Emlak ve Eytam Bankası vasıtasıyla o zamana dek daha çok murabahacıların ellerinde bulunan yüksek faizli kredilerin verildiği piyasayı kontrol altına almak ve ülkenin emlak piyasasını da denetlemek istemiştir.¹⁷⁷

1928 yılına gelindiğinde bankanın genel müdürlüğüne Hakkı Saffet Bey getirilmiştir.¹⁷⁸ İlk genel toplantısını da Hakkı Saffet Bey başkanlığında 1929 yılında gerçekleştirmiştir.¹⁷⁹ Emlak ve Eytam Bankası, mevduat toplama noktasında oldukça başarılı olmuş; 1929 yılında sermayesini 8 milyon liraya, ihtiyat akçesini de 314 bin liraya çıkarmıştır.¹⁸⁰ Aynı yıl İmar Müdürlüğü, bütçesindeki açığı kapatmak için

---

¹⁶⁹ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:19, Gömlek No:41, Sıra No:11, Yer Bilgisi:19-41-11.

¹⁷⁰ Yetim paralarının merkezlere nakledilmesi hakkında çıkarılan kararname için bkz: **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:16, Gömlek No:72, Sıra No:3, Yer Bilgisi:16-72-3.

¹⁷¹ Bozoklu, "Atatürk Döneminde Bankacılık...", s.285; Kenan Demirel, "Emlak ve Eytam Bankası", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2014, s.22-23.

¹⁷² Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.192.

¹⁷³ Murat Güvenç, Oğuz Işık, *Emlak Bankası 1926-1998*, Numune Matbaası, İstanbul, 1999, s.21.

¹⁷⁴ Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık...*, s.18.

¹⁷⁵ Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.25.

¹⁷⁶ Demirel, "Emlak ve Eytam Bankası", s.47.

¹⁷⁷ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.192.

¹⁷⁸ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:1, Gömlek No:2, Sıra No:11, Yer Bilgisi:1-2-11.

¹⁷⁹ Demirel, "Emlak ve Eytam Bankası", s.47.

¹⁸⁰ Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.195; Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi...*, s.468.

bankadan borçlanma yapmıştır.¹⁸¹ Banka, 1931 yılında Samsun’da, 1934 yılında ise Bursa’da şubelerini açmıştır.¹⁸²

Emlak ve Eytam Bankası, konut yapımı konusundaki ilk iştirakini 1944 yılında Ankara’da Saracoğlu Mahallesi adlı memur evlerini yapmaya başlayarak gerçekleştirmiştir.¹⁸³ 450 konutluk bu projeyi kendi şirketi olan Emlak Bank Yapı Limited Şirketi ile sürdürmüştür. Konutların inşası 1946 yılında tamamlanmıştır.¹⁸⁴

Banka, konut girişimlerinde beklenen performansı sergileyememesi ve kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle 31 Ağustos 1946 yılında tüm varlığını Türkiye Emlak ve Kredi Bankası’na devretmiştir.¹⁸⁵

---

¹⁸¹ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:11, Gömlek No:38, Sıra No:20, Yer Bilgisi:11-38-20.

¹⁸² Demirel, “Emlak ve Eytam Bankası”, s.82; Banka, 1945 yılında Adana ve Samsun’da şubeler açmıştır: **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:107, Gömlek No:91, Sıra No:19, Yer Bilgisi:107-91-19.

¹⁸³ Aykut Namık Çoban, “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C:67, S:3, 2012, s.86.

¹⁸⁴ Saadet Aydın, “Konut Sorununa Devletin Müdahale Aracı olarak Emlak Bankası” *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, C:17, S:66, 2019, s.80-81

¹⁸⁵ Demirel, “Emlak ve Eytam Bankası”, s.114; Aydın, ‘Konut Sorununa Devletin Müdahale Aracı...’, s.81; Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi...*, s.468.

4. BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA YEREL BANKACILIK

4.1. 1923-1929 YILLARI ARASINDA AÇILAN YEREL BANKALAR

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde İttihad ve Terakki Hükümetleri'nin destek ve teşvikleriyle Anadolu'da kurulmuş olan yerel bankalar, Cumhuriyet döneminde kurulacak olan finansal kuruluşlar için bir altyapı hazırlamıştır. Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması ile kapitülasyonlardan kurtulması ve bir ulus devlet olarak şekillenmesi, bankacılık alanında merkez-taşra ilişkilerini de olumlu yönde etkilemiştir.¹

Ziraat Bankası'nın yeniden yapılandırılması ve daha fazla kredi kullandırmaya başlaması çiftçilere büyük fayda sağlamıştır. Bankadan aldıkları krediler sayesinde tarımsal üretimlerini arttırmışlardır. Trakya ve Anadolu'da buğday, arpa ve çavdar, Ege'de üzüm, incir ve tütün, Akdeniz Bölgesi'nde ise pamuk rekoltelerinde artışlar kaydedilmiştir. Türkiye'nin ihraç mallarında görülen bu gelişim, yerel bankacılık alanına da etki etmiş, büyük toprak sahipleri ve tüccarlar, sermayelerini birleştirerek ve milletvekillerinden de destek alarak birçok yerel banka kurmuşlardır.²

Yerel bankalar, çiftçileri, tüccarları ve sanayi alanındaki küçük girişimcileri sağladıkları kredilerle desteklemişlerdir.³ 1924 yılında Akhisar'da Tütüncüler Bankası kurulmuştur. Bankanın 250 kurucu üyesi vardır. Kurucular arasında Saruhan Milletvekili Saraçoğlu Mehmet Reşad Bey, Miralay Abdurrahman Nafiz Bey ve Akhisar Belediye Reisi Rıza Bey'de bulunmaktadır. Banka, adından da anlaşılacağı üzere tütün, üzüm, pamuk ve zeytin üreticilerine sağladığı kredilerle destek olmuştur.⁴

1925 yılında ise İstanbul'da Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası faaliyete geçmiştir. Tüccar ve sanayi kesimine kredi vermiştir. Aynı yıl Karaman'da Çiftçi Bankası açılmıştır.⁵ Banka, üreticilere sağladığı kredilerle destek olmuştur. 1925

---

¹ Halime Doğru, "Eskişehir Çiftçi Bankası (1918-1930)", *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:8, S:1-2, 1990, s.268.

² Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s.492-494; Hamdi Doğan, "Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:18, C:9, 2012, s.402-403.

³ Doğru, "Eskişehir Çiftçi Bankası...", s.269.

⁴ Doğan, "Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık", s.404.

⁵ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:15, Gömlek No:55, Sıra No:17, Yer Bilgisi:15-55-17.

yılında kurulan son yerel banka ise İstanbul merkezli Esnaf Bankasıdır.⁶ Banka, esnaf ve zanaatkarlara krediler açmıştır.

1926 yılına gelindiğinde Afyon'da Terakki Servet Bankası açılmıştır. Bankanın kurucular listesi oldukça kalabalıktır. Kuruculardan bazıları ise şunlardır; Bekir Bey, Yahya Hacı Bey ve Abdullah Sadri Bey.⁷ Aynı yıl Aksaray'da Halk İktisat Bankası faaliyete geçmiştir. Bankanın kurucuları arasında Aksaray Milletvekili İbrahim Bey, Aksaray Belediye Başkanı Kuddusi Bey, Ahmet Tahir Bey ve Nevşehirli Mehmet Bey bulunmaktadır. Banka tüccarlara kredi sağlamasının yanında mevduat toplamada da oldukça başarılı olmuştur.⁸ Niğde'de ise Çiftçi ve Tüccar Bankası kurulmuştur.⁹ Bankanın kurucularının büyük çoğunluğunu çiftçi ve tüccarlar oluşturmaktadır. Ayrıca bankanın kurucuları arasında Niğde Milletvekili Albay Galip Bey de bulunmaktadır. Banka, çiftçilik ve ticaret ile uğraşanlara krediler sağlamıştır.¹⁰ 1926 yılında kurulan son banka ise Nevşehir Bankasıdır.¹¹ Bankanın kurucuları Nevşehir Milletvekili Ataullah Ata Bey, Ali Nail Bey, Fehmi Bey vd. oluşmaktadır. Banka, Nevşehir bölgesindeki tüccar, esnaf, çiftçi ve zanaatkarlara krediler vermiştir.¹²

1927 yılında altı yerel banka daha faaliyete geçmiştir. Kocaeli'nde Halk Bankası açılmıştır. Kurucuları arasında Kocaeli Ticaret Odası Birinci Başkanı Hasan Bedrettin Bey ve Belediye Başkanı Abidin Bey de bulunmaktadır. Banka, sanayi alanındaki küçük girişimcilere ve tüccarlara sağladığı kredilerle destek olmuştur.¹³ Denizli de ise İktisat Bankası kurulmuştur.¹⁴ Bankanın kurucuları arasında Denizli Milletvekilleri Necip Ali Bey ve Mazhar Müfit Bey de bulunmaktadır. Denizli İktisat Bankası da diğer yerel bankalar gibi tüccarlara ve küçük girişimcilere krediler açmıştır.¹⁵ İzmir'de ise Akseki Ticaret Bankası faaliyete geçmiştir. Banka, Akseki'den

⁶ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:14, Gömlek No:39, Sıra No:9, Yer Bilgisi:14-39-9.

⁷ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:19, Gömlek No:30, Sıra No:11, Yer Bilgisi:19-30-11.

⁸ Sadık Erdaş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aksaray ve Çevresinde Yerel Bankacılık Faaliyetleri ve Aksaray Halk İktisat Bankası Örneği", *History Studies*, S:3, 2018, s.41.

⁹ Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık...*, s.19; Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.94.

¹⁰ Serdar Sarısır, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yerel Bankacılık Girişimleri: Niğde Örneği", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S:26, 2009, s.206.

¹¹ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:21, Gömlek No:68, Sıra No:7, Yer Bilgisi:21-68-7.

¹² Emin Özdemir, Ali Çakırbaş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nevşehir'de Bankacılık Faaliyetleri: Nevşehir Bankası T.A.Ş ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası T.A.Ş", *Turkish Studies*, S:5, 2013, s.565.

¹³ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:22, Gömlek No:85, Sıra No:20, Yer Bilgisi:22-85-20; F. Yavuz Ulugün, "Kocaeli Halk Bankası", Ed: Haluk Selvi, Bilal Çevik, Ali Yeşildal, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri II*, Kocaeli, 2016, s.768-769.

¹⁴ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:22, Gömlek No:87, Sıra No:7, Yer Bilgisi:22-87-7.

¹⁵ Süleyman İnan, "Yerelden Ulusala Bir Bankanın Serencamı: Denizli İktisat Bankası (1927-2001)", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, S:5, 2005, s.12.

İzmir'e göç eden farklı meslek grupları (manifaturacılar, tüccarlar, çiftçiler, esnaflar) tarafından kurulmuştur. Verdiği kredilerle çiftçilere ve tüccarlara destek olmuştur.¹⁶ 1927 yılında kurulan diğer bir banka ise Eskişehir Bankasıdır.¹⁷ Eskişehir Bankası'nın kurucuları arasında Eskişehir Milletvekili Emin Bey'de bulunmaktadır. Emin Bey, aynı zamanda bankanın ilk genel müdürüdür. Banka, girişimcilere kredi sağlamanın yanında şehrin ihtiyaçları ile de ilgilenerek bir mezbaha yaptırmıştır.¹⁸ Karaman-Ermek'te de yine tüccarlar ve çiftçilerin girişimleri ile Ahali Bankası kurulmuştur.¹⁹ 1927 yılında kurulan son banka ise Şarkikaraağaç Bankasıdır.²⁰

1928 yılı da 1927 yılı gibi yerel bankacılığın gelişim gösterdiği bir yıl olmuştur. İzmir'de esnaflara kredi sağlamak için Ahali ve Esnaf Bankası açılmıştır. Bankanın kurucularının çoğu tüccarlardır. Kurucuları arasında İzmir Valisi Kazım Paşa'da bulunmaktadır. Banka, faiz karşılığında mevduat toplamış ve esnaf, zanaatkar ile tüccarlara krediler vermiştir.²¹ İstanbul'da ise Türkiye İmar Bankası kurulmuştur.²² Bankanın kurucuların çoğu mühendis ve müteahhitlerdir. Banka, her türlü bankacılık işlemini yapmasının yanında daha çok inşaat yapımı ve inşaat malzemelerinin tedariki noktasında faaliyet göstermiştir.²³ Ürgüp'te de çiftçilik ve ticaret ile uğraşan kesimin kredi ihtiyaçlarını karşılamak ve onları desteklemek için Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası kurulmuştur. Bankanın kurucuları arasında Niğde Milletvekili Ataullah Ata Bey ile Halit Hami Bey'in yanısıra Niğde Ticaret Odası ve Niğde Belediyesi gibi kurum ve kuruluşlar da bulunmaktadır.²⁴ Trabzon'da ise Karadeniz Bankası ve Trabzon Bankası adlı bankalar faaliyete geçmiştir.²⁵ Niğde-Bor da ise esnaf ve zanaatkarlara kredi sağlamak amacıyla Esnaf Bankası açılmıştır.²⁶ Bankanın

---

¹⁶ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:24, Gömlek No:24, Sıra No:19, Yer Bilgisi:24-24-19; Gülin Öztürk, "Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Mahalli Bir Banka: Akseki Ticaret Bankası", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S:29, 2019, s.325-326.

¹⁷ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:24, Gömlek No:32, Sıra No:19, Yer Bilgisi:24-32-19.

¹⁸ Zafer Koylu, Melis Birgün, *Eski bir Şehrin Hikayesi 1923-1938*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir, 2015, s.130-134.

¹⁹ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:24, Gömlek No:24, Sıra No:16, Yer Bilgisi:24-24-16; Oğuzhan Altay, "Türkiye'de Liberal Politikaların Bankacılık Sektörüne Etkileri (1847-1979)", *Ege Akademik Bakış*, S:1, 2010, s.335.

²⁰ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:22, Gömlek No:85, Sıra No:9, Yer Bilgisi:22-85-9.

²¹ Sadık Erdaş, "Modern Türk Bankacılık Tarihine Çevreden Bir Bakış: Anadolu'da Yerel Bankacılık", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C:11, S:2, 2014, s.25; Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık...*, s.19.

²² **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:27, Gömlek No:84, Sıra No:6, Yer Bilgisi:27-84-6.

²³ Erdaş, "Modern Türk Bankacılık...", s.30.

²⁴ Özdemir, Çakırbaş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nevşehir'de Bankacılık Faaliyetleri", s.566.

²⁵ Erdaş, "Modern Türk Bankacılık...", s.31.

²⁶ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:28, Gömlek No:27, Sıra No:9, Yer Bilgisi:28-27-9.

kurucularının çoğu tüccarlardır.²⁷ Adapazarı'nda ise 1919 yılında kurulan Adapazarı Emniyet Komandit Şirketi, 1928 yılına gelindiğinde anonim şirket olarak yapılandırılmış ve Adapazarı Emniyet Bankası adı altında faaliyetlerine devam etmiştir.²⁸ 1928 yılında kurulan son banka ise Elâzığ İktisat Bankasıdır.²⁹

1929 yılı ise daha çok ticaret bankalarının kurulduğu bir yıl olmuştur. Kırklareli-Lüleburgaz da tüccarlar ve çiftlik sahipleri tarafından Birlik Ticaret Bankası kurulmuştur.³⁰ Mersin'de ise Ticaret Bankası açılmıştır.³¹ Küçük girişimcilere taşınmaz mallarını ipotek etmeleri karşılığında krediler vermiştir. Van'da ise Milli İktisat Bankası faaliyete geçmiştir. Bankanın kurucuları Altaylızade Kadir Bey, Çakıcızade Vasıf Bey, Tayyazade Şükrü Beylerdir. Banka, girişimcilere, çiftçilere ve tüccarlara krediler vermiş ve aynı zamanda bayındırlık işlemleri ile de ilgilenmiştir.³² 1929 yılında kurulan son banka ise Üsküdar Bankasıdır. Bankanın kurucularının çoğu diğer yerel bankalarda olduğu gibi esnaf ve tüccarlardır. Üsküdar Bankası da tüccar, zanaatkar, esnaf ve küçük girişimcilerin kredi ihtiyaçlarını karşılamıştır.³³

---

²⁷ Sarısır, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yerel Bankacılık...", s.208.

²⁸ Münir Kutluata, "Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası", *Journal of Economy Culture and Society*, S:11, 2011, s.70.

²⁹ Erdaş, "Modern Türk Bankacılık...", s.27.

³⁰ **BCA, BKDB** (1920-1928), Kutu No:29, Gömlek No:39, Sıra No:14, Yer Bilgisi:29-39-14.

³¹ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:1, Gömlek No:13, Sıra No:24, Yer Bilgisi:1-13-24.

³² Erdaş, "Modern Türk Bankacılık...", s.27,32.

³³ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:1, Gömlek No:13, Sıra No:19, Yer Bilgisi:1-13-19; Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık...*, s.71.

Aşağıda, Tablo 1’de 1923-1929 yılları arasında açılan yerel bankalar ve bunların kuruluş sermayeleri, mevduatları ile verdiği krediler gösterilmiştir.

Tablo 1: 1923-1929 Yılları Arasında Açılan Yerel Bankalar

Bankalar ³⁴	Kuruluş Tarihi	Kuruluş Yeri	Kuruluş Sermayesi (Lira)	Mevduat (Lira) ³⁵	Kredi (Lira) ³⁶
Dersaadet İkrizat Sandığı	19 Haziran 1923	İstanbul	50.000	320.500	333.000
Akhisar Tütüncüler Bankası	17 Eylül 1924	Akhisar	500.000	139.300	683.200
İstanbul Esnaf Bankası	14 Haziran 1925	İstanbul	100.000	234.900	159.100
Karaman Çiftçi Bankası	28 Kasım 1925	Karaman	100.000	51.000	-
Aksaray Halk İktisat Bankası	6 Mart 1926	Aksaray	100.000	24.900	464.500
Afyonkarahisar Terakki Servet Bankası	6 Eylül 1926	Afyon	100.000	44.700	78.000
Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası	26 Haziran 1926	Niğde	50.000	31.900	92.600
Nevşehir Bankası	10 Şubat 1927	Nevşehir	50.000	24.000	112.000
Kocaeli Halk Bankası	7 Mart 1927	Kocaeli	50.000	50.800	122.000
Denizli İktisat Bankası	10 Nisan 1927	Denizli	100.000	90.700	249.900
Akseki Ticaret Bankası	29 Haziran 1927	İzmir	250.000	128.400	411.300

³⁴ Bu tabloya Akşehir Bankası, Konya Ahali Bankası, Manisa Bağcılar Bankası, Konya İktisadi Milli Bankası, Karaman Milli Bankası ve Milli Aydın Bankası gibi 1923 yılından önce kurulmuş olan bankalar dahil değildir: Zarakolu, *Cumhuriyetin 50. Yılında...*, 195; Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.184-186.; Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.21-22.

³⁵ 1923-1929 yılları arasında kurulan yerel bankaların toplu bir biçimde değerlendirilebilmesi için tabloda 1929 yılına ait mevduat verileri gösterilmiştir: Zarakolu, *Cumhuriyetin 50. Yılında...*, 195.

³⁶ Kredi verilerinde de 1929 yılı esas alınmıştır: Zarakolu, *Cumhuriyetin 50. Yılında...*, 195.

Eskişehir Bankası	21 Temmuz 1927	Eskişehir	500.000	153.100	293.000
Ermenek Ahali Bankası	3 Eylül 1927	Ermenek	100.000	-	46.100
Şarki Karaağaç Bankası	29 Kasım 1927	Ş. Karaağaç	100.000	7.000	46.100
İzmir Esnaf ve Ahali Bankası	19 Ocak 1928	İzmir	1.000.000	492.000	713.100
Türkiye İmar Bankası	22 Mart 1928	İstanbul	1.000.000	231.000	369.800
Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası	16 Mayıs 1928	Ürgüp	30.000	9.500	30.300
Trabzon Bankası	26 Mayıs 1928	Trabzon	-	-	145.100
Karadeniz Bankası	29 Mayıs 1928	Trabzon	100.000	23.200	77.900
Niğde Bor Esnaf Bankası	19 Haziran 1928	Bor	25.000	4.300	20.900
Adapazarı Emniyet Bankası	1 Ağustos 1928	Adapazarı	120.000	179.600	417.000
Elâzığ İktisat Bankası	23 Ekim 1928	Elâzığ	100.000	28.400	58.800
Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası	16 Ocak 1929	Lüleburgaz	40.000	8.800	19.300
Mersin Ticaret Bankası	6 Mart 1929	Mersin	100.000	9.800	25.100
Van Milli İktisat Bankası	8 Mayıs 1929	Van	50.000	-	-
Üsküdar Bankası	11 Temmuz 1929	İstanbul	100.000	-	60.700

Yerel bankalar kuruluş sermayesi açısından değerlendirildiğinde ilk sırayı 1 milyon liralık sermayeleri ile İzmir Esnaf ve Ahali Bankası ile Türkiye İmar Bankası'nın paylaştığı görülmektedir. İkinci sırada 500 bin lira kuruluş sermayeleri ile Eskişehir Bankası ve Akhisar Tütüncüler Bankası yer almaktadır. Üçüncü sırada ise 250 bin liralık sermayesi ile İzmir merkezli Akseki Ticaret Bankası bulunmaktadır. Bu bankaları sırasıyla daha küçük sermayeli bankalar takip etmektedir.

Yerel bankaların 1929 yılı itibariyle topladıkları mevduatlara bakıldığında ise İzmir merkezli Esnaf ve Ahali Bankası, en çok mevduat toplayan banka olmuştur. İzmir Esnaf ve Ahali Bankası'nı sırasıyla İstanbul merkezli Dersaadet İkrazat Sandığı, İstanbul Esnaf Bankası, Türkiye İmar Bankası ve diğer yerel bankalar takip etmektedir. Yerel bankaların 1929 yılı itibariyle topladıkları mevduat, 2.287.800 lira olarak belirlenmiştir.

Yerel bankalar, topladıkları mevduatlarının gelişimine paralel olarak çiftçilere, tüccarlara, zanaatkarlara ve küçük girişimcilere her geçen yıl daha fazla kredi vermeye çalışmışlardır. 1929 yılı itibariyle İzmir Esnaf ve Ahali Bankası, yerel bankalar içerisinde en çok kredi veren banka olmuştur. Bu bankayı sırasıyla, Akhisar Tütüncüler Bankası, Aksaray Halk İktisat Bankası ve diğer bankalar takip etmektedir. Yerel bankaların 1929 yılında kullandığı kredi tutarı ise 5.028.800 lira olarak saptanmıştır.

4.2. 1923-1929 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE ŞUBE AÇAN YABANCI BANKALAR

1923-1929 yılları arasında Türkiye'de faaliyette bulunan Londra, Paris ve Amsterdam gibi çoğunlukla Avrupa merkezli bankalara³⁷ ek olarak altı yabancı banka daha şube açmıştır. 1924 yılında merkezi Romanya olan Hrisovaloni Bank ile merkezi Belçika olan Bank Belj Pur Letranje Türkiye'de şube açarak faaliyete geçmişlerdir. 1925 yılında ise Fransa merkezli Umumi Ticaret-i Hariciye Bankası, Sovyet Rusya merkezli S.S.C.İ. Ticaret-i Hariciye Bankası ve İtalya merkezli İtalyan Şark Bankası şubeleri açılmıştır. 1925-1928 yılları arasında herhangi bir yabancı finansal kuruluş Türkiye'de şube açmamıştır. 1929 yılında ise sadece Fransa merkezli Bank Franko Azyatik Türkiye'de şube açmıştır.³⁸

Yabancı bankalar, ülke içerisinde bir sermaye birikimi yaratmak için değil, kendi vatandaşlarının yatırımlarını desteklemek amacıyla faaliyet göstermişlerdir. Ulusal bankaların açılmasıyla beraber yabancı bankalara olan ilgi de zaman içerisinde azalmıştır.³⁹ Nitekim 1929 yılına gelindiğinde yabancı bankaların 6.335 mudisi

---

³⁷ Bu bankalar şunlardır: Osmanlı Bankası, Credit Lyonnais, Deutsche Orient Bank, Deutsche Bank, Banco di Roma, Banco Commerciale İtalyana, Dersaadet Küçük İstikraz Sandığı, Bank Marmara Blank, Holantse Bank, American Express, İyoniyen Bank, Fransız Memaliki Şarkiyeye Bankası ve Şark-ı Karib Ticaret Bankası; Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık...*, s.64-65.

³⁸ Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık...*, s.22; Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında...*, s.195.

³⁹ Artun, *Türkiye'de Bankacılık...*, s.36.

varken, ulusal bankaların mudi sayısı ise 53 bini geçmiştir.⁴⁰ Aynı yıl ulusal bankaların toplam tasarruf mevduatındaki payı %81'e yükselirken yabancı bankaların payı ise %19'a gerilemiştir.⁴¹

4.3. 1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİ VE EKONOMİYE ETKİLERİ

I. Dünya Savaşı'ndan galip olarak çıkan devletler, yenilen devletlere şartları çok ağır olan barış antlaşmaları imzalatarak yeni dengeler oluşturmaya çalışmışlardır. Fakat yenilen devletlerin savaş tazminatlarını ödemekte zorlanmaları ve üretim kapasitelerinin düşmesi, uluslararası ticari dengelerin bozulmasına yol açmıştır.⁴² Uluslararası ticarete yaşanan belirsizlikler, I. Dünya Savaşı'ndan galip olarak ayrılan ülkeleri de etkilemiş ve ekonomik açıdan yıpranmalarına neden olmuştur.⁴³

I. Dünya Savaşı'na sonradan katılan ve savaştan en az yıpranmış olarak çıkan ABD'nin durumu ise diğer ülkelerden farklıdır. ABD'nin gerek savaş sırasında müttefiklerini krediler açarak desteklemesi ve gerekse de yaptığı silah satışlarının sanayisini güçlendirmesi onu, ekonomik açıdan diğer Avrupa ülkelerine karşı daha üstün kılmıştır.⁴⁴

ABD bu dönemde siyasi ve ekonomik açıdan oldukça yıpranan Avrupa ülkelerine eski borçlarını düzenleyerek ve yeni krediler açarak yardımcı olmaya çalışmıştır.⁴⁵ Avrupa ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini yeniden düzenlerken sanayi, tarım, ticaret ve inşaat alanlarındaki yatırımlarını da hızla arttırmıştır. ABD ekonomisinin yakaladığı bu büyük dinamizm sonucunda ülkenin otomotiv, elektrik ve demiryolu sektörleri büyük bir gelişim göstermiştir. Fakat ABD ekonomisindeki bu gelişim, 1929 yılına kadar sürmüştür.⁴⁶ 1929 yılından itibaren büyük şirketlerin hisse senetlerindeki yükseliş durmuştur. New York Borsası (Wall Street), 1929 yılının Eylül ayından itibaren değer kaybetmeye başlamıştır. Borsa'daki bu kayıplar, yabancı

⁴⁰ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.198.

⁴¹ M. Halis Özder, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Yerel Banka Teşebbüsü: Diyarbakır Bankası (1930-1939)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C:11, S:42, 2012, s.386.

⁴² Erdal İnce, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Almanya'daki Etkisi ve Bu Etkinin İzmir Finans Piyasasına Yansıması", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C:7, S:16, 2008, s.294-295.

⁴³ Mehmet Bulut, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş", *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S:26, 2003, s.79.

⁴⁴ Bulut, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı...", s.79-80.

⁴⁵ Örneğin Almanya'nın borçları, 1924 yılında Dawes Planı ile yeniden yapılandırılmıştır. Fakat Almanya'nın ödemeleri geciktirmesi üzerine 1929 yılında daha esnek bir ödeme planı olan Young Planı hazırlanmıştır: İnce, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Almanya'daki Etkisi...", s.297.

⁴⁶ Bulut, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı...", s.79.

yatırımcıların hisse senetlerini ellerinden çıkarmasıyla hızlanmıştır. Kara Perşembe olarak adlandırılan 24 Ekim 1929 günü ise borsa dibe vurmuştur.⁴⁷

Ekonomik kriz, ABD ve İngiltere gibi sanayisi gelişmiş ülkelerde hisse satışları, banka-şirket iflasları, işsizlik ve fiyat düşüşleri şeklinde etkilerini göstermiştir. Krizin derinleşmesi ile birlikte uluslararası ticaret de gerilemeye başlamıştır.⁴⁸

Türkiye, 1929 yılına ekonomik açıdan iki büyük beklenti içerisinde girmiştir. Bunlardan ilki, Lozan Barış Antlaşması'nda gümrüklerle ilgili getirilen sınırlamanın süresinin dolmasıdır. Artık Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kendi gümrük vergilerini belirleyebilecektir. İkincisi ise tarım alanında verimli bir yıl olacağı ve buna bağlı olarak ülkenin ihracatının artacağı düşüncesidir. Ancak ekonomik kriz Türkiye'nin beklentilerini boşa çıkarmış ve ekonomisini oldukça olumsuz bir şekilde etkilemiştir.⁴⁹

Kriz, Türkiye'de ilk etkilerini para birimi üzerinde göstermiş ve Türk parasının değeri düşmeye başlamıştır. Krizin bir diğer etkisi ise tarım alanında hissedilmiştir. Ülkenin ihraç malları olan tarım ürünleri ile hammaddelerin fiyatları hızla düşmüştür.⁵⁰ Bu yüzden dış pazarlara mal göndermek oldukça zorlaşmıştır. İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey, TBMM'nde yaptığı konuşmasında Türkiye'nin ekonomik kriz karşısında içinde bulunduğu durumu şu şekilde açıklamıştır: *“Bugün dünya büyük bir iktisadi buhran içerisinde bulunuyor. Bu buhranın menşei ülkemiz değildir... Bugünkü iktisadi buhranın bundan öncekilere nazaran kendisine ait bir hususiyeti bulunmaktadır. O da buhranda zirai mahsulat fiyatlarının düşmüş olması ve miktarı itibariyle büyük bir bolluk göstermiş olmasıdır. İşte iktisadi buhranın bizi muzdarip eden ehemmiyetli tezahürü de buradadır. Zirai mahsulat dünyada fazla miktarda istihsal edilmiş ve bunların fiyatında büyük bir düşüş meydana gelmiştir. Bu fiyat düşüklüğü bilhassa bizim tediye muvazenemiz üzerinde endişe verecek bir tesir göstermiştir...”*⁵¹

⁴⁷ Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi Büyük Devletler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s.51.

⁴⁸ Feyzullah Ezer, “1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:20, S:1, 2010, s.430.

⁴⁹ Alev Gözcü, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.159.

⁵⁰ Nihat Işık, Erhan Duman, “1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:2, S.:1, 2012, s.81-82.

⁵¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Zabıt Ceridesi, Devre:4, Cilt:4, İctima:6”, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c004/tbmm04004006.pdf>, 15 Mayıs 2021.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1930 yılında Antalya ve İzmir bölgesini kapsayan yurt gezisinde de ekonomik krizin toplum üzerinde yarattığı olumsuz etkiler açıkça görülmüştür. Gazi, gördüğü bu olumsuz tablo karşısında Hasan Rıza Bey'e şunları söylemiştir: “Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi ve manevi derin bir perişanlık içinde. Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz: maatteessüf memleketin hakiki durumu bu işte!”⁵²

Ekonomik krizin etkileri, sanayi alanında da kendisini göstermekte gecikmemiştir. Küçük imalathaneler iflas etmeye başlamıştır. Ülke ekonomisinde ortaya çıkan bu daralmalar, dış ticaret verilerine de yansımıştır.⁵³ Ülkenin ihracat gelirleri 1929 yılından itibaren düşmüştür. Bu nedenle ülkeye daha az döviz girmiştir. Türkiye, ihracat gelirlerinin daralması nedeniyle yaşanan kaybı, daha fazla üretim yaparak kapatmaya çalışmıştır.⁵⁴

1929 Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye’de bankacılık sektörünü de olumsuz bir şekilde etkilemiştir. İş Bankası’nın topladığı mevduat, 1930 ve 1931 yıllarında azalmıştır. Aynı şekilde bankanın verdiği kredi tutarında da 1931 yılında düşüş görülmüştür. Ziraat Bankası’nın da topladığı mevduat ile verdiği kredi tutarı azalmıştır.⁵⁵

Kriz, Türkiye’de yerel bankacılığın gelişimini de yavaşlatmıştır. 1930 ve 1931 yıllarında sadece üç yerel banka açılmıştır. Bu bankalar Kastamonu Bankası⁵⁶, Diyarbakır Bankası⁵⁷ ve Kırşehir Ticaret Bankası’dır. 1923-1929 yılları arasında kurulan bankalardan bazıları da ekonomik kriz ve verdiği kredileri düzenli olarak tahsil edememesi nedeniyle kapanmıştır. Kapanan bankalardan bazıları ise şunlardır: Karaman Çiftçi Bankası, İstanbul Esnaf Bankası, Aksaray Halk Bankası, Trabzon

⁵² Andrew Mango, *Atatürk*, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000, s.453-454.

⁵³ Ayrıca Türkiye ekonomik krizinde etkisiyle, 1928 yılında Osmanlı Borçları hakkında Fransa ile yapılan ve borç taksitlerinin 1929 yılının ikinci yarısında ödenmeye başlanmasını öngören Paris Sözleşmesi’nin gereklerini yerine getirmekte de oldukça zorlanmıştır. Buna rağmen borcun ilk taksitini ödemiştir. 1933 yılında ise Türkiye’nin borcu yeniden yapılandırılmıştır: Murat Yümlü, Perihan Ünlü Soylu, “1929 Ekonomik Krizi ve Dış Borç Politikası: Türkiye’den Yunanistan ve İran’a Senkronik Bir Bakış”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:19, S:1, 2020, s.127-129; Levent Özkardeş, “Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yönetimi”, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, S:6, 2015, s.26-27.

⁵⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 1977, s.88.

⁵⁵ Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.82,176,226,348.

Bankaların toplam mevduatı 1932 yılında 184 milyon liraya, toplam kredi hacmi ise 175 milyon liraya gerilemiştir: Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s.146-147.

⁵⁶ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:6, Gömlek No:60, Sıra No:9, Yer Bilgisi:6-60-9.

⁵⁷ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:15, Gömlek No:72, Sıra No:6, Yer Bilgisi:15-72-6.

Bankası ve Karadeniz Bankası. 1930 ve 1931 yıllarında açılan Kastamonu Bankası, Diyarbakır Bankası ve Kırşehir Ticaret Bankası da ekonomik krizin etkisiyle tasfiye edilmişlerdir.⁵⁸

1929 Dünya Ekonomik Krizi, hükümetin ekonomi alanındaki politikalarını da etkilemiştir. Devlet, kriz nedeniyle ödemeler dengesinde oluşan açıkları kapatmak için çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda Âli İktisat Meclisi'nden de ticaret açıklarının kapatılması ve ithal ikameci olanakların araştırılmasına yönelik bir plan hazırlanması istenmiştir. Planın hazırlanma işini İktisat Vekili Şakir (Kesebir) Bey ile birlikte İktisat Vekaleti üstlenmiş ve bir komisyon kurulmuştur. Komisyon ülkenin çeşitli yerlerinde incelemelerde bulunmuş ve bir rapor hazırlamıştır. Raporda dış ticaret açıklarının kapatılması için ithalatı azaltmak ve ihracatı arttırmak gerektiği belirtilmiştir.⁵⁹

Hükümet dış ticarete dengeyi sağlayabilmek için gümrük tarifelerini arttırmıştır. Tüketim malları ile tarım ürünleri ithalatına yüksek oranlı vergiler getirilmiştir. Makine ve hammadde ithalatının vergileri ise düşük tutulmuştur. Kliring⁶⁰ ve kontenjan uygulamaları ile dış ticaret kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.⁶¹ Tarımsal ürün fiyatlarındaki düşüşü durdurmak için bazı ürünlere taban fiyat uygulaması getirilmiştir. Devlet harcamaları kısılmış ve denk bütçe politikasına önem verilmiştir.⁶²

Türk parasının sterlin karşısında değer kaybını önlemek için de 20 Şubat 1930 tarihinde Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Kanun, hükümete Türk parasının değerindeki düşüşü engellemek için aldığı kararlara uymayan kurumlara cezai yaptırımlar uygulama yetkisini vermiştir.⁶³ Kambiyo kurunu denetlemek ve spekülasyonları engellemek için ise yerli ve yabancı bankaların

⁵⁸ Turan Yay, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımının Türk Bankacılık Sistemine Etkileri", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C: I, *İletişim Yayınları*, İstanbul, 1983, s.159.

⁵⁹ Söz konusu çalışma Şakir Kesebir Planı olarak da bilinmektedir: Özlem Yaktı, Perihan Ünlü Soylu, "İktisadi Kalkınma Yolunda Öncü Bir Danışma Organı: Ali İktisat Meclisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:47, 2011, s.682-683.

⁶⁰ Kliring, uluslararası ticarete satın alınan malın bedelinin mal ile ödendiği sistemdir; Kubbealtı Lügati, <https://www.lugatim.com/s/kliring> , 15 Mayıs 2021.

⁶¹ Yaktı, Ünlü Soylu, "İktisadi Kalkınma Yolunda...", s.684

⁶² Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi...*, s.284-285.

⁶³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "Zabıt Ceridesi, Devre:3, Cilt:16, İctima:33", (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c016/tbmm03016033.pdf> , 16 Mayıs 2021.

katılımıyla bir bankalar konsorsiyumu kurulmuştur.⁶⁴ Kurum, çalışmalara 24 Mart 1930 tarihinde başlamıştır.⁶⁵

Türkiye, ekonomisini krizin olumsuz etkilerinden korumak için önlemler alırken, merkez bankası kurma çalışmalarını da hızlandırmıştır. Dr. Vissering, H. Schacht, Karl Müller, Kont Volpi ve Leon Morf gibi uzmanlardan Türkiye’de kurulacak olan merkez bankası için raporlar alınmış ve banka için bir kanun layihası hazırlanmıştır. Layiha, Charles List’in de görüşleri alınarak yeniden düzenlenmiştir.⁶⁶ 99 maddeden oluşan layiha, 11 Haziran 1930 tarihinde TBMM’ne gönderilmiştir. Cumhuriyet Merkez Bankası Hakkında Kanun adını taşıyan layiha, aynı gün TBMM’nde yapılan oturumda kabul edilmiştir. Banka, anonim şirket olarak kurulmuş ve sermayesi 15 milyon lira olarak saptanmıştır. Bankanın görev ve sorumlulukları ise şu şekilde belirlenmiştir: Para piyasasını ve tedavülünü düzenlemek. Hazine işlemlerini gerçekleştirmek. Hükümet ile birlikte Türk parasının istikrarı ile ilgili tüm tedbirleri almak.⁶⁷

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, çalışmalarına ancak bankada devlet hisselerinin karşılığı olan altın miktarının 1931 yılında sağlanması sonucunda başlayabilmiştir.⁶⁸ 1931 yılının şubat ayında yapılan toplantıda ise bankanın İdare Heyeti belirlenmiştir. Bankanın İdare Meclisi Reisliğine Nusret Bey, Genel Müdürlüğüne ise Ziraat Bankası Genel Müdür Yardımcısı Selahattin Bey getirilmiştir.⁶⁹ Böylece Türkiye, merkez bankasının çalışmalarına başlamasıyla birlikte para ve kambiyo işlemlerini düzenleyebilecek bir finansal kurulaşa sahip olmuştur.⁷⁰

1929 Dünya Ekonomik Krizi, devletlerin ekonomi alanındaki politikalarını yeniden şekillendirmesine neden olmuştur. Birçok ülke, ekonomisinde liberal politikalar yerine müdahaleci politikalar izlemeye başlamışlardır. Türkiye’de kriz

---

⁶⁴ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin...*, s.204.

⁶⁵ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “Merkez Bankası”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C: I, *İletişim Yayınları*, İstanbul, 1983, s.149.

⁶⁶ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.270-277, 290-291.

⁶⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Zabıt Ceridesi, Devre:3, Cilt:20, İctima:75”, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c020/tbmm03020075.pdf> , 16 Mayıs 2021; Tekeli, İlkin, “Merkez Bankası”, s.149-150.

⁶⁸ Tekeli, İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin...*, s.305.

⁶⁹ **BCA, BKDB** (1928-), Kutu No:20, Gömlek No:37, Sıra No:12, Yer Bilgisi:20-37-12; Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi...*, s.289.

⁷⁰ Bulut, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı...”, s.89.

sonrasında liberal ekonomi politikalarına daha temkinli yaklaşılarak kendine özgü bir ekonomi politikası oluşturmuştur. Devlet, krizin etkilerini en aza indirmek için özellikle 1931 yılından itibaren korumacı bir ekonomi politikası izlemeye başlamıştır.⁷¹

---

⁷¹ Alev Gözcü, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrasında Dünyada ‘Yeni Türkiye’ Algısı ve Türkiye’nin Ekonomik Arayışlarına Yönelik Saptamalar”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C:7, S:16, 2008, s.277-280.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bankacılık 1847 yılında kurulan Dersaadet Bankası ile başlamıştır. Bu bankayı 1856 yılında Londra merkezli olarak kurulan Bank-ı Osmani (Bank-ı Osmani-i Şahane) izlemiştir. 1863 yılında bankanın hukuki yapısında Osmanlı Devleti tarafından yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bankaya banknot basma yetkisi tanınarak bir devlet bankası niteliği kazandırılmıştır. Fakat sermayesinin büyük bir çoğunluğunun İngiliz ve Fransızlara ait olması nedeniyle banka, gerçek bir devlet bankası işlevini üstlenememiştir. Hükümete yüksek faizli krediler açarak borç batağına saplanmasını sağlamıştır. Batı'nın güçlü sömürgeci devletlerinden ve finansal kuruluşlarından destek alarak Osmanlı sınırları içerisinde mali boyutu olan girişimlerde yer almıştır. Duyun-u Umumiye İdaresi ile birlikte çalışarak Osmanlı Devleti'nin ekonomisine yön vermiştir.

Osmanlı Devleti'nde milli bankacılığın temelleri, Mithat Paşa'nın 1864 yılında kurduğu Memleket Sandıkları ile atılmıştır.⁷² II. Meşrutiyet dönemi ise milli bankacılığın gelişim yıllarını oluşturmuştur. İttihad ve Terakki Hükümetleri'nin 1913 yılı itibariyle izlemeye başladığı Türkçü siyasalar ve milli iktisat politikası, milli bankacılığın gelişimini de hızlandırmıştır. İttihadçılar, ülkede merkez bankası işlevini gören Osmanlı Bankası'nın yerini alması için İtibar-ı Milli Bankasını kurmuşlardır. Yerli ve milli bir burjuvazi oluşturmak isteyen İttihad ve Terakki Hükümetleri, Türk-Müslüman unsuru ve sermayesini hazırladıkları programlarla (Teşvik-i Sanayi vb.) desteklemişlerdir. Türk girişimciler ve tüccarlar İttihadçılardan aldıkları bu destek sonucunda daha çok yabancıların uğraş alanı olan ticaret ve bankacılık sektörlerine atılmışlardır. Anadolu'da birçok milli yerel bankalar kurarak yabancı sermaye ile rekabet edebilecek bir konuma gelmişlerdir. Fakat I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından başlayan mütareke döneminde milli bankacılığın gelişimi kesintiye uğramıştır. Birçok milli banka faaliyetlerine ara vermiştir. Türk üretici-girişimcilerin kredi talepleri milli bankalar tarafından yeteri kadar karşılanamamıştır. Ülkede faaliyet gösteren yabancı bankalar da kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerinden dolayı Türk üretici-girişimcilerine kredi açmakta isteksiz davranmışlardır.

---

⁷² Yüzgün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi...*, s.11-12.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal (Atatürk)'ün önderliğinde Cumhuriyet Hükümetleri, ülkenin hızla kalkınmasını sağlamak için yoğun çaba sarf etmiştir. Türk girişimcilerin desteklenmesi için kanunlar çıkartılmıştır. Ülkenin sanayileşmesine yardımcı olması ve girişimcilere-üreticilere kredi olanaklarının sağlanması için milli bankalar kurulmuştur. Türkiye İş Bankası da bu bankalardan birisidir. Sermayesi tamamen milli olan Türkiye İş Bankası, Cumhuriyet Hükümetleri'nin benimsediği milli iktisat politikası çerçevesinde, birçok projeye katılarak ülkenin sanayileşme sürecinde kilit bir rol oynamıştır. Sigortacılık alanında kurulan şirketlere ortak olarak ve yeni şirketler kurarak ülkenin sigortacılık sektörünün millileşmesine yardımcı olmuştur. Madencilik alanında da gerek şirketler kurarak ve gerekse de daha önce kurulmuş olan şirketlere ortak olarak yer altı zenginliklerimizin açığa çıkarılmasına katkı sağlamıştır. Dokumacılık alanında ise hem yeni işletmeler kurarak hem de yeni fabrikaların kurulmasına sermaye koyup ortak olarak ülkenin dokumacılık sanayisinin geliştirilmesine destek olmuştur. Şeker sanayisinde ise Kırklareli, Eskişehir ve Tokat da şeker fabrikaları kurarak ülkenin şeker sanayisinin geliştirilmesini ve şeker ithalatının azaltılmasını sağlamıştır. Şişe ve cam sektörlerinde ise Türkiye'nin ilk şişe-cam fabrikası olan Beykoz-Paşabahçe cam fabrikasını kurarak ülkenin şişe ve cam eşyası talebinin karşılanmasına yardımcı olmuştur. Ülkenin iktisadi kalkınma sürecinde çok önemli bir misyon yüklenen banka, aynı zamanda düzenlediği kumbara kampanyalarıyla da halkın tasarruf bilinci kazanmasında önemli rol oynamıştır.

1924 yılında yeniden yapılandırılan Ziraat Bankası ise üreticileri sağladığı krediler yoluyla finanse etmeye çalışmıştır. Ayrıca üreticileri tohumluk dağıtarak ve bankaya olan borçlarını erteleyerek de desteklemiştir. Ziraat Bankası'nın üreticileri koruyan ve destekleyen bu faaliyetleri sonucunda Türkiye'nin tarım alanındaki gayrisafi milli hasılası artmıştır.

1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası ise sanayicileri verdiği kredilerle desteklemeye çalışmıştır. Aynı zamanda banka, kendisine devredilen işletmelerden bazılarını yurtdışından makine vb. araç-gereçleri ithal ederek modernize etmiştir. Fakat sermayesinin gerek kısıtlı olması ve gerekse de kaynaklarının çok üzerinde olan harcamalar gerçekleştirmesi nedeniyle ülkenin sanayileşme sürecine yeterli bir katkıda bulunamamıştır.

Ülkenin yeniden imar edilmesine yardımcı olması için 1926 yılında kurulan Emlak ve Eytam Bankası ise konut yapımına ancak 1944 yılında başlamıştır. Banka, konut yapımında beklenen performansı sergileyememiştir.

Anadolu'da kurulan yerel bankalar ise verdikleri kredilerle girişimcileri, çiftçileri, tüccarları, esnaf ve zanaatkarları finanse etmeye çalışmışlardır. 1929 Dünya Ekonomik Krizi, her ne kadar milli bankaların gelişimini kesintiye uğratsa da bu bankaların, kriz yılları da dahil olmak üzere her geçen yıl yabancı bankalardan daha fazla mudi ve mevduat topladıkları görülmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan milli bankalar, ülke içerisinde dağınık bir halde olan ulusal sermayeyi bir araya getirerek ekonomiye kanalize edilmesini sağlamışlardır. Ülke içerisinde sadece milli bir sermaye birikiminin oluşturulmasına yardımcı olmakla kalmamışlar, bu sermayenin ülkenin ihtiyaç duyduğu verimli alanlara aktarılmasını da sağlamışlardır. Milli bankaların girişim ve iştirakleri ile daha önce ülkede üretim sahası olmayan birçok sektörde faaliyete geçilmiştir. Kurulan işletmeler ve fabrikalar sayesinde ülkenin gereksinimleri imkanlar dahilinde yerli üretim ile karşılanmaya başlanmıştır. Ülkenin ithal ettiği mal kalemleri azaltılmıştır. Birçok insana istihdam sağlanmıştır. Milli bankaların yatırımları sonucunda yabancı sermayenin hakimiyetinde olan alanlar millileşmeye başlamıştır. Ulusal sanayinin kurulmasında ve ülkenin kalkınma sürecinde itici güç, milli bankalar olmuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:1, Gömlek No:6, Sıra No:8, Yer Bilgisi:1-6-8.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:10, Gömlek No:40, Sıra No:17, Yer Bilgisi:10-40-17.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:13, Gömlek No:13, Sıra No:1, Yer Bilgisi:13-13-1.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:13, Gömlek No:24, Sıra No:10, Yer Bilgisi:13-24-10.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:13, Gömlek No:24, Sıra No:19, Yer Bilgisi:13-24-19.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:13, Gömlek No:26, Sıra No:6, Yer Bilgisi:13-26-6.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:14, Gömlek No:39, Sıra No:9, Yer Bilgisi:14-39-9.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:14, Gömlek No:40, Sıra No:13, Yer Bilgisi:14-40-13.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:15, Gömlek No:55, Sıra No:17, Yer Bilgisi:15-55-17.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:15, Gömlek No:60, Sıra No:5, Yer Bilgisi:15-60-5.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:16, Gömlek No:72, Sıra No:3, Yer Bilgisi:16-72-3.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:17, Gömlek No:82, Sıra No:4, Yer Bilgisi:17-82-4.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:17, Gömlek No:83, Sıra No:20, Yer Bilgisi:17-83-20.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:17, Gömlek No:83, Sıra No:7, Yer Bilgisi:17-83-7.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:19, Gömlek No:29, Sıra No:19, Yer Bilgisi:19-29-19.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:19, Gömlek No:30, Sıra No:1, Yer Bilgisi:19-30-1.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:19, Gömlek No:30, Sıra No:11, Yer Bilgisi:19-30-11.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:19, Gömlek No:41, Sıra No:11, Yer Bilgisi:19-41-11.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:20, Gömlek No:46, Sıra No:6, Yer Bilgisi:20-46-6.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:20, Gömlek No:53, Sıra No:6, Yer Bilgisi:20-53-6.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:21, Gömlek No:68, Sıra No:7, Yer Bilgisi:21-68-7.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:22, Gömlek No:85, Sıra No:20, Yer Bilgisi:22-85-20.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:22, Gömlek No:85, Sıra No:9, Yer Bilgisi:22-85-9.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:22, Gömlek No:87, Sıra No:7, Yer Bilgisi:22-87-7.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:24, Gömlek No:24, Sıra No:16, Yer Bilgisi:24-24-16.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:24, Gömlek No:24, Sıra No:19, Yer Bilgisi:24-24-19.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:24, Gömlek No:32, Sıra No:19, Yer Bilgisi:24-32-19.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:27, Gömlek No:84, Sıra No:6, Yer Bilgisi:27-84-6.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:28, Gömlek No:27, Sıra No:9, Yer Bilgisi:28-27-9.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:29, Gömlek No:39, Sıra No:14, Yer Bilgisi:29-39-14.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:8, Gömlek No:39, Sıra No:20, Yer Bilgisi:8-39-20.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:1, Gömlek No:13, Sıra No:19, Yer Bilgisi:1-13-19.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:1, Gömlek No:13, Sıra No:24, Yer Bilgisi:1-13-24.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:1, Gömlek No:2, Sıra No:11, Yer Bilgisi:1-2-11.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:107, Gömlek No:91, Sıra No:19, Yer Bilgisi:107-91-19.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:11, Gömlek No:34, Sıra No:12, Yer Bilgisi:11-34-12.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:11, Gömlek No:38, Sıra No:20, Yer Bilgisi:11-38-20.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:13, Gömlek No:59, Sıra No:10, Yer Bilgisi:13-59-10.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:15, Gömlek No:72, Sıra No:19, Yer Bilgisi:15-72-19.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:15, Gömlek No:72, Sıra No:6, Yer Bilgisi:15-72-6.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:18, Gömlek No:17, Sıra No:7, Yer Bilgisi:18-17-7.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:19, Gömlek No:21, Sıra No:4, Yer Bilgisi:19-21-4.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:20, Gömlek No:37, Sıra No:12, Yer Bilgisi:20-37-12.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:24, Gömlek No:82, Sıra No:2, Yer Bilgisi:24-82-2.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:34, Gömlek No:16, Sıra No:13, Yer Bilgisi:34-16-13.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:34, Gömlek No:20, Sıra No:10, Yer Bilgisi:34-20-10.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:35, Gömlek No:25, Sıra No:5, Yer Bilgisi:35-25-5.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:37, Gömlek No:49, Sıra No:20, Yer Bilgisi:37-49-20.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:38, Gömlek No:53, Sıra No:20, Yer Bilgisi:38-53-20.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:40, Gömlek No:75, Sıra No:19, Yer Bilgisi:40-75-19.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:40, Gömlek No:80, Sıra No:11, Yer Bilgisi:40-80-11.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:42, Gömlek No:7, Sıra No:14, Yer Bilgisi:42-7-14.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:42, Gömlek No:9, Sıra No:2, Yer Bilgisi:42-9-2.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:56, Gömlek No:53, Sıra No:6, Yer Bilgisi:56-53-6.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:58, Gömlek No:80, Sıra No:13, Yer Bilgisi:58-80-13.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:59, Gömlek No:87, Sıra No:18, Yer Bilgisi:59-87-18.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:6, Gömlek No:60, Sıra No:9, Yer Bilgisi:6-60-9.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:60, Gömlek No:96, Sıra No:13, Yer Bilgisi:60-96-13.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:64, Gömlek No:39, Sıra No:20, Yer Bilgisi:64-39-20.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:65, Gömlek No:45, Sıra No:6, Yer Bilgisi:65-45-6.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:68, Gömlek No:71, Sıra No:11, Yer Bilgisi:68-71-11.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:68, Gömlek No:78, Sıra No:5, Yer Bilgisi:68-78-5.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:71, Gömlek No:10, Sıra No:20, Yer Bilgisi:71-10-20.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:71, Gömlek No:5, Sıra No:11, Yer Bilgisi:71-5-11.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:80, Gömlek No:94, Sıra No:19, Yer Bilgisi:80-94-19.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:81, Gömlek No:104, Sıra No:2, Yer Bilgisi:81-104-2.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:83, Gömlek No:45, Sıra No:11, Yer Bilgisi:83-45-11.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:84, Gömlek No:65, Sıra No:15, Yer Bilgisi:84-65-15.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:84, Gömlek No:67, Sıra No:15, Yer Bilgisi:84-67-15.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:85, Gömlek No:111, Sıra No:4, Yer Bilgisi:85-111-4.
BCA, BKDB (1928-), Kutu No:88, Gömlek No:88, Sıra No:4, Yer Bilgisi:88-88-4.

RESMİ YAYINLAR

Türkiye Cumhuriyeti Resmî Ceridesi, 3 Haziran 1926, Sayı:389, No:844.

KİTAPLAR

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celali İsyânları)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C: 2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979.

Akgüç, Öztin, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanındaki Gelişmeler*, Türk Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1975.

Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, İř Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

Akyıldız, Ali, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyoekonomik Etkileri*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Artun, Tuncay, *Türkiye'de Bankacılık*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1983.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.

- Atatürk'ün Bütün Eserleri, C:15, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.
- Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C:1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Aydoğan, Metin, *Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye*, C:2, Umay Yayınları, İzmir, 2006.
- Baytok, Taner, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.
- Beriş, Hamit Emrah, *Tek Parti Döneminde Devletçilik-Türkiye'de Otoritarizmin Siyasal ve Ekonomik Temelleri*, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bilgi, Nejd, (Haz.) *Ankaralı'nın Defteri Mahmut Soydan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- Borak, Sadi, Kocatürk, Utkan, (der.), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, C:2, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.324.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Yayınevi, Ankara, 2005.
- Çavdar, Tefik, *Küresel Kapitalizmin Girdabında Türkiye*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006.
- Demirci, Sevtap, *Belgelerle Lozan*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Ergin, Feridun, *Kredi Sistemi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi*, C:2, Kısım:4, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi*, C:2, Kısım:3, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi*, C:2, Kısım:3, 2.Kitap, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi*, C:2, Kısım:6, 2.Kitap, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, C:1, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999.

Gökkaya, Kürşat, Yeşilbursa, Cemil Cahit, *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.

Gözcü, Alev, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Güvenç, Murat, Işık, Oğuz, *Emlak Bankası 1926-1998, Numune Matbaası*, İstanbul, 1999.

Heaton, Herbert, *Avrupa İktisat Tarihi*, C: 2, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Teori Yayınları, Ankara, 1985.

Hobsbawn, Eric, *Devrim Çağı 1789-1848*, Çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 2016.

İğdemir, Uluğ, *Yılların İçinden Makaleler, Anılar, İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

İnan, Afet, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1972.

İnan, Afet, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C:2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

Kazgan, Haydar, *Galata Bankerleri*, Orion Yayınevi, Ankara, 2005.

Kazgan, Haydar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, 1997.

Keyder, Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993.

Kırzioğlu, Fahrettin, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Kültür Ofset Limited Şirketi Yayınları, Ankara, 1993.

Kinross, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev: Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2018.

Kocabaşoğlu, Uygur, vd., *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Ed: Uygur Kocabaşoğlu Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

Koylu, Zafer, Birgün, Melis, *Eski bir Şehrin Hikayesi 1923-1938*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir, 2015.

Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Kuruç, Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi Büyük Devletler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018.

Mango, Andrew, *Atatürk*, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000.

Meray, Seha Lütfü, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, C:6, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Maddi Kaynakları*, Maliye Bakanlığı 50.Yıl Yayınları, Ankara, 1974.

Ortabağ, Erol, *Osmanlı Devleti'nde Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, 2018.

Ökçün, Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler Belgeler Yorumlar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

Öztürk, Özgür, *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları-Finans Kapitalinin Oluşumu ve Gelişimi*, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.

Pamuk, Şevket, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

Parasız, İlker, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Ezgi Kitabevi, İstanbul, 2005.

Roberts, John Morris, *Avrupa Tarihi*, Çev: Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2015.

Selek, Sebahattin, *Anadolu İhtilali*, C:1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987.

Smith, Adam, *Milletlerin Zenginliği*, Çev: Haldun Derin, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Sonyel, Ramadan Salahi, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansının Perde Arkası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

Sonyel, Ramadan Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C:2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Şahin, Necmettin, Yılmaz, Akif, *Millî Mücadele Stratejisinin Mali İktisadi Boyutu ve Sosyo-Ekonomik Dinamikleri*, Ed: Necmettin Şahin, EPAMAT Basım Yayın, Ankara, 2015.

Şahinkaya, Serdar, *Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009.

Şimşir, Bilal Niyazi, *Lozan Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014.

Tarlan, Selim, *Tarihte Bankacılık*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1987.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, *1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 1977.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, *Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü, Ankara, 1997.

Tezel, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

Toprak, Zafer, *Geçmişten Geleceğe Anadolu Sigorta Türkiye'nin Sigortası*, Ofset Yapımevi, İstanbul, 2010.

Toprak, Zafer, *İttihat-Terakki ve Cihan Harbi*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.

Toprak, Zafer, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

Toprak, Zafer, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Toprak, Zafer, *Ulusal'dan Küresel'e Milli Reasürans T.A.Ş ve Türkiye'de Reasürans'ın Evrimi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

Tural, Mehmet Akif, *Atatürk Devrinde İktisâdi Yapılaşma ve Celal Bayar (1920-1938)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi: İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, 1.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, 2.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye'nin Oluşumu*, 3.Kitap, 1.Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2013.

Ulutan, Burhan, *Bankacılığın Tekamülü*, Doğuş Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1957.

Yaşa, Memduh, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1980.

Yenal, Oktay, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Yüzgün, Arslan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi (1923-1981)*, Der Yayınları, İstanbul, 1982.

Zarakolu, Avni, *Cumhuriyetin 50.Yılında Memleketimizde Bankacılık*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1974.

MAKALELER

Altay, Oğuzhan, “Türkiye’de Liberal Politikaların Bankacılık Sektörüne Etkileri (1847-1979)”, *Ege Akademik Bakış*, S:1, 2010, ss.319-350.

Altıparmak, Aytekin, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:13, 1998, ss.169-181.

Atlı, Yavuz, Yücel, Atilla, Tanyıldızı, İrem, “Türk Bankacılık Sisteminin Gelişimi ve Tunceli İlinde Bankacılık Sektörü”, *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:6, S:12, 2018, ss.86-105.

Ayan, Ebubekir, “‘Türkiye’de Sigortacılık Tarihinde Kamusal Bir Pranga: Reasürans Tekelinin Eleştirel Analizi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:23, S:44, 2020, ss.1001-1039.

Aydın, Saadet, “Konut Sorununa Devletin Müdahale Aracı olarak Emlak Bankası” *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, C:17, S:66, 2019, ss.74-107.

Babüroğlu, Selahaddin, “Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara, 1982, ss.151-184.

Bahar, Ozan, “‘Türkiye’de Atatürk Dönemi’nde (1923-1938) Uygulanan Para Politikaları”, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:11, S:1, 2004, ss. 155-166.

Bozoklu, Derya, “Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemi ve Gelişimine Genel Bir Bakış”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S:55, 2003, ss.269-302.

Bulut, Mehmet, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye’de Devletçiliğe Geçiş”, *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S:26, 2003, ss.77-101.

Çanlı, Mehmet, “İşgal ve Hukuk: İşgal Dönemi Osmanlı Hükümetlerinin Çıkardığı Hukuki Metinler ve Bu Metinlerde İşgal Güçlerinin Etkisi (1918-1922)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C:5, S:3, 2016, ss.1466-1481.

Çelik, Kemal, “Milli Mücadele’de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C:10, S:40, 2007, ss.569-613.

Çizakça, Murat, “İktisat Tarihi Açısından Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, S:80.Yıl Özel Sayısı, 2019, ss.73-84.

Çoban, Aykut Namık, “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C:67, S:3, 2012, ss.75-108.

Doğan, Hamdi, “Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:18, C:9, 2012, ss.397-416.

Doğru, Halime, “Eskişehir Çiftçi Bankası (1918-1930)”, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:8, S:1-2, 1990, ss.267-282.

Erdaş, Sadık, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aksaray ve Çevresinde Yerel Bankacılık Faaliyetleri ve Aksaray Halk İktisat Bankası Örneği”, *History Studies*, S:3, 2018, ss.31-51.

Erdaş, Sadık, “Modern Türk Bankacılık Tarihine Çevreden Bir Bakış: Anadolu’da Yerel Bankacılık”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C:11, S:2, 2014, ss.7-44.

Erdem, Can, “İtilaf Devletleri’nin İstanbul’u Resmen İşgali ve Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C:21, S:62, 2005, ss.677-694.

Ezer, Feyzullah, “1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin Türkiye’ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:20, S:1, 2010, ss.427-442.

Gözcü, Alev, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrasında Dünyada ‘Yeni Türkiye’ Algısı ve Türkiye’nin Ekonomik Arayışlarına Yönelik Saptamalar”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C:7, S:16, 2008, ss.273-289.

Güney, Deniz, “Gelin Bir Milli Banka Kuralım”, *Popüler Tarih Dergisi*, C:4, S:9, İstanbul, 2000, ss.38-41.

Güvemli, Oktay, Karayaman, Mehmet, “Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu ve Gelişmesi”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S:13, 2017, ss.6-50.

Işık, Nihat, Duman, Erhan, “1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:2, S.:1, 2012, ss.73-101.

İnan, Süleyman, “Yerelden Ulusala Bir Bankanın Serencamı: Denizli İktisat Bankası (1927-2001)”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, S:5, 2005, ss.10-16.

İnce, Erdal, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ’nın Almanya’daki Etkisi ve Bu Etkinin İzmir Finans Piyasasına Yansıması”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C:7, S:16, 2008, ss.291-309.

Kahraman, Serpil, Şişmanoğlu, Gizem, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Devralınan İktisadi Yapı”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi*, S:2, 2019, ss.40-52.

Karabulut, Sezen, Karabulut, Umut, “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Doğu Anadolu Bölgesini Kalkındırmaya Yönelik Bir Girişim: Malatya Bez ve İplik Fabrikası TAŞ’ın

Kuruluşu'', *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C:5, S:1, 2016, ss.67-78.

Kasalak, Kadir, ''Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri'', *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:27,2012, ss.65-79.

Kaya, Emine, Kadanalı, Esra, ''Geçmişten Günümüze Lider Tarımsal Kredi Kuruluşu: T.C. Ziraat Bankası'', *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S:19, 2020, ss.131-152.

Kazdağlı, Hamza, ''T.C. Merkez Bankasının Kuruluş Tarihçesi ve 1934-1938 Döneminde Para Politikasının Var Yöntemi ile Analizi'', *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:14, S:2, 1996, ss.23-53.

Koylu, Zafer, Doğan, Nihal, ''Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Sıtma Mücadelesi ve Bu Amaçla Yapılan Düzenlemeler'', *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, C:10, S:3, 2010, ss.209-215.

Kutluata, Münir, ''Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası'', *Journal of Economy Culture and Society*, S:11, 2011, ss.55-106.

Mehmetefendioğlu, Ahmet, Gürel, Cemal Necip, ''Yavuz-Havuz Davası'', *Tarih Okulu Dergisi*, S:19, 2014, ss.234-259.

Mercan, Mehmet Salih, ''Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Gümrük Faaliyetleri'', *Journal Of Institute Of Economic Development and Social Researches*, C:5, S:16, 2019, ss.1-20.

Mert, Merter, ''Kuruluş Yıllarında Şeker Sanayi ve Devletin Amaç Fonksiyonu'', *TESAM Akademi Dergisi*, C:5, S:2, 2018, ss.183-247.

Mustafayev, Söhrab, ''Ergani Bakır Madenleri İşletmesi'nin Etibank'a Devredilmesi ve Sonrasındaki Bazı Gelişmeler'', *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C:7, S:2, 2020, ss.1208-1220.

Özcan, Tahsin, ''Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları'', *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:14, 2006, ss.103-121.

Özdemir, Ali Ulvi, “Lozan’da Başarıyı Ölçmek: Konular Bazında Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C:14, S:53, 2013, ss.155-200.

Özdemir, Emin, Çakırbaş, Ali, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nevşehir’de Bankacılık Faaliyetleri: Nevşehir Bankası T.A.Ş ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası T.A.Ş”, *Turkish Studies*, S:5, 2013, ss.559-575.

Özdemir, Özlem, “Stratejik İletişim Açısından Türkiye İş Bankası’nın Tasarruf Kumbarası Temalı İlk Kurumsal Reklamları”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C:8, S:1, 2018, ss.29-43.

Özder, Ferruh, “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C:15, S:60, 2017, ss.143-170.

Özder, M. Halis, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Yerel Banka Teşebbüsü: Diyarbakır Bankası (1930-1939)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C:11, S:42,2012, ss.382-392.

Özkardeş, Levent, “Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yönetimi”, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, S:6, 2015, ss.25-34.

Öztürk, Gülin, “Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Mahalli Bir Banka: Akseki Ticaret Bankası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S:29, 2019, ss.317-338.

Öztürk, Serdar, Yıldırım, Fatih, “Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:10, S:2, 2009, ss.145-163.

Polatoğlu, Mehmet Gökhan, “Atatürk Döneminde Maden ve Enerji Alanında Kurulan ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadi Devlet Teşekkülü: Etibank”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C:38, S:66, 2019, ss.444-478.

Sarısrı, Serdar, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yerel Bankacılık Girişimleri: Niğde Örneği”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S:26, 2009, ss.199-216.

Sönmez, Sinan, “Türkiye İş Bankası’nın Misyonu ve İştirakçilik Politikası”, *Mülkiye Dergisi*, C:25, S:231, 2014, ss.111-148.

Sümer, Gökhan, “Türk Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü ile Karşılaştırılması”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:18, S:2, 2016, ss.485-508.

Ulugün, F. Yavuz, “Kocaeli Halk Bankası”, Ed: Haluk Selvi, Bilal Çevik, Ali Yeşildal, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri II*, Kocaeli, 2016, ss.767-815.

Varlı, Arzu, Koraltürk, Murat, “II. Meşrutiyet ’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C:9, S:20, 2010, ss.127-142.

Varlık, Bülent, “Ankara Milli Mensucat Türk Anonim Şirketi (1916-1930)”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C:2, S:1, 2014, ss.74-92.

Yaktı, Özlem, Ünlü Soylu, Perihan, “İktisadi Kalkınma Yolunda Öncü Bir Danışma Organı: Ali İktisat Meclisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:47, 2011, ss.677-700.

Yaman, Ahmet Emin, “Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C:3, S:12, 1993, ss.417-429.

Yay, Turan, “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Osmanlı İmparatorluğu’ndan Devralınan Miras”, *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, C:3, S:1, 2019, ss.77-114.

Yayla, Şerafettin Okan, “Sigortacılık ve Türkiye’de Sigorta Sektörünün Durumu” *Liberal Düşünce Dergisi*, C:24, S:94, 2019, ss.107-125.

Yetiz, Filiz, “Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:9, S:2, 2016, ss.107-117.

Yümlü, Murat, Ünlü Soylu, Perihan, “1929 Ekonomik Krizi ve Dış Borç Politikası: Türkiye’den Yunanistan ve İran’a Senkronik Bir Bakış”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:19, S:1, 2020, ss.124-138.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Akyıldız, Ali, “Sarraflık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C:36, İstanbul, 2009, ss.163-165.

Quataert, Donald, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tarımsal Gelişme”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C:VI, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss.1556-1562.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, “Merkez Bankası”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C: I, *İletişim Yayınları*, İstanbul, 1983, ss.146-154.

Thobie, Jacques, “Osmanlı Bankası”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss.775-781.

Thobie, Jacques, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Sermaye”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss.724-739.

Toprak, Zafer, “Osmanlı Devleti’nde Para ve Bankacılık”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss.760-770.

Yay, Turan, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımının Türk Bankacılık Sistemine Etkileri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C: I, *İletişim Yayınları*, İstanbul, 1983, ss.158-170.

Yüzgün, Arslan, “Ziraat Bankası”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss.771-774.

TEZLER

Birlik, Gültekin Kâmil, “Millî Mücadeleden Cumhurbaşkanlığına Kadar Celal Bayar (1919-1950)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.

Cengiz, Gülendâ, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kurulan Sanayi ve Maadin Bankası”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2019.

Çetiner, Özgür, “Cumhuriyet Dönemindeki Hâkim Sermayenin Oluşumunda Türkiye İş Bankası’nın Rolü 1924-1938”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kütahya, 2014.

Demirel, Kenan, “Emlak ve Eytam Bankası”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2014.

SÜRELİ YAYINLAR

“Alpullu Şeker Fabrikasının Küşadında”, *Vakit*, 27 Teşrin-i Sani 1927, s.1.

“Cumhuriyetin Bir Vekil ile Bir Çobanı Aynı Safta Gören Yüksek Adaleti Dün Tecelli Etti”, *Vakit*, 17 Nisan 1928, s.1

“Eskişehir Şeker Fabrikası Dün Merasimle Açıldı”, *Akşam*, 6 Kanun-u Evvel 1933, s.1.

“İş Bankası”, *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Ağustos 1924, s.1.

“İş Bankası”, *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924, s.2.

“Suistimal Maznunları: Sabık Bahriye Vekili ile Arkadaşları Cumhuriyetin Yüksek ve Büyük Muhakemesi Huzurunda” *Vakit*, 10 Şubat 1928, s.1

“Turhal Şeker Fabrikası Açıldı”, *Akşam*, 20 Teşrin-i Evvel 1934, s.2.

“Uşak Fabrikasının Küşad Resmi”, *Vakit*, 19 Kanun-u Evvel 1927, s.1.

İNTERNET ADRESLERİ

Kubbealtı Lügati, <https://www.lugatim.com/s/kliring> , Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2021.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT03/gcz01003196.pdf> , Erişim Tarihi: 15 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001002.pdf> , Erişim Tarihi: 18 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001007.pdf> , Erişim Tarihi: 18 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001013.pdf> , Erişim Tarihi: 19 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c004/tbmm01004063.pdf> , Erişim Tarihi: 19 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c005/tbmm01005090.pdf> , Erişim Tarihi: 19 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c008/tbmm01008154.pdf> , Erişim Tarihi: 19 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c009/tbmm01009018.pdf> , Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c010/tbmm01010030.pdf> , Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c011/tbmm01011053.pdf> , Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c012/tbmm01012062.pdf> , Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c019/tbmm01019027.pdf> , Erişim Tarihi: 21 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c019/tbmm01019030.pdf> , Erişim Tarihi: 21 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c019/tbmm01019038.pdf> , Erişim Tarihi: 21 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c020/tbmm02020033.pdf> , Erişim Tarihi: 24 Mart 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c033/tbmm02033082.pdf> , Erişim Tarihi: 1 Nisan 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c017/tbmm02017094.pdf> , Erişim Tarihi: 2 Nisan 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c032/tbmm02032073.pdf> , Erişim Tarihi: 2 Nisan 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c028/tbmm01028001.pdf> , Erişim Tarihi: 15 Nisan 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c001/tbmm02001014.pdf> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007016.pdf> , Erişim Tarihi: 30 Nisan 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c018/tbmm02018105.pdf> , Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c018/tbmm02018106.pdf> , Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c025/tbmm02025104.pdf> , Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c025/tbmm02025105.pdf> , Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Zabıt Ceridesi, Devre:4, Cilt:4, İctima:6”, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c004/tbmm04004006.pdf> , Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Zabıt Ceridesi, Devre:3, Cilt:16, İctima:33”, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c016/tbmm03016033.pdf> , Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2021.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, “Zabıt Ceridesi, Devre:3, Cilt:20, İctima:75”, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c020/tbmm03020075.pdf> , Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2021.

EKLER

EK-1: İş Bankası'nın Kurulması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararnamesi.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:10, Gömlek No:40, Sıra No:17, Yer Bilgisi:10-40-17.

تورکيه جمهوريتي
باسه دوات
قلم مخصوص مدبرتي
عدد
۸۴
۲۲۰

قرار نامہ

بیتورکيه ریاستیاید بانقصداسیویته اشتق ایچک اوزره تورکيه ایس باقسی « عولدی عتده
عاری قیاب سولق قلع علی وزیر سولق کرسود بک ورقعی طوقه نسیکد نیت ایچره کرس
عانه قفسه ساه ذهلی دیویزینک بالیقیه مؤفقه برهنه اولیقیه و سر بانه بوزده اولدی ایچدی
بانقصد یاتر لقیقه دار حاب جاره جزو ذی کسره ایولکده تعریفی جاره و کالیجیه لره
۱- «تورکيه تاریخیه د ۱۹۰۹-۱۹۰۸ تورکولونکریه واقع تعریفی اوزرینه هیکولکده ندر
۲- «تورکيه تاریخیه ایچک قیرا ایلمسدر .
۳- «تورکيه

تورکيه ریاستی
عاری

سارف وکی
سایر وکار وکی
زاهد لای وکی
عمدی وکی
یازفدی وکی
باسه وکی و جاره وکی

سایر ایچک و اسکار وکی
جی و سوت ایچک وکی
جی و سوت وکی
جی و سوت وکی
جی و سوت وکی
جی و سوت وکی

جواباً یازیلدیق اوراقه ؛ جواب اولدیق محراتک تاریخ و نومروسنک دردی دیا اولنور .

17	40	040	01	01	18	630
----	----	-----	----	----	----	-----

EK-3: Şişe ve Cam Sanayisini Kurmak İçin Türkiye İş Bankası'na 25 Yıl Süreyle İmtiyaz Verilmesi.

BCA, BKDB (1928-), Kutu No:42, Gömlek No:9, Sıra No:2, Yer Bilgisi:42-9-2.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

Şube:
Sayı:

2
182

Balıkesir, Bursa, İstanbul, İzmit, İzmir, Tekirdağ, Zonguldak ve Bolu Vilayetlerinin cam ve şişe ihtiyaçlarını (600,000)lira ile tesis edecekleri ^{bu} müesseseler ile temin ve bu suretle şişe ve cam sanayi vücude getirmeyi taahhüt ve teşviki sanayi kanununun tatbikatına dair olan talimatnamenin 26 ıncı maddesinde yazılı vesaik ve banka mektubunu İktisat Vekilliğine tevdi etmiş olan Türkiye İş Bankasına, teşviki x sanayi kanunu muafiyetlerinden istifade etmek üzere bu Vilâyetlerde cam ve şişe fabrikaları tesis ve işletilmesi için teşviki sanayi kanununun 20 inci maddesi mucibince 25 sene müddetle imtiyaz verilmesi; İktisat Vekilliğinin 15/2/934 tarih ve 1782 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 17/2/934 toplanışında kabul olunmuştur .

17/2/934

REİSİCÜMHUR

Yazı M. Kemal

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]

Ha. V.

Ma. V.

M. V.

Na. V.

[Signature]

[Signature]

[Signature]

İ. V.

S. İ. M. V. Y.

G. İ. V.

Zr. V.

[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]

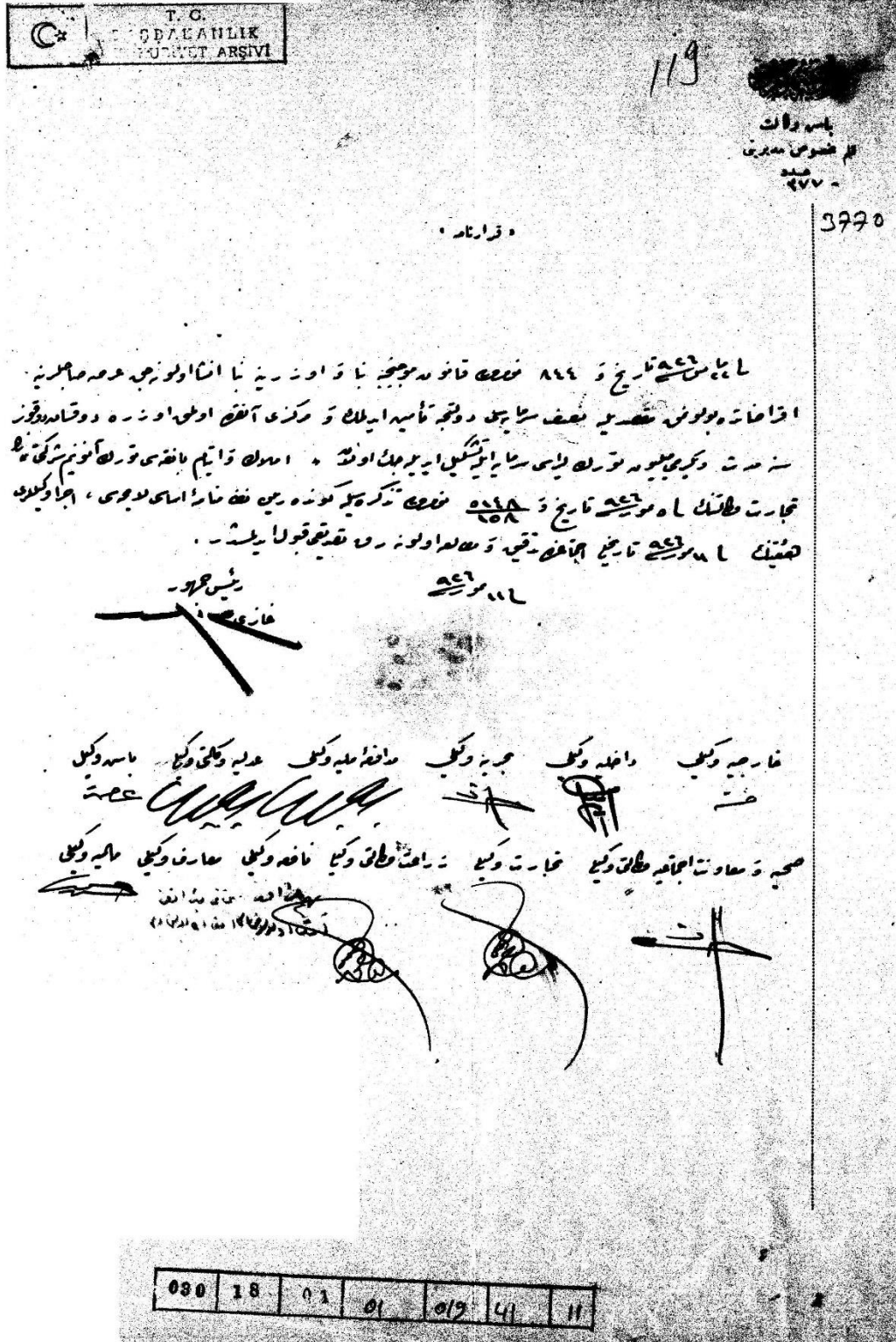
080 18 01 02 42 9 2

EK-6: Merkezi Ankara Olmak Üzere Emlak ve Eytam Bankası'nın Kurulması.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:19, Gömlek No:41, Sıra No:11, Yer Bilgisi:19-41-11.

EK-7: Eskişehir Bankası T. A. Ş'nin Kurulmasına İzin Verilmesi.

BCA, BKDB (1920-1928), Kutu No:24, Gömlek No:32, Sıra No:19, Yer Bilgisi:24-32-19.

-66-

قرارداد

باشروى كالتى
مكتمل و مؤتمن و برحق
عدد 5716
0217

عموم بانه سابقه تشكيله نوبتيه حايه معينه و بزره من ايدارته
ايدارته معصيه كوزى اسكويه الموده اذره ايدارته من و بشوونين نوزك ايدارته
ايه تشكيله نوبتيه ايدارته « اسكويه بافقيه نوزك آتوم شرفه » نوزك نوبتيه و -
تصحيحات نوزده اجريده تجارت كوزى حايه معينه موده نفعه نواز داخليه لاجيس سرمايه نوزك
بيزده ايدارته تاييه ايدارته نوبتيه حايه معينه موده نفعه نواز داخليه لاجيس سرمايه نوزك
1927 ماره تاريخه اجتماعه نوبتيه موده ايدارته و نوزك نوبتيه نفعه نواز داخليه نوزك
اجرا ايدارته نوبتيه واره نوبتيه - تصديق موده ايدارته -
1927 ماره 1927

شماره

خارجيه وكيل	داخليه وكيل	بحره وكيل	تخصصه مليه وكيل	عدليه وكيل	باي وكيل
صیومعاونت اجتماعیه وكيل	تجارت وكيل	زراعت وكيل	مالیه وكيل	سراف وكيل	مالیه وكيل

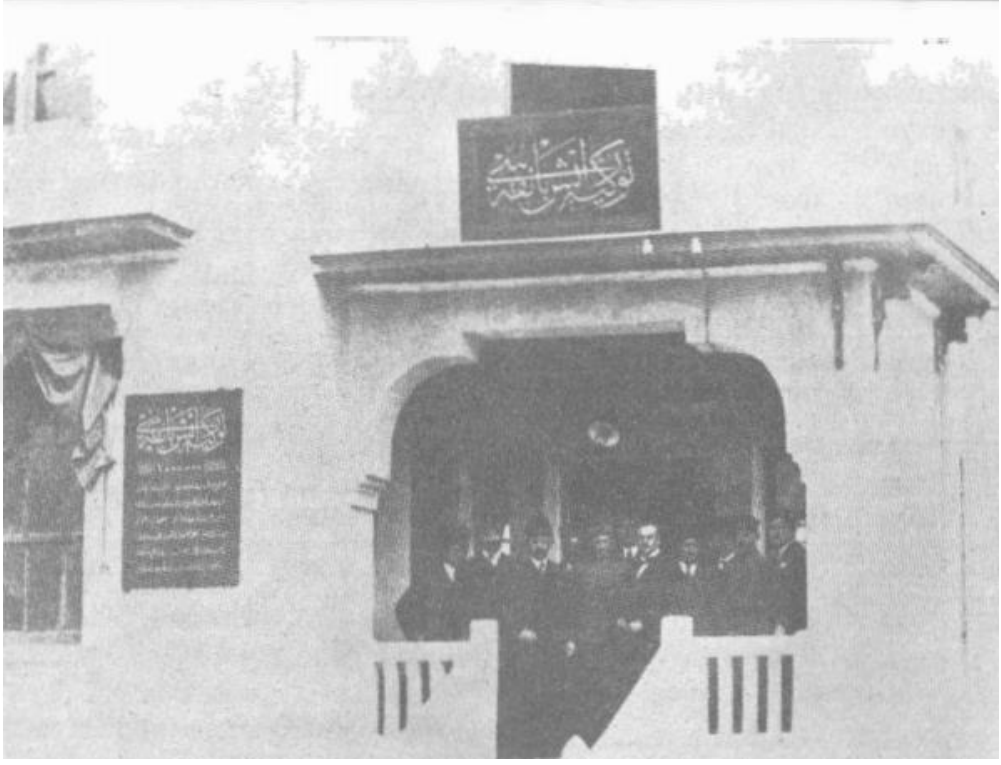
01 | 024 | 32 | 19

EK-9: İş Bankası'nın Açılış Töreni.

Başbakan İsmet Paşa, Bankanın Genel Müdürü Mahmut Celal Bey ile.

(Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – Cilt:1'den alınmıştır.)

EK-10: 1929 Dünya Ekonomik Krizi Nedeniyle Tasarruflarını Deutsche Orient Bank'dan Çeken Mevduat Sahipleri.

(Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – Cilt:1'den alınmıştır.)

